

บทที่ 4

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ในปัจจุบัน ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2530 และ พ.ศ.2544 นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. พัฒนาการของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน
2. รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน

แผนที่ 4.1 ที่ตั้งของชุมชนในกรุงเทพมหานคร

4.1. พัฒนาการของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน

จากการศึกษาการแบ่งช่วงพัฒนาการของพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร มีการแบ่งยุคพัฒนาการของพื้นที่ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะแบ่งช่วงจากสมัยรัชกาล ดังตารางที่ 4.1 ดังนี้

ตารางที่ 4.1 การแบ่งช่วงพัฒนาการพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร

วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงเทพมหานคร (กรมศิลปากร)	ยุคก่อนรัตนโกสินทร์	ระยะสร้างกรุง ร.1-ร.3 (พ.ศ.2325 - พ.ศ.2394)	ระยะรับอิทธิพลตะวันตก ร.4-ร.7 (พ.ศ.2394 - พ.ศ.2469)	ระยะรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ร.8-ปัจจุบัน
วิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกุฎีจีนและชุมชนวัดกัลยาณ์ กรุงเทพ (พามิลา หารารักษ์)	เมืองหน้าด่านทางทะเล พ.ศ.2310-พ.ศ.2325	สมัย ร.1- ร.3 (พ.ศ.2325- พ.ศ.2394)	สมัย ร.4-ร.6 (พ.ศ.2394- พ.ศ.2468)	สมัย ร.7-ปัจจุบัน
รูปแบบ วิวัฒนาการและแนวโน้มการใช้ที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพ (อิสรา ทองธวัช)	ยุคเกษตรนอกเมือง	ยุคก่อตั้งดุสิต พ.ศ.2411- พ.ศ.2475	ยุคเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475- พ.ศ.2500	ยุคมีแผนพัฒนาประเทศ พ.ศ.2500- ปัจจุบัน

ชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน ตั้งอยู่ในแขวงวชิระพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ดังนั้นในการศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนจึงได้กล่าวถึงพัฒนาการของเขตดุสิตด้วย เพื่อให้สามารถมองถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบได้

การแบ่งช่วงพัฒนาการของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมนั้น ได้อ้างอิงตามวิทยานิพนธ์ของอิสรา ทองธวัช เรื่อง การศึกษารูปแบบวิวัฒนาการ และแนวโน้มการใช้ที่ดิน เขตดุสิต พ.ศ.2532 ซึ่งได้แบ่งพัฒนาการของเขตดุสิตไว้ 4 ยุค คือ

- 1) ยุคพื้นที่เกษตรนอกเมือง
- 2) ยุคก่อตั้งดุสิต (พ.ศ.2411 –พ.ศ.2475)
- 3) ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475 - พ.ศ.2500)
- 4) ยุคการมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500 - พ.ศ.2532)

4.2. พัฒนาการช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง

พื้นที่เมืองโดยรอบ

พื้นที่ปรากฏสภาพเป็นเมืองครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2091 มีชื่อว่าเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร เป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณตำบลบางกอก ทำให้พื้นที่ย่านบางกอกมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้น ชุมชนย่านบางกอกเป็นชุมชนเล็กๆ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถติดต่อได้ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร บางกอกจึงเป็นจุดพักสินค้าที่ดีที่สุดหลังจากการรอนแรมผ่านมหาสมุทร และก่อนออกเดินทางผ่านลำน้ำคอคเคี้ยว (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ 2525:13)

ช่วงหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรีได้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวเป็นอย่างมาก รัฐบาลได้แก้ไข ระเบียบด้วยการเกณฑ์ข้าราชการทำนาปรังหรือการทำนากอกฤดู และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีก รัฐบาลจึงเพิ่มเนื้อที่การปลูกข้าวทั้งสองฟากของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ทุ่งบางกะปิ ทุ่งสัมปอຍ ทุ่งสามเสน ทุ่งวัวลำพอง เป็นต้น (ชัย เรื่องศิลป์ อ่างใน อิศรา ทองธวัช ,2532:31) ซึ่งทุ่งสัมปอຍนี้จะอยู่ถัดจากพื้นที่ของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน ลึกเข้ามาด้านในแผ่นดิน จึงเห็นได้ว่าในช่วงนี้บริเวณที่ใกล้กับด้านตะวันออกของชุมชนเป็นพื้นที่ใช้สำหรับการทำนา ไม่ค่อยมีคนอาศัยอยู่ ส่วนพื้นที่ของชุมชนวัดราชาใช้ทำสวนและชาวบ้านญวนสามเสนมีอาชีพทำการประมงเนื่องจากอยู่ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยา

ในช่วงนี้ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานแถบริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกเพราะความเจริญต่างๆ ยังอยู่ในบริเวณนี้ ฝั่งตะวันออกยังมีชุมชนอาศัยอยู่เบาบาง เพราะเป็นลักษณะของพื้นที่นอกเมือง ปรากฏเป็นพื้นที่สวนเรียงรายไปตามสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนพื้นที่ห่างออกไปเป็นป่ารก ด้านใต้ของเขตดุสิตบริเวณวัดเทวราชกุญชร วัดราชาธิวาส และวัดราชผาติการาม มีชุมชนตั้งถิ่นฐานเป็นบริเวณกว้าง ส่วนทางเหนือมีชุมชนชาวสวนกระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ (อิสรา ทองธวัช,2532:2)

ภายหลังกรุงรัตนโกสินทร์ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวง จึงเริ่มมีการก่อสร้างต่างๆ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างจริงจัง พร้อมกับย้ายสถานที่ราชการสำคัญมาทางฝั่งตะวันออก ลักษณะเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ยังเป็นแบบเมืองปิดเพื่อปกป้องตนเองจากกองกำลังตีเมืองใดๆ จากภายนอก (สังัด อิศระทิพย์ อ่างโน อิศรา ทองธวัช, 2532 :2) สภาพการใช้ที่ดินภายในเมืองถูกกำหนดโดยราชสำนักให้เป็นแบบพอเลี้ยงตัวได้และแกนกลางเมืองคือพระบรมมหาราชวัง โดยพระบรมมหาราชวังชั้นนอกเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น ศาลาลูกขุนในฝ่ายทหาร ศาลาลูกขุนในฝ่ายพลเรือน แกนที่สำคัญอีกแห่ง ได้แก่ พระราชวังสถานมงคล (วังหน้า) และแกนนี้เองที่ส่งผลให้เมืองขยายตัวไปทางทิศเหนือ เช่น การสร้างวังเพิ่มขึ้นตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณถนนจักรพงษ์ (อิสรา ทองธวัช, 2532 :31-32)

จากธรรมเนียมความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับการสงวนส่วนสูงสุดของร่างกาย ได้แก่ ศีรษะ หรือการถือทิศทางของกระแส น้ำนี้ เป็นสาเหตุประการสำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้บางกอกขยายตัวไปทางทิศใต้ ดังในรัชกาลที่ 1 เมื่อทรงสร้างเมือง โปรดให้ชุมชนชาวจีนอพยพไปอยู่แถบสำเพ็งซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของบริเวณที่จะสร้างเมือง เมื่อชาวตะวันตกเข้ามามากขึ้น ในรัชกาลต่อๆ มา ก็โปรดให้ไปตั้งหลักแหล่งที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นกัน (นิจ วิทยธีระนันท์ , 2525:5) ดังนั้นช่วงนี้บริเวณที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยจะมีหนาแน่นในบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งทางด้านเหนือและทางด้านใต้ของพระนครและฝั่งธนบุรีด้วย รอบพระบรมมหาราชวังมีบ้านเรือนกระจายออกมา ส่วนใหญ่จะอยู่ฝั่งพระนครจนถึงเขตกำแพงพระนคร บริเวณที่เลยพระนครออกมาเป็นป่าเตี้ยละเมาะ มีทุ่งหญ้าแทรกอยู่บ้างเป็นตอนๆ มีสภาพเป็นส่วนร่วมครีမ်เต็มไปด้วยต้นไม้ ส่วนบริเวณที่ห่างไกลออกไปเป็นทุ่งนา และที่รกร้างว่างเปล่า (มุสดี ทิพทัส, 2525:69) บริเวณคูสัดในช่วงนี้จึงมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอยู่อย่างเบาบาง สภาพชุมชนมีเฉพาะในพื้นที่บางส่วนเท่านั้น เรียกได้ว่ายังเป็นลักษณะของพื้นที่เกษตรนอกเมือง หรือเป็นเขตชานพระนคร

ภายหลังรัชกาลที่ 4 ได้ทรงขยายเขตพระนครออกไปและให้ขุดคลอง ออกไปอีกชั้นหนึ่ง โดยพระราชทานนามคลองนี้ว่า คลองผดุงกรุงเกษม คลองนี้อยู่ทางด้านทิศใต้ของชุมชนวัดราชา ซึ่งปากคลองทางทิศเหนือออกไปยังวัดเทวราชกุญชร คลองนี้แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2395 มีสภาพที่งดงามและมีบริเวณอันเงียบสงบ เมื่อมีการตัดคลองจึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมากขึ้น เพราะประชาชนนิยมใช้แม่น้ำและลำคลองเป็นเส้นทางสัญจร จนต่อมาบริเวณปากคลองผดุงกรุงเกษมนี้ได้กลายเป็นแหล่งชุมนุมของเรือค้าขายและตั้งเป็นตลาดน้ำในที่สุด (มุสดี ทิพทัส, 2525:71) แสดงให้เห็นว่าพื้นที่รอบๆ ทางด้านตะวันออกและด้านเหนือของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านฉนวนสามเสนในช่วงนี้ ยังมีสภาพเป็นพื้นที่สวนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและทุ่งนาอยู่ถัดเข้าไปในแผ่นดิน บางแห่งก็เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ชุมชนจึงมีการ

ติดต่อกับพื้นที่ทางด้านใต้เพราะมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอยู่ก่อนแล้วและเป็นบริเวณที่ใกล้กับพระนคร

จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้สภาพเมืองโดยรอบของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนนั้น ในครั้งแรกความเจริญต่างๆ ยังคงอยู่ที่ฝั่งธนบุรี พื้นที่รอบชุมชนจึงเป็นท้องทุ่งกว้าง ต่อมาถึงแม้จะย้ายเมืองหลวงมาที่ฝั่งพระนครแล้ว แต่การสร้างพระราชวังในช่วงนี้ ยังคงอยู่ภายในเขตพระนครเท่านั้น จึงทำให้พื้นที่เลยเขตพระนครออกมายังคงเป็นลักษณะพื้นที่เกษตร ประกอบกับในขณะนั้นยังใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ไม่มีโครงข่ายคมนาคม พื้นที่อยู่ห่างออกมาจึงเข้าถึงได้อย่างลำบาก ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบาง การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่จะรอบๆ ตัวเมือง ส่งผลให้พื้นที่ชุมชนและพื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นลักษณะของพื้นที่เกษตรนอกเมือง

พื้นที่ชุมชน

ชุมชนวัดราชา

วัดราชาธิวาส เดิมชื่อวัดสมอราย เป็นวัดโบราณเก่าแก่มาก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นวัดอรัญวาสีแห่งแรกที่กำเนิดคณะสงฆ์ธรรมยุติกาย สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นไม่ปรากฏชื่อผู้เริ่มสร้าง ตำแหน่งวัดใกล้เคียงตั้งอยู่ริมแม่น้ำเหมือนกัน ได้แก่ วัดสมอแครง (วัดเทวราชกุญชร) วัดส้มเกลี้ยง (วัดราชผาติการาม) บริเวณนี้จึงน่าจะเป็นชุมชนใหญ่ (อิศรา ทองธวัช, 2532 :2)

วัดสมอราย หรือวัดราชาธิวาส นับจากสร้างแล้วไม่ปรากฏความสำคัญมากนัก ซึ่งประวัติของวัดราชาธิวาสนั้น ได้มีกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส ว่า ...วัดสมอรายนี้ มิได้ปรากฏว่าได้สร้างมาแต่ครั้งใด ผู้ใดเป็นผู้เริ่มสร้าง ดังเช่นวัดเขมาภิรตาราม แต่เมื่อพิจารณาเหตุโดยชื่อวัด แลพื้นภูมิสถานของวัด ทั้งวัดสมอรายแลวัดสมอแครงซึ่งเป็นคู่กัน เห็นว่าจะเป็นวัดเก่าแก่มาก ก่อนที่ใช้ภาษามคธ เช่น ชื่อวัดบรมวงศเรียกว่าวัดสิงขร แลวัดดุสิต เป็นต้น ชื่อเป็นภาษาขอมโบราณจึงเห็นได้ว่าจะได้เป็นวัดเก่าแก่ก่อนวัดสิงขร วัดส้มเกลี้ยงเป็นแน่ แต่หากเป็นวัดสมณะฝ่ายอรัญวาสีเป็นวัดราชวรจึงไม่มีชื่อเสียงผู้สร้าง ภาซ้อความเค้าเงื่อนว่าได้สร้างเมื่อใดคราวใด ชื่อสมอรายตามที่มาเดาแปลกันในชั้นหลัง ว่าเพราะมีต้นสมอปลูกเรียงรายอยู่หน้าวัด เป็นความคิดที่ผู้ไม่รู้จักศัพท์ขอมพากย์เดาขึ้นในภาษาไทย จนภายหลังเจ้าอาวาสนำต้นสมอรายมาปลูกเรียงรายไว้เป็นอันมาก เพื่อจะให้ต้องด้วยนามวัด วัดสมอรายนี้คงจะได้สร้างมาแต่ครั้งกรุงละโว้ ภากรุงศรีอยุธยาเดิมซึ่งยังใช้ภาษาขอมอยู่มากกว่าชั้นหลัง ครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยา เหตุฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าวัดนี้เป็นวัดโบราณเก่าแก่มาก อันจะหาผู้เริ่มสร้างไม่ได้เหตุด้วยวัดไม่มีความสำคัญดังกล่าวมาแล้ว จึงไม่มีชื่อเสียงปรากฏในเรื่องราวอันใด จนถึงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์มีนทรายุทธยาอันนี้ (สหธรรมิกสำนักวัดราชาธิวาส, 2499 :2-8)

เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาล่มสลาย วัดนี้ได้กลายเป็นวัดร้าง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงนิมนต์พระอาจารย์ศรีมาจำพรรษาที่วัดนี้และได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามให้ดังเดิม จากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้ทรงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จมาจำพรรษา ณ วัดสมอราย ในสำนักพระอาจารย์ศรี และในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ผนวชประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุในชั้นต้น แล้วก็เสด็จมาจำพรรษา ณ วัดสมอราย ในชั้นต้นอยู่ในสำนักพระธรรมวิโรจน์ ทรงศึกษาทางวิปัสสนาธุระชำนาญแล้วได้ทรงพิจารณาทางวินัยปฏิบัติเห็นว่าเป็นการย่อหย่อน จึงได้ทรงค้นคว้าหาทางที่ถูกควรแก่พุทธบัญญัติมาเผยแพร่สั่งสอนแก่บรรดาพระภิกษุซึ่งอยู่ในคณะของพระองค์ตามลำดับ จนภายหลังการปฏิบัตินั้นแตกต่างไปจากทางวินัยเดิมของพระสงฆ์ และได้กลายเป็นธรรมยุติกนิกายในเวลาต่อมา จึงนับได้ว่าวัดสมอรายเป็นวัดอรัญวาสีแห่งแรกที่เป็นก่อกำเนิดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

ด้วยเหตุที่วัดสมอรายเป็นวัดที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินถึงสองพระองค์ วัดสมอราย จึงได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดราชาธิวาส (แผนที่และรูปถาวรวัตถุของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา พ.ศ. 2455 – พ.ศ. 2479, 2479:105-107)

นอกจากนี้ความเป็นมาของวัดราชาธิวาสที่เป็นวัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ได้มีกล่าวไว้ในหนังสือแผนที่และรูปถาวรวัตถุของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา พ.ศ. 2455 – พ.ศ. 2479 ว่า วัดสมอรายเป็นวัดโบราณสร้างมาแต่ครั้งใดหาปรากฏไม่ ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระอาจารย์ศรีซึ่งเชี่ยวชาญวิปัสสนาธุระ มาจำพรรษาอยู่วัดนี้ ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามให้คงคืนดีขึ้นอย่างเดิม กาลต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จจำพรรษาอยู่ ณ วัดสมอราย ได้ทรงค้นคว้าหาทางที่ถูกที่ควรแก่พุทธบัญญัติมาเผยแพร่สั่งสอนแก่บรรดาพระภิกษุ จนภายหลังการปฏิบัติชนชั้นห่างกันไปกับความปฏิบัติเดิมของพระสงฆ์โดยมากในทางวินัย จึงได้กลายขึ้นโดยลำดับเป็นแผนกหนึ่งซึ่งปรากฏว่าธรรมยุติกนิกาย ได้เริ่มตั้งขึ้นในวัดสมอรายนี้ ลำดับพระเถระผู้ใหญ่ในธรรมยุติกนิกายที่แตกฉานในพระปริยัติธรรม เช่น สมเด็จพระวันรัต (ทับ) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ศรี) ล้วนแต่เป็นเปรียญวัดสมอรายทั้งสิ้น ครั้นเมื่อพระภิกษุสามเณรถึงแก่กรรมภาพ มีแต่พระเจ้าครูวัด พระสงฆ์แตกร้างกันไม่เป็นสามัคคีอย่างแต่ก่อน ต่างองค์ต่างแตกไปอยู่ที่อื่น พระอารามก็ร่วโรยลงเป็นอันมาก เชื้อสายพระมหานิกายแต่ก่อนเสื่อมสิ้นไปแล้ว ครั้งจะทิ้งไว้ก็ทรุดโทรมและกลับกลายเป็นเลวทรามไป เห็นว่าควรจะยกขึ้นเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย อันนับว่าเป็นผู้สืบจากต้นเชื้อสายของวัดนี้ ดีกว่าจะไปหาพระสงฆ์นิกายลัทธิอื่นมาปกครองวัด จึงได้นิมนต์สมเด็จพระพุฒาจารย์มาเป็นเจ้าอาวาสวัดสมอราย แต่นั้นมาวัดสมอรายจึงเป็นวัดพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายสืบมาจนถึงทุกวันนี้ (แผนที่และรูปถาวรวัตถุของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา พ.ศ. 2455 – พ.ศ. 2479, 2479:106-107)

แหล่งที่ตั้งอันใกล้เคียงกันของวัดสมอแครง (เทวราชกุญชร) วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) และวัดส้มเกลี้ยง (วัดราชผาติการาม) ซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ยังคงมีชุมชนอาศัยอยู่อย่างประปราย เป็นลักษณะชาวสวนกระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ ส่วนบริเวณเดียวกันที่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาออกมายังพบบ้านเรือนของชุมชนน้อยมาก เป็นเพราะชุมชนยังคงให้ความสำคัญกับแม่น้ำอยู่ (อิศรา ทองธวัช, 2532:34)

ชุมชนบ้านญวนสามเสน

ส่วนพื้นที่ถัดจากวัดราชาธิวาสขึ้นมาทางด้านเหนือนั้นมีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในพื้นที่ ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา-สมัยรัชกาลที่ 2

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-พ.ศ.2411

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา-สมัยรัชกาลที่ 2

ช่วงนี้เป็นช่วงที่เริ่มพบชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินให้สำหรับสร้างวัดและเป็นที่อยู่อาศัยแก่ชาวโปรตุเกสซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายและรับราชการทหารออกรบจนได้รับความดีความชอบ ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ชาวโปรตุเกสกลุ่มหนึ่งราว 60-70 ครอบครัวจึงเข้ามาตั้งภูมิลำเนาที่ตำบลสวนพลู ท่านสังฆราชหลุยส์ ลาโน ได้รวบรวมครอบครัวกลุ่มคริสตัง สร้างวัดพระแม่ปฏิสนธินิรมล หรือ วัดน้อยซึ่งเป็นโบสถ์เครื่องไม้ ขึ้นในราว พ.ศ.2217 เรียกชุมชนนี้ว่าหมู่บ้านโปรตุเกส (ปราณี กล้าส้ม, 2545:175)

พ.ศ.2325 ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวเขมรเข้ารับราชการ 400-500 คน ซึ่งหลบหนีภัยจากเมืองเขมรเนื่องจากการจลาจล มีออกญาแป้นและออกญานวนเป็นหัวหน้า ให้มาอยู่ร่วมกับชาวโปรตุเกสที่ตำบลสวนพลู ด้วยเห็นว่าชาวเขมรนับถือศาสนาคริสต์เหมือนชาวโปรตุเกส จึงเปลี่ยนการเรียกชื่อหมู่บ้านโปรตุเกสเป็นหมู่บ้านเขมร ในปี พ.ศ.2379 ท่านสังฆราชเปอเลอแก้วซีได้สร้างวัดคอนเซ็ปชันที่หมู่บ้านเขมร ถัดจากวัดน้อยขึ้นมาเล็กน้อย เนื่องจากวัดน้อยมีความทรุดโทรมลง โบสถ์ที่สร้างขึ้นมีความสง่างามด้วยสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกับวัดน้อย ด้านหน้าโบสถ์หันสู่แม่น้ำเจ้าพระยา บางครั้งจึงเรียกว่าหมู่บ้านวัดคอนเซ็ปชัน (ปราณี กล้าส้ม, 2545 :176)

ชาวเขมรที่อพยพมานี้ได้อัญเชิญพระรูปของพระแม่ไถ่ทาสหรือพระแม่ขนมจินซึ่งเป็นพระรูปไม้สักที่แกะด้วยฝีมือประณีตบรรจงมาไว้ที่โบสถ์วัดคอนเซ็ปชันด้วย มีคำบอกเล่าต่อกันมาว่าชาวเขมรบางส่วนต้องการเชิญพระแม่กลับไปเมืองเขมร แต่เกิดปาฏิหาริย์เรือที่เชิญพระแม่แจว

ไปได้ไม่ไกลก็หยุดนิ่ง ซึ่งเมื่อแจวเรือกลับก็สามารถแล่นได้ตามปกติ ชาวเขมรจึงได้อัญเชิญพระแม่ไว้ที่โบสถ์วัดคอนเซ็ปต์ตามเดิม ตำนานของพระแม่ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทำให้คนในชุมชนมีความศรัทธาต่อพระแม่เพิ่มขึ้น คือ หลังจากเกิดโรคระบาดภายในหมู่บ้าน ทางวัดจึงได้เชิญพระแม่แห่รอบหมู่บ้าน ต่อมาโรคระบาดก็สงบลงและเมื่อเกิดเพลิงไหม้ที่หมู่บ้านหลังวัดน้อย ไฟไหม้ได้ลุกลามมาถึงกำแพงวัด ท่านสังฆราชเปอลากัวซังจึงได้ไปคุกเข่าที่ข้างวัดน้อย ก็มีชายไทยแจวเรือจ้างวิ่งมาดูไฟไหม้ มองเห็นหญิงสาวคนหนึ่งโบกผ้าเช็ดหน้าอยู่บนหลังคาโบสถ์ แล้วทันใดนั้นไฟก็สงบลง ไม่ลุกลามเข้ามาในวัดอีก (ปราณี กล้าส้ม, 2545 : 181-182)

นอกจากนี้ ชาวเขมรยังได้เข้ารับราชการในกรมทหารฝรั่งเศสและได้เป็นหัวหน้าดูแลชาวบ้านที่บ้านเขมรด้วย มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิเศษสงครามภักดี ต้นตระกูลวิเศษรัตน์และวงศ์ภักดี (ปราณี กล้าส้ม, 2545 : 177)

ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีชาวนวนประมาณ 300 คน อพยพจากภัยสงครามบ้านเมืองอาศัยอยู่ร่วมกับชาวเขมรและชาวโปรตุเกสที่บ้านเขมรบริเวณสามเสน ตามคำชักชวนของบาทหลวงเป่และพระยาวิเศษสงคราม ญวนรุ่นนี้โปรดให้สักว่า ญวนสวามิภักดี (อิศรา ทองธวัช, 2535 : 37)

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-พ.ศ. 2411

ช่วงนี้เป็นช่วงที่ชุมชนมีการขยายตัวออกไปเป็นบริเวณที่กว้างมากขึ้น เพราะในสมัยรัชกาลที่ 3 มีชาวนวนอพยพจำนวนหนึ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทย พระยาวิเศษสงครามและพระยาณรงค์ฤทธิโกษา ซึ่งเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้กราบทูลขอชาวนวนไป รัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ญวนคริสตังประมาณ 1,350 คน ที่นับถือศาสนาคริสต์ตั้งบ้านเรือนอยุธยาวัดส้มเกลี้ยง เหนือบ้านเขมร ซึ่งมีชาวนวนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ทรงใช้เงินส่วนพระองค์ซื้อที่ดินแปลงใหญ่พระราชทานให้อยู่อาศัย พร้อมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างโบสถ์ที่ทำด้วยไม้ไผ่เป็นการชั่วคราวให้ชื่อว่า วัดแซงต์ฟรังซัวซาเวียร์ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมทั้งสักข้อมือญวนเหล่านี้ว่าญวนสวามิภักดี โดยอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพระยาวิเศษสงครามฯ มีพระยาบรรณาสังหนาคเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน และให้ญวนสามเสนเป็นทหารปืนใหญ่ สังกัดกรมปืนใหญ่ ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชวรามาตราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ“ความทรงจำเกี่ยวกับการขึ้นกรมของญวน” ในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า ...ให้เกณฑ์พวกอาสาญวน(เข้ารีต) หัดเป็นทหารปืนใหญ่ ขึ้นอยู่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนชาวนวนที่ไม่ได้เป็นคริสตังอีกประมาณ 1,500 คน ได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่วัดแคนางเลิ้ง และบริเวณวัดโพธิ์การาม (ปราณี กล้าส้ม, 2545 : 167)

เมื่อ พ.ศ.2380 เกิดพายุใหญ่ ทำให้โบสถ์วัดเข่งต์ฝรั่งชัวเวียร์พังเสียหาย พระคุณเจ้ากุรเวอซี ได้ออกเงินสร้างวัดใหม่ซึ่งเป็นวัดไม้ชั้น เมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระคุณเจ้าได้นำ พระรูปแม่พระ และรูปนักบุญฝรั่งชัวเวียร์ จากมะนิลา มาตั้งไว้ในวัดด้วย ต่อมาได้สร้างวัดให้ ใหญ่กว่าเดิม สร้างด้วยอิฐปูน ใช้เวลาก่อสร้างถึง 10 ปี ส่วนมากใช้แรงงานจากคริสตังแล้วเสร็จ เมื่อ พ.ศ.2410 ใช้ชื่อว่าวัดนักบุญฝรั่งซิสเซเวียร์ (ที่ธาว์รสมโภช วัดนักบุญฝรั่งซิสเซเวียร์ .2527:17)

จากทำเลที่ตั้งของบ้านญวนสามเสนซึ่งติดกับวัดล้มเกลี้ยงนี้เอง ทำให้ชาวญวนได้ รื้ออิฐไปใช้สร้างโบสถ์และบ้านเรือนของตน และทำความชำรุดเสียหายแก่วัดไทย สืบเสียนพระ ภิกษุจนบรรดาพระภิกษุทนต์ไม่ไหวต้องละทิ้งวัดไป ทำให้วัดล้มเกลี้ยงต้องกลายเป็นวัดร้างในที่สุด (กรมศิลปากร อ่างโน ไส่วัตถ์ ณ ถลาง ,2537 :55) เรื่องราวของวัดล้มเกลี้ยงที่ต้องกลายเป็น วัดร้างได้ปรากฏอยู่ในข้อความบันทึกของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ว่า “ในปี ค.ศ.1834 พระมหา กษัตริย์ได้กำหนดพื้นที่อันกว้างขวางแห่งหนึ่งรอบๆ อารามหลวงแห่งนี้ ให้เป็นที่พักอาศัยแก่ คนญวนของเรา ญวนคริสต์เหล่านี้ได้พยายามหลบๆ ซ่อนๆ ทำความชำรุดเสียหายวันละเล็ก ละน้อยในบริเวณวัดแห่งนี้บ้าง หาเรื่องแยะแยยเสียดสีพวกพระภิกษุบ้าง และล้อเลียนพระภิกษุ ทำเป็นเรื่องตลกบ้าง จนกระทั่งบรรดาพระภิกษุทนต์ไม่ไหวละทิ้งวัดไปที่ละองค์สององค์ วัดจึงร้าง ลงและกลายเป็นเหยื่อชาวคริสต์ของเราไปทั้งหมด แต่ละคำคั้นญวนคริสต์จะรื้อทำลายห้องใน โบสถ์วิหาร กุฏิพระ หอระฆัง กำแพงวัดและพระเจดีย์ต่างๆ ระหว่างนั้นมีชาวพุทธที่เคร่งใน ศาสนาสองสามคนได้รู้เห็นการรื้อทำลายเช่นนั้น จึงได้ไปกราบทูลร้องเรียนต่อสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งพระองค์ได้ทรงร้องขอความเป็นธรรมจากพระมหากษัตริย์อีกต่อหนึ่ง องค์พระมหากษัตริย์ได้มี พระราชดำรัสตอบว่า พระคุณเจ้าจะให้บรรดาพระผู้เป็นเจ้าของชาวสยามสถิตอยู่อย่างท่ามกลาง พวกฝรั่งอย่างที่พระองค์เป็นอยู่อย่างนั้นหรือ เราควรจะเคลื่อนย้ายองค์พระพุทธรูปไปจากวัดและ ทิ้งวัดร้างเสีย” (กรมศิลปากร 2524 :36) ดังเหตุการณ์นี้ รัชกาลที่ 3 จึงทรงปรับโทษ ชุนอิศเรศฯ ที่ไม่ทรงดูแลห้ามปรามชาวญวนและทรงโปรดฯ ให้สร้างวัดล้มเกลี้ยงใหม่ย้ายขึ้นไป ทางทิศเหนือให้พื้นที่บ้านญวนสามเสน โดยวัดนี้ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานนามว่า วัดราชผาติการาม (มุสตี จันทวิมล,2541) ทำให้อาณาเขตของบ้านญวนสามเสนสามารถขยาย ออกไปอีกจนถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ใน พ.ศ.2385 มีชาวจีนไหหลำเดินทางโดยเรือสำเภาเข้ามาสู่ประเทศไทยและได้มา อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ถัดจากหมู่บ้านญวนขึ้นไปทางทิศเหนือ โดยในปีแรกที่ เดินทางมาถึงได้สร้างศาลเจ้าแม่ตุ่ยบ้วยเหนียง บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย (วิฑิตต์ ว่อง วทัญญู,2527:22)

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน กรุงเทพมหานคร

นางสาวกฤษณา ชมภูหอม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.2 พื้นที่เมืองโดยรอบในช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง

สัญลักษณ์

- พื้นที่พระบรมหาราชวัง
- พื้นที่ศึกษา
- สวน
- วัด
- ทุ่งนา

4.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง

ในช่วงนี้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนยังพบบ้านเรือนและการก่อสร้างต่างๆ ไม่มากนัก เพราะการพัฒนายังคงอยู่ในตัวพระนครเท่านั้น พื้นที่ซึ่งห่างออกมายังไม่ได้รับความสนใจมากนัก

ชุมชนวัดราชา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้เป็นแบบกระจาย (Scattered Settlement) ในบริเวณที่ตัดเข้ามาจากแผ่นดิน บ้านแต่ละหลังอยู่ห่างกันเพราะต้องการเนื้อที่บ้านสำหรับการทำสวนและมีพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง

จากพัฒนาการของชุมชนวัดราชา ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าย่านของชุมชนที่พบในช่วงนี้เป็นย่านอาคารทางศาสนาที่ประกอบไปด้วยพระอุโบสถกับพระเจดีย์ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในอาณาเขตวัด และย่านที่พักอาศัยอยู่ถัดจากอาณาเขตวัดราชาธิวาสเข้ามาทางแผ่นดิน ย่านที่พักอาศัยจะประกอบไปด้วยตัวบ้านเรือนและที่ดินสำหรับใช้ทำสวนผลไม้

เส้นทางสัญจรในชุมชนเป็นลักษณะของเส้นทางคดเคี้ยวไปตามบ้านเพราะยังไม่มีระบบถนนภายในพื้นที่ ใช้การเดินเท้าเพื่อติดต่อไปมาหาสู่กันและใช้คลองวัดราชาเป็นเส้นทางเดินเรือเพื่อติดต่อกับบริเวณใกล้เคียง ในช่วงนี้โครงข่ายของการคมนาคมที่เชื่อมต่อกันเพื่อตอบสนองต่อการเดินทางของคนในชุมชนไปยังพื้นที่อื่น ได้แก่ เส้นทางตามแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองต่างๆ

สำหรับช่วงนี้จุดหมายตาที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นอาคารที่มีลักษณะแตกต่างจากอาคารโดยรอบ ได้แก่ พระอุโบสถที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งหลงได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถนี้ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ว่างของชุมชนยังมีเป็นบริเวณกว้างมากทั้งในบริเวณวัดและพื้นที่ของชุมชนเพราะยังมีประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบาง เนื่องจากความเจริญต่างๆ ยังอยู่ที่ฝั่งธนบุรีและพื้นที่วัดไม่มีการก่อสร้างถาวรวัตถุมากนัก

อาคารที่มีความสำคัญของชุมชนวัดราชา ได้แก่ พระอุโบสถที่หันหน้าสู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและพระเจดีย์ซึ่งประดิษฐานอยู่หลังพระอุโบสถ อาคารทั้งสองนี้สร้างมาพร้อมกันตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและเริ่มได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1

ในช่วงนี้การใช้ที่ดินของชุมชนยังใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนาสถานและพื้นที่เกษตรกรรม

วิถีชีวิตของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้เป็นลักษณะของครอบครัวไทยแบบเกษตรกรรมที่ดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาแม่น้ำและลำคลองเป็นหลัก ใช้น้ำจากแม่น้ำเพื่อทำการเพาะปลูกและสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน

บ้านญวนสามเสน

พื้นที่ถัดจากวัดขึ้นมาทางด้านทิศเหนือ เป็นการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวต่างประเทศซึ่งได้รับพระราชทานที่ดินให้สำหรับอยู่อาศัย ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นแบบกลุ่ม (Clustered Settlement) ในพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ ญวนที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 ครั้งแรกต้องตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มบ้านในเนื้อที่จำกัดด้านในแผ่นดิน เพราะพื้นที่จตุรมแม่เจ้าพระยายังเป็นของวัดราชาผาติการาม ประกอบกับพื้นที่ริมน้ำเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง จึงต้องสร้างโบสถ์ไม้ไผ่ไว้ด้านในแผ่นดินและทำให้บริเวณแผ่นดินช่วงเชื่อมต่อของหมู่บ้านเขมรและหมู่บ้านญวน มีบ้านเรือนหนาแน่นบ้านแต่ละหลังมีเนื้อที่น้อย ภายหลังวัดราชาผาติการามย้ายขึ้นไปทางด้านเหนือ ชุมชนจึงได้ขยายพื้นที่ตั้งถิ่นฐานออกไปจนถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยา และเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองบ้านญวนเหนือและใต้

สำหรับย่านของชุมชนในช่วงนี้มีย่านที่พักอาศัยของหมู่บ้านเขมรและหมู่บ้านญวนที่ย่านทั้งสองประกอบไปด้วยตัวโบสถ์ประจำหมู่บ้านสุสานที่มีสองแห่งอยู่ด้านหลังโบสถ์ทั้งสองและอาคารบ้านเรือนรอบๆ โบสถ์ จุดศูนย์รวมของชุมชน คือ ภายในตัวโบสถ์ เพราะเป็นจุดที่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากประชากรในชุมชนจะมาเข้าร่วมพิธีประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเคร่งครัดอยู่เสมอ เส้นทางสัญจรของชุมชนเป็นการเดินเท้าไปตามเส้นทางระหว่างบ้าน บริเวณแม่น้ำจนถึงตัวโบสถ์มีแนวถนนโบสถ์ซึ่งเป็นพื้นที่เปิด

จุดหมายตาของชุมชนบ้านญวนสามเสนที่พบในช่วงนี้เป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่และมีลักษณะที่แตกต่างจากอาคารโดยรอบ ได้แก่ อาคารโบสถ์วัดคอนเซ็ปชันและอาคารโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ ซึ่งทั้งสองโบสถ์เป็นอาคารปูนที่สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรป หน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา โดยโบสถ์วัดคอนเซ็ปชันนับเป็นอาคารหลังที่สองนับจากการเริ่มสร้างครั้งแรกเป็นโบสถ์วัดน้อย ต่อมาเมื่อสภาพทรุดโทรมจึงได้สร้างโบสถ์วัดคอนเซ็ปชันที่ด้านหน้าโบสถ์วัดน้อย ส่วนโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์เป็นอาคารหลังที่สามซึ่งอาคารหลังแรกเป็นโบสถ์ไม้ไผ่ต่อมาสร้างโบสถ์ไม้แต่เกิดพายุ ทำให้โบสถ์เสียหายจึงต้องสร้างโบสถ์ใหม่แทนในพื้นที่เดิม ส่วนที่ว่างภายในชุมชนยังพบได้เป็นบริเวณกว้าง โดยเฉพาะพื้นที่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาด้านในแผ่นดิน เพราะประชากรนิยมตั้งถิ่นฐานใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก

อาคารของชุมชนที่มีความสำคัญ ได้แก่ โบสถ์วัดคอนเซ็ปชัน และโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ การใช้ที่ดินของชุมชนเป็นการใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน และมีพื้นที่ว่างเป็นบริเวณกว้าง

วิถีชีวิตของชุมชนในช่วงนี้เป็นลักษณะของครอบครัวคริสต์ที่มีอาชีพทำการประมง ดำรงชีวิตโดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำและลำคลองเป็นหลัก คนในชุมชนร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่โบสถ์เป็นประจำ โบสถ์มีความสำคัญกับชุมชนและนับเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้วย

สภาพทางสังคม

ชุมชนไทยที่อาศัยรวมกันในบริเวณนี้ มีวัดไทยในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง แสดงออกถึงความสำคัญของวัด เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกันแต่จากสภาพพัฒนาการของชุมชนนั้น พบว่าวัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาสที่อยู่ใกล้กับชุมชนนั้นเป็นวัดที่จำพรรษาของภคินี ดั้งนั้นคนในชุมชนวัดราชาจึงไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับวัดนัก และมีวัดใกล้เคียงชุมชนถึงสองวัด ได้แก่ วัดเทวราชกุญชร (สมอแครง) และวัดราชผาติการาม (วัดส้มเกลี้ยง) คนในชุมชนจึงน่าจะไปทำบุญที่วัดดังกล่าว ส่วนชุมชนเองยังมีขนาดเล็ก ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนย่อมมีความคุ้นเคยและรู้จักกันเป็นอย่างดี

ชุมชนคริสต์โปรตุเกส ในครั้งแรกมีการสร้างวัดพระแม่ปฏิสนธินิรมลที่เป็นโบสถ์ไม้เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แสดงถึงความสำคัญของศาสนาที่มีต่อชุมชน และจากลักษณะของชุมชนเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาอยู่รวมกันและนับถือศาสนาเดียวกัน ย่อมต้องมีความสนิทสนมและรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี

มีชาวญวนอพยพจากหมู่บ้านที่สามเสนออกไปเป็นกลุ่มๆ เพื่อหาทำเลที่ตั้งประกอบอาชีพใหม่ โดยมีกลุ่มใหญ่ๆ 11 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มเจ้าเจ็ด กลุ่มบ้านแปง กลุ่มบ้านเล่า กลุ่มเกาะใหญ่ กลุ่มสองพี่น้อง กลุ่มปากน้ำโพ กลุ่มบ้านปลายนา กลุ่มบ้านหน้าโคก กลุ่มบางขาม กลุ่มบางบัวทอง และกลุ่มเตย ซึ่งบาทหลวงที่บ้านญวนสามเสนเองยังได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนตามกลุ่มเหล่านี้ด้วย

สภาพทางเศรษฐกิจ

ชุมชนไทยยึดอาชีพทำสวนผลไม้ในพื้นที่ใกล้กับตัวบ้าน โดยอาศัยการพึ่งพาตามธรรมชาติเป็นหลัก เพราะมีพื้นที่เป็นบริเวณกว้างประกอบด้วยสภาพทางกายภาพที่ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยาและความอุดมสมบูรณ์ของดินริมแม่น้ำ รวมทั้งค้าขายในลักษณะพายเรือขายของกับพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนชุมชนคริสต์นั้นได้รับพระราชทานที่ดินแถวดอนเมืองเพื่อใช้ทำนา แต่ภายหลังเลิกทำนา แล้วได้ยึดอาชีพทำประมงที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นหมู่บ้านชาวประมง ตีอวน จับปลา มีอาชีพจับสัตว์น้ำเพื่อใช้บริโภคและแลกเปลี่ยนค้าขายกันเหมือนกับหมู่บ้านอื่นเป็นช่วงไม่ รับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างต่อเรือ ปลูกบ้าน และรับราชการเป็นทหารปืนใหญ่ โดยชาวญวนได้รับการยกเว้นภาษีอากรด้วย

ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

จากตำแหน่งที่ตั้งของวัดซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ได้แก่ วัดสมอแครง (วัดเทวราชกุญชร) วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) และวัดส้มเกลี้ยง (วัดราชผาติการาม) จึงน่าจะมีชุมชนไทยอาศัยเป็นบริเวณกว้าง ประกอบด้วยพื้นที่ของชุมชนเป็นผืนเดียวกัน จึงทำให้สามารถติดต่อไปมาหาสู่กับชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวได้ง่ายขึ้น และน่าจะนิยมไปทำบุญที่วัดที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ ได้แก่ วัดเทวราชกุญชร และวัดราชผาติการาม เพราะวัดราชาธิวาสเองเป็นวัดอรัญวาสีที่มีกษัตริย์จำพรรษาถึงสองรัชกาล ลักษณะของวัดนี้เองที่ชาวบ้านธรรมดาไม่สามารถเข้าไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนาภายในวัดได้มากนัก

ช่วงนี้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนอื่น ส่วนใหญ่จะอยู่ทางด้านใต้ของชุมชนวัดราชาในบริเวณที่ใกล้เคียงกับพระนครและใกล้คลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งบริเวณปากคลองผดุงกรุงเกษมจะมีตลาดน้ำ ทำให้คนในชุมชนวัดราชาเองที่มีอาชีพทำสวนผลไม้และชุมชนบ้านญวนสามเสนที่มีอาชีพทำการประมง ได้นำผลผลิตและสินค้าของตนไปขายหรือแลกเปลี่ยนที่ตลาดนี้เพราะเป็นตลาดที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ สามารถพายเรือไปค้าขายในบริเวณนี้ได้สะดวก

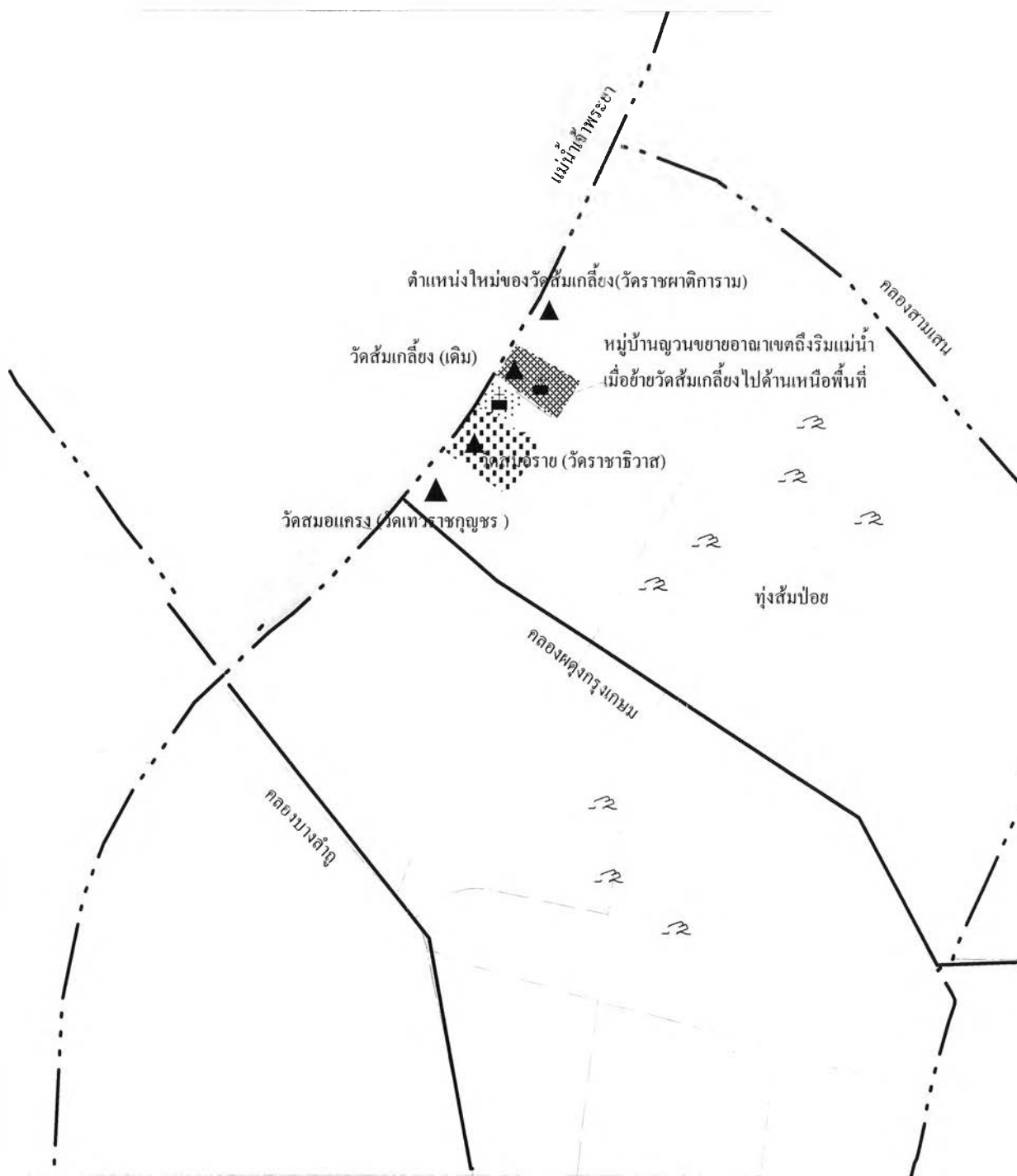
บทบาทของชุมชน

ชุมชนทั้งสองมีบทบาทเป็นย่านพักอาศัยของชุมชนไทยและชุมชนชาวต่างชาติ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรนอกเมือง บริเวณชานพระนคร ซึ่งในช่วงนี้ชุมชนทั้งสองยังไม่ได้มีความสำคัญมากนัก เนื่องจากความเจริญและการพัฒนาพื้นที่ยังอยู่ที่ภายในพระนครเท่านั้น เห็นได้จากประวัติแต่แรกของการสร้างวัดราชาธิวาสไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดเหมือนกับวัดอื่นที่อยู่ในกำแพงพระนคร วัดราชาธิวาสหรือวัดสมอรายในขณะนั้นจึงมีสถานะเป็นเพียงวัดป่า จวบจนมี

พระมหากษัตริย์เจ้าพระราชาที่วัด วัดจึงมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ ส่วนในชุมชนบ้านญวนสามเสนมีบทบาทเป็นที่พักอาศัยของชุมชนต่างชาติ ต่างศาสนาที่ตั้งอยู่ภายนอกเมืองเท่านั้น

4.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงนี้เป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะแม่น้ำและลำคลอง ตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวัน การเกษตรกรรม การประมง การพายเรือขายของ ตลอดจนยังเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญยิ่งต่อการคมนาคมขนส่งในขณะนั้น ผู้คนจำนวนมากจึงนิยมตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำและลำคลองเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ส่งผลให้พื้นที่ใกล้กับแม่น้ำลำคลองมีประชาชนตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมากกว่าในพื้นที่อื่น ซึ่งในพื้นที่ชุมชนวัดราชาเอง ชาวบ้านก็นิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ๆ กับคลองวัดราชาและแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อนำน้ำไปใช้ในกิจการต่างๆ ส่วนชุมชนบ้านญวนสามเสนเอง ถึงแม้ว่าจะเป็นกรที่ได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่อาศัย แต่ชาวบ้านก็นิยมตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อสามารถทำการประมงได้อย่างเต็มที่

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 4.3 การตั้งถิ่นฐานในช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง

สัญลักษณ์

- (dotted) พื้นที่หมู่บ้านญวน
- (checkered) พื้นที่ชุมชนวัดราชา
- (wavy) ทุ่งนา
- (cross-hatched) อาณาเขตใหม่ของหมู่บ้านญวน
- ▲ วัด
- โบสถ์

นางสาวกฤษณา ชมภูหอม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3. พัฒนาการช่วงก่อตั้งดุสิต (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2475)

พื้นที่เมืองโดยรอบ

การตัดถนนสำคัญที่สร้างขึ้นนอกเขตใจกลางพระนครในพื้นที่ทางด้านทิศเหนือหรือบริเวณดุสิตนั้น ถนนสายแรกที่ถูกตัดขึ้น คือ ถนนสามเสน ตัดขึ้นใน พ.ศ. 2436 เริ่มตั้งแต่สะพานนรรัตน์ผ่านวังบางขุนพรหมไปจนถึงคลองผดุงกรุงเกษม (อิสรา ทองธวัช, 2532:59) เห็นได้ว่า การตัดถนนสามเสนในช่วงนี้ยังไม่ผ่านพื้นที่ของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน ความยาวของถนนสามเสนยังอยู่แค่เพียงทางด้านใต้ของชุมชนวัดราชาเท่านั้น

การตัดถนนสามเสน ถือว่าเป็นการขยายเขตเมืองกรุงเทพออกไปรอบนอก การตัดถนนสามเสนพบว่ามีปัญหาคล้ายคลึงกับการสร้างถนนในเขตชุมชนการค้า ที่ต้องมีการเวนคืนที่ดินราษฎร ที่ตั้งในแนวเขตทำถนน พบหลักฐานว่าการทำถนนตั้งแต่สะพานโค้งเลี้ยวมาถึงประตูใหญ่บ้านพระยานรรัตนราชมานิต ตามแบบแผน ต้องตัดผ่านที่ราษฎรทั้งเจ้านาย ขุนนาง ราษฎร เนื่องจากเป็นถนนสายยาว จึงต้องใช้การปักเขตถนนเป็นช่วง แล้วเวนคืนส่งมอบเป็นระยะอย่างกรณีถูกที่วัง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนาภาศรัสมีนัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้เจ้านายพระองค์นี้ย้ายไปอยู่ที่วังพระองค์เจ้านันทวรรณแทน กระทรวงนครบาลโดยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ต้องทำการเตือนให้เจ้าของวังนั้นย้ายออกไปตามหมายที่กรมโยธาธิการดำเนินการสร้าง ซึ่งในรายการย้ายถอนอาคารในวังนั้นกรมโยธาธิการได้ช่วยเหลือการย้ายเรือนไม้ของเจ้าจอมมารดาในพระบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นให้ รวมทั้งก่อสร้างพระตำหนักใหม่ให้ด้วย อนึ่งการรื้อถอนรายที่ดินวังนี้ใช้เวลาการดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2434 จนถึง พ.ศ. 2438 จึงแล้วเสร็จ

เนื่องจากก่อสร้างถนนสามเสนเป็นถนนสายยาว ซึ่งติดขัดเรื่องการเวนคืนที่ดินราษฎร ทางกระทรวงนครบาลจึงทำความตกลงให้เป็นหลักการ โดยให้เจ้ากรมโยธาธิการหลวงสโมสรรผลการก่อสร้างถนนเป็นช่วงไป การสร้างถนนสามเสนนี้จึงใช้เวลามาจนถึง พ.ศ. 2443 อันเป็นช่วงที่กรมสุขาภิบาลเข้ามารับช่วงแทนกรมโยธาธิการ (กรมโยธาธิการ, 2542:12-13)

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษีใหม่ จากอยู่กับขุนนางให้มาอยู่ที่ส่วนกลางทั้งหมดเพื่อใช้เงินนี้มาพัฒนาประเทศ และรัฐอนุญาตให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จึงทำให้ราษฎรเอาใจใส่ที่ดินก่อให้เกิดผลผลิตมากขึ้น รัฐสามารถเก็บภาษีได้มากขึ้น และยังคงมีพระราชปรารภว่ากรุงเทพฯ มีรูปลักษณะตามยาวและแคบไม่พาดู เพราะคนอาศัยทำเลตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก ซึ่งถ้าปล่อยตามธรรมชาติแล้วเมืองก็จะยาวออก จึงมีพระบรมราชโองบายว่าพระองค์ควรย้ายพระราชฐานขึ้นไปทางทิศเหนือ เพราะเมื่อพระเจ้าแผ่นดินประทับที่ไหน ที่นั้นย่อมต้องมีโรงทหารและโรงตำรวจ มีเส้นทางติดต่อตามสมควร อันจะเป็นเหตุ

ให้เกิดทำเลการค้า เมื่อพระราชวังอยู่ทางทิศเหนือและทำเลการค้าอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งท่าเรือ ก็ย่อมจะมีถนนเชื่อมถึงกัน ประกอบกับพระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรป ได้ทรงเห็นความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาการสมัยใหม่จากต่างประเทศ การเสด็จประพาสครั้งนี้ได้ทอดพระเนตรพระราชวังและอุทยานต่างๆ ในพระราชวังหลายแห่งในยุโรป พระองค์จึงได้ทรงนำความคิดนี้มาปรับปรุงบ้านเมือง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (อิสรา ทองธวัช, 2532 :37)

ดังนั้นเมื่อ พ.ศ.2441 พระองค์จึงทรงให้มีการสร้างพระราชวังสวนดุสิตขึ้นนอกกำแพงเมืองทางด้านเหนือของกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นแกนนำให้เกิดการเติบโตของเมือง ลักษณะที่ตั้งเป็นที่สวนต่อกับที่นาใกล้คลองสามเสน และโปรดให้ตัดถนนราชดำเนินนอกมาเชื่อมกับถนนราชดำเนินกลาง เพื่อเชื่อมระหว่างพระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิต เพื่อให้ราษฎรที่อยู่ไกลพระนคร ได้ติดต่อกับพระนครได้สะดวกยิ่งขึ้น

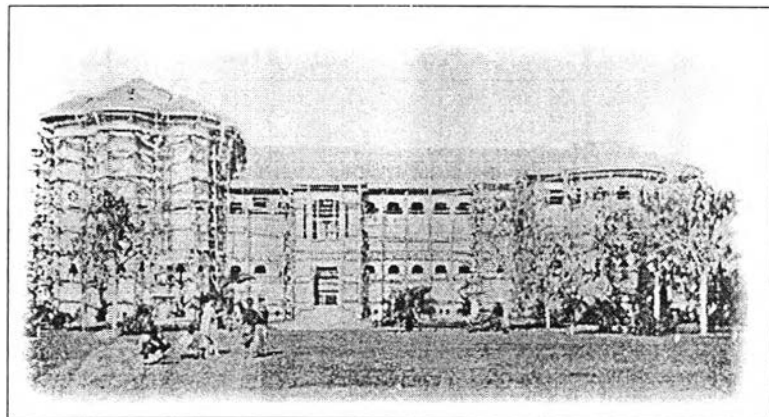
การก่อสร้างพระราชวังสวนดุสิตนี้ แต่เดิมรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานนามว่า สวนดุสิต ใน พ.ศ.2440 เมื่อพระองค์ได้เสด็จประพาสที่สวนต่อท้องนาทุ่งสามเสน ทรงมีพระราชดำริว่าเป็นที่เย็นสบายดีจึงโปรดให้ซื้อที่ดินชายทุ่งนาในระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสน ซึ่งชาวอินเดียนครอบครองอยู่แต่เดิม แล้วสร้างพลับพลาขึ้นเมื่อ พ.ศ.2442 ต่อมาเมื่อทรงขยายพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจึงทรงโปรดให้สร้างที่ประทับถาวรขึ้นและเสด็จเข้ามาประทับที่พระบรมมหาราชวังเฉพาะเมื่อมีพระราชพิธีต่างๆ เท่านั้น ทรงเปลี่ยนฐานะของวังนี้เป็นพระราชวังสวนดุสิต ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชทานนามใหม่ว่าพระราชวังดุสิต มีอาณาเขตทิศเหนือจรดถนนสุขุทัย ทิศตะวันออกจรดถนนพระรามที่ 5 ทิศใต้จรดถนนศรีอยุธยา ทิศตะวันตกจรดถนนสามเสน อาณาเขตประกอบด้วยพื้นที่สองส่วนคือ เขตพระราชฐาน และอีกส่วนเป็นที่ตั้งของวังพระราชโอรสบางพระองค์ สวนส่วนพระองค์ พระราชวังดุสิตนั้นได้แบ่งอาณาเขตออกเป็นพระราชฐานชั้นนอก พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นใน พระที่นั่งสำคัญ ได้แก่ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น พื้นที่ทางด้านตะวันออกของเขตพระราชฐานเป็นพระราชอุทยานในพระราชวังดุสิต (อิสรา ทองธวัช , 2532 53-54)

และยังได้โปรดสร้างวังพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ บริเวณที่ไกลจากกำแพงพระนครออกมาทางตะวันออกของกรุงเทพ เช่น วังบริเวณถนนสามเสน วังบริเวณสวนดุสิต (พัฒนาศ จิตกุล อ่างโน อิศรา ทองธวัช, 2532 :37) ซึ่งวังที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาบนถนนสามเสนทางด้านทิศใต้ของชุมชนวัดราชา มี 2 วัง ได้แก่ วังสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ หรือวังบางขุนพรหม และวังกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ตั้งอยู่ปากคลองผดุงกรุงเกษม กล่าวได้ว่าวังของพระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 อาจแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ตั้งรอบพระราชวังดุสิต เช่น

วังจันทร์เกษม เป็นต้น กลุ่มที่ตั้งอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาและริมถนนสามเสน เช่น วังเทเวศร์ วังสุโขทัย เป็นต้น และอีกกลุ่มตั้งอยู่บริเวณคลองผดุงกรุงเกษม เช่น วังกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ วังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เป็นต้น (ม.ร.ว.แห่งน้อย ศักดิ์ศรี อ่างใน อิศรา ทองธวัช, 2532 : 52)

การสร้างวังต่างๆ ในช่วงนี้ ทำให้ทางด้านทิศใต้ติดกับชุมชนวัดราชา เปลี่ยนจากรกร้างว่างเปล่าเป็นเขตวังกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ภายหลังเมื่อมีการสร้างพระราชวังดุสิตแล้วจึงได้ใช้พื้นที่นี้เป็นท่าเรือหลวง สำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระราชวังในบริเวณนี้ โดยรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยารวมพงษ์พิพัฒน์ (เจ้าพระยา) จัดการสร้างตึกที่พักและสะพานทำน้ำที่ปลายถนนพระฉนวนใกล้ประตูน้ำคลองท่าอิ้ววัดราชาธิวาส ซึ่งพระราชทานนามว่าท่าवासูกรี ครั้นเมื่อการปลูกสร้างเสร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการมณฑลเปิดสะพานและพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักแพท่าवासูกรี เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2452 ครั้นได้พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ นั่งประทับที่สะพานตรงเรือพระที่นั่งเทียน เป็นการเปิดท่าवासูกรีปัจจุบันเป็นที่ประทับสำหรับเสด็จทางชลมารคและใช้เก็บเรือพระราชพิธี

ภาพที่ 4.1 พระราชวังดุสิตในช่วงแรก

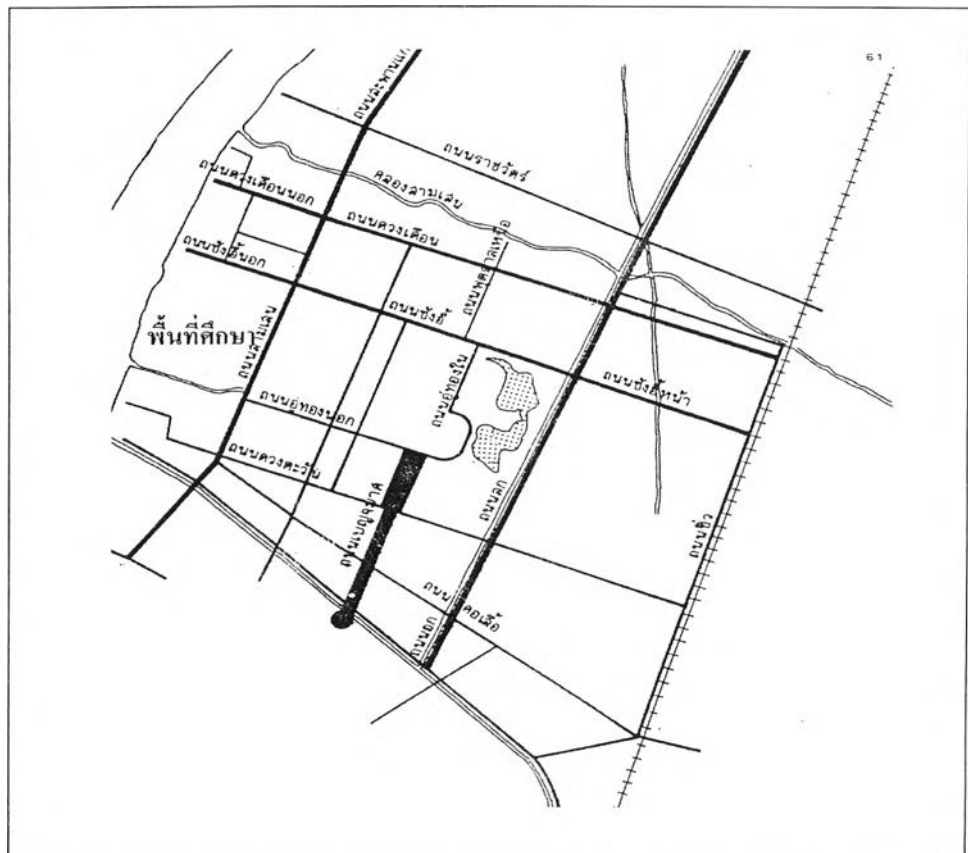

ที่มา จดหมายเหตุสวนสุนันทา 2545

การสร้างพระราชวังดุสิตขึ้นนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือนี้เอง ก่อให้เกิดการตัดถนนเส้นสำคัญหลายสาย ได้แก่ ตัดถนนสามเสน โอบทางด้านทิศตะวันตก ตัดจากเส้นเดิมต่อไปจนถึงคลองสามเสน การตัดถนนสามเสนในช่วงนี้มีความยาวไปจนถึงพื้นที่ของชุมชนวัดราชา และชุมชนบ้านญวนสามเสน จึงเป็นการเปิดพื้นที่ของชุมชนทางด้านตะวันออก ทำให้ชุมชนสามารถติดต่อกับพื้นที่ภายนอกได้สะดวกยิ่งขึ้นด้วย และยังทำให้เข้าถึงพื้นที่ของชุมชนได้ง่ายยิ่ง

ขึ้น และถนนรอบๆ พระราชวังดุสิต ได้แก่ ถนนราชฮี โอบทางด้านหลังหรือด้านทิศเหนือ ถนนดวงตะวัน (ถนนศรีอยุธยา) โอบทางด้านหน้าหรือด้านทิศใต้ ถนนลก (ถนนพระรามที่ 5) โอบทางทิศตะวันออก (พัฒนาศ จิตกุล, 2525 อิศรา ทองธวัช, 2532 :38) ดังภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.2 การตัดถนนในสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2451 พื้นที่ด้านตะวันออกของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสวนสุนันทาที่ด้านหลังของพระราชวังดุสิต เป็นเขตพระราชฐานสวนสุนันทา ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นสวนป่า พระราชดำริเดิมที่จะให้มีพระที่นั่งมีปราสาทตุ้มมุข มีบ้านเรือน ก็ไม่ได้ก่อสร้าง การก่อสร้างที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเพียงท้องพระโรงเท่านั้น ซึ่งอยู่ภายในพระที่นั่งนงคราญสโมสร สร้างสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 6

พ.ศ. 2452 เจ้าพระยายมราชเป็นผู้อำนวยการก่อสร้างตำหนักต่าง ๆ พระยาประชากกรวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ควบคุมงานในสวนสุนันทารวม 32 ตำหนัก สวนสุนันทาได้ก่อสร้างสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. 2462 ต่อมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 สวนสุนันทาคือสถาบันการศึกษาของกุลสตรีในนามโรงเรียนนิภาคาร โรงเรียนนี้อยู่ติดพระตำหนักของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ

ทรงเป็นองค์ดำเนินการโรงเรียนด้วยพระองค์เอง สอนสุนันทาจัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่รวมผู้อยู่อาศัยซึ่งมีทั้งในเขตกำแพงชั้นนอก และชั้นในแล้ว มีผู้อยู่อาศัยมากมายนับได้จำนวนหมื่น สอนสุนันทาจึงเป็นศูนย์กลางของราชสำนักฝ่ายในเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมประเพณี เป็นสถานประกอบการศึกษาอบรมกุลบุตร กุลธิดา

ลักษณะของสวนสุนันทามีเนื้อที่ 112 ไร่ คล้ายสวนป่ามีบรรยากาศแบบบ้านนอก มีพระตำหนักใหญ่่น้อยเป็นสถาปัตยกรรมแบบ Italian Renaissance รวม 32 ตำหนัก (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อ่างในอิสรา ทงธวัช, 2532 : 51)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 บริเวณรอบนอกคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทั้งด้านเหนือจนถึงด้านใต้ เป็นบริเวณที่อยู่ในเขตสุขาภิบาลที่ 3 เป็นเขตที่ได้รับการพัฒนาเป็นย่านที่พักอาศัยที่มีสภาพแวดล้อมดี และเป็นถิ่นของผู้มีฐานะดีและรายได้สูงเป็นส่วนใหญ่ และมีการสร้างวังที่ประทับและวังพระราชทานเจ้านายขึ้นในบริเวณนี้ด้วย (มุสตี ทิพทัส, 2525 : 117) นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตึกถาวรวัตถุติดกับเขตท่าเรือหลวงซึ่งอยู่ทางด้านใต้ของชุมชนวัดราชา ตึกนี้ได้รับพระราชทานนามว่า หอพระสมุดวชิราวุธ ซึ่งเป็นที่เก็บหนังสือตัวพิมพ์ให้บริการอ่านและเป็นสถานที่จัดพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ ด้วย

ส่วนทางด้านเหนือของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน นอกจากเป็นที่ตั้งของวัดราชาผาติการามแล้ว ถัดขึ้นไปทางด้านเหนือนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงได้สละทรัพย์สวนพระองค์ซื้อที่ดินบริเวณถนนสามเสนตัดกับถนนสุขุมวิทซึ่งเป็นของพระสรรพการหิรัญกิจและตึกในพื้นที่ เรียกว่า ปาร์คสามเสน ในราคา 30,000 ชั่ง แล้วให้ก่อตั้งเป็นโรงพยาบาลสามเสน ขึ้นหรือเป็นวชิระพยาบาล ในเวลาต่อมา (สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ่างในมุสตี ทิพทัส, 2525 : 133)

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เพื่อสนองตอบต่อชุมชนที่เริ่มขยายตัวออกไป ถนนสายสำคัญ เช่น ถนนบรรทัดทอง ถนนเพลินจิต ถนนพญาไท เป็นต้น นอกจากนี้ยังสร้างถนนเพลินจิตไปทางใต้จนถึงสมุทรปราการ รวมทั้งมีการตัดถนนเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองนนทบุรีด้วย (กจช. ร.7ม.17/7 อ่างในอิสรา ทงธวัช , 2532 : 54)

การก่อสร้างพระราชวังดุสิต และการก่อสร้างพระราชวังของพระเจ้าลูกยาเธอ วังเจ้านายต่างๆ รวมทั้งการตัดถนนขึ้นหลายสายในพื้นที่ดุสิตในช่วงนี้เอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแกนนำเปิดพื้นที่ดุสิตให้แปรสภาพมีความเป็นเมืองมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความเจริญทางด้านต่างๆ ในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย และยังทำให้พื้นที่ที่เคยรกร้างว่างเปล่าและเป็นสวนผัก มีประชาชนมาตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปจนกลายเป็นเขตที่พักอาศัยที่มีผู้คนอยู่กันอย่างคับคั่ง จนทางการต้องควบคุมให้เกิดความเป็นระเบียบ ความสะอาดและสุขอนามัยที่ดีขึ้นในชุมชนด้วย ส่วนผู้

ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณดุสิตเริ่มแรก ได้แก่ ข้าราชการบริวารและขุนนางชั้นสูง ทำให้พื้นที่มีสภาพเป็น Aristocratic Suburb ของกรุงเทพ (อิศรา ทองธวัช, 2532:64)

พื้นที่ชุมชน

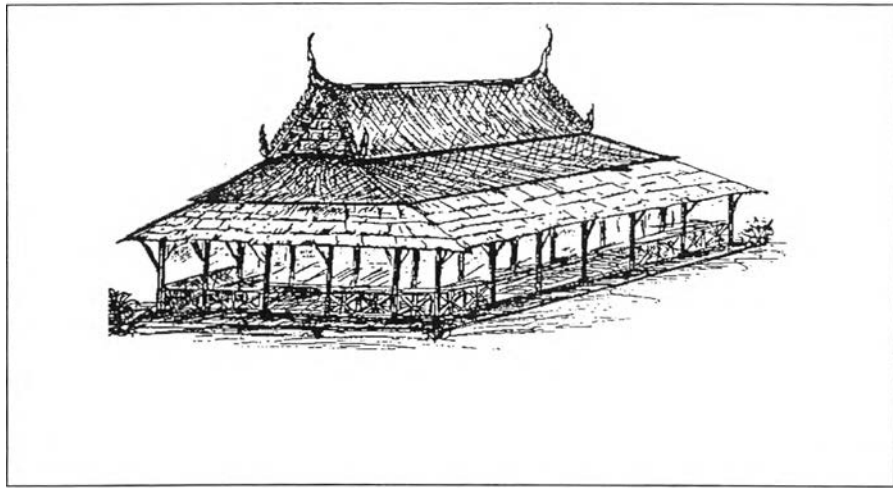
ชุมชนวัดราชา

บริเวณที่ถัดจากอาณาเขตวัดราชาธิวาสเข้ามาในแผ่นดิน ยังพบชุมชนไทยอาศัยอยู่ ภายหลังจากสร้างพระราชวังดุสิตแล้วได้มีการขุดคลองท่อทางด้านใต้ของชุมชน เพื่อนำน้ำเข้ามาใช้ในพระราชวังดุสิต และตัดถนนสามเสนผ่านชุมชนทางด้านตะวันตก ทำให้ภายในชุมชนมีบ้านเรือนที่หนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ต่อมาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2446 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในชุมชน โดยพระครูปลัดพิพัฒน์พรหมจริยคุณ รองเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส เป็นผู้อุปการะโรงเรียน และนายปรุงเป็นครูใหญ่ สถานที่ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนแห่งแรกคือ คณะทางเหนือ อยู่ทางด้านหน้าของพระอุโบสถ

เมื่อปฏิสังขรณ์หอพระพุทธรูปเป็นโรงเรียนแล้วเสร็จ พระครูปลัดพิพัฒน์พรหมจริยคุณ ได้มีหนังสือเรียนให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ปลัดฉลอง กระทรวงธรรมการทราบ และขอพระราชทานนามโรงเรียนใหม่ ปลัดทูลฉลองได้นำกราบเรียนท่านเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งได้มีบัญชาเห็นว่าควรให้พระครูตั้งเองและโรงเรียนที่อยู่ในพระอารามนั้น ส่วนใหญ่ควรใช้ชื่อตามพระอารามนั้น พระครูปลัดจึงตกลงใช้ชื่อเดิมว่า ราชาธิวาส จึงได้ชื่อว่าโรงเรียนวัดราชาธิวาส ภายหลังจากโรงเรียนวัดราชาธิวาสย้ายไปอยู่ด้านฝั่งคลองท่อ ในลำดับต่อมาได้ก่อสร้างตึกไชยยันต์เมื่อ พ.ศ.2462 และตึกสามพี่น้อง โดยทุนทรัพย์ของกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย หรือพระองค์เจ้า ไชยยันต์มณฑลพระโอรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (คณะกรรมการสืบค้นประวัติและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวัดราชา, 2526 :3-5)

ช่วงนี้บริเวณอาณาเขตวัดด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยามีการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ขึ้นมา ได้แก่ 1) ศาลาเทวกุล เป็นศาลาเก็บพระอัฐิและบำเพ็ญกุศลของราชสกุลเทวกุล สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466 ตั้งอยู่ที่คณะใต้ ด้านข้างศาลาการเปรียญ 2) พระตำหนักสมเด็จพระพันปีหลวง หรือพระตำหนักพญาไท สร้างเมื่อ พ.ศ.2474 เดิมเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้พระราชทานให้ย้ายมาจากพระตำหนักพระราชวังพญาไท ทั้งหลังมาสร้างที่วัดราชาธิวาส พระตำหนักนี้ตั้งอยู่คณะใต้ ด้านหลังพระอุโบสถ 3) หอธรรมสงเคราะห์ หรือหอสวดมนต์ สร้างเมื่อ พ.ศ.2450 เดิมเป็นท้องพระโรงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนรต ต่อมาพระราชทานกรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าเป็นท้องพระโรงที่งดงาม จึงทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ซื้อไว้เป็นหอสวดมนต์ ณ วัดราชาธิวาส

ภาพที่ 4.3 ภาพสเก็ตของหอสวดพระพุทธรณ์ ซึ่งซ่อมแซมเป็นโรงเรียนวัดราชาธิวาส

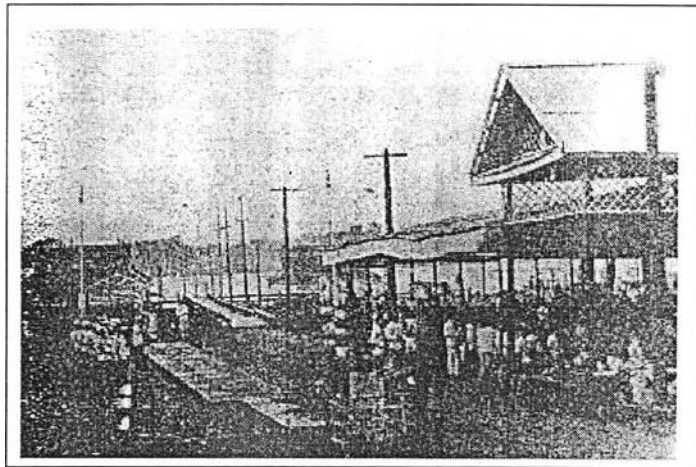

ที่มา คณะกรรมการสืบค้นประวัติและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวัดราชา, 2526

- 4) ศาลาโบสถ์แพ เดิมสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และเมื่อ พ.ศ. 2466 พระธรรมวโรดม เจ้าอาวาส เห็นว่าศาลาโบสถ์แพเป็นศาสนสถานสำคัญ แต่อยู่ในน้ำคองไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์ข้างหน้า จึงชักชวนอุบาสกอุบาสิกา เจ้าหน้าที่ฝ่ายหย้าฝ่ายในช่วยกันบริจาคสมทบทุนสร้างศาลาโบสถ์แพใหม่ บนพื้นดินภายในคณะเหนือ โดยจำลองรูปโบสถ์แพกลางน้ำมาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ต่อไป ส่วนประวัติของศาลาโบสถ์แพนั้นสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงให้สร้างแพขึ้นในแม่น้ำเจ้าพระยา แพนั้นมีรูปเป็นศาลามีฝาผนัง มีหลังคา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม ต่อมาเกิดการชำรุดเสียหายจึงได้ย้ายไปตามที่ตั้ง
- 5) กุฏิเทพิราบ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474 ตั้งอยู่ที่คณะใต้ เป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้
- 6) กุฏิเจ้าจอมสว่าง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2472 เจ้าจอมสว่าง เป็นผู้บริจาคทรัพย์สร้างขึ้น ตั้งอยู่ที่คณะใต้ ทางมุมตะวันตกเฉียงใต้ของพระอุโบสถ
- 7) กุฏิขุนอนุกิจวิจารณ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2471 เป็นอาคารสองชั้นครึ่งอยู่ทางคณะใต้
- 8) กุฏินางไผ่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2461 ทางคณะเหนือ กุฏินี้สร้างไว้สำหรับพระภิกษุสามเณร
- 9) หอสมุดวัดราชาธิวาส สร้างเมื่อ พ.ศ. 2461 เดิมสร้างไว้สำหรับรองรับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เนื่องจากตอนที่ประชวร ทรงปรารภว่า วัดราชาธิวาสเป็นวัดป่า อากาศดีจึงทรงพระประสงค์จะเสด็จไปประทับพักฟื้น ดังนั้น พระธรรมวโรดม ซึ่งเป็นเจ้าอาวาส ได้ชักชวนพุทธบริษัทให้สร้างอาคารไว้เพื่อทำการต้อนรับพระองค์
- 10) กุฏิริมน้ำ เป็นอาคารคอนกรีตแข็งแรงมีขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 9 เมตร สูง 2 ชั้น สร้างเมื่อ พ.ศ. 2471 ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ
- 11) วิหารพระอัยยิกา หรือ ศาลาสมเด็จพระอัยยิกา อยู่ทางด้านหลังพระเจดีย์ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 พระวิหารนี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุ

พระศรีวิจิตรสมเด็จพะปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา ซึ่งเป็นพระราชอัยยิกา (ยาย) ในรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เป็นพระราชอัยยิกา (ย่าทวด) ในรัชกาลปัจจุบัน ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปแบบรัชกาลที่ 6 เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ขนาดเท่าตัวคนธรรมดาและภายใต้พุทธบัลลังก์เป็นที่บรรจุพระศรีวิจิตรสมเด็จพะปิยมาวดี มีศิลาจารึกไว้ว่า ศุภมัสดุ 12) ตีกแถวที่พัทสงฆ์ ตั้งอยู่ที่คณะบน โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงให้สร้างขึ้นสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2474 เป็นอาคารสองชั้น 13) ศาลาสวัสดิ์วัฒนีย์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2496 ด้วยราคาก่อสร้าง 100,000 บาท ศาลากว้าง 6 เมตร ยาว 12 เมตร ตั้งอยู่ที่คณะบน

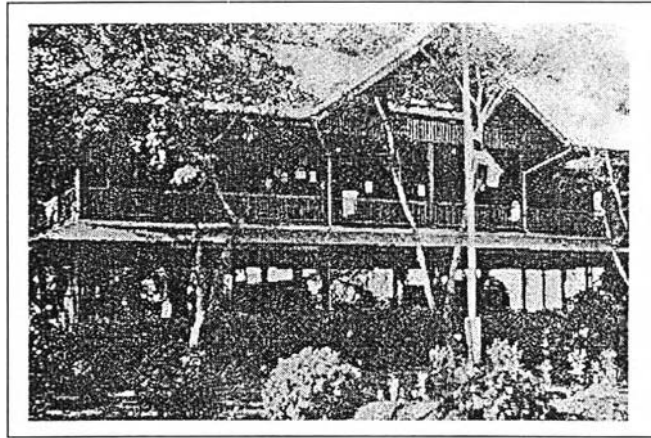
ภาพที่ 4.4 ยกข้อฟ้าศาลาการเปรียญสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา แผนที่และรูปดาววัดของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา,2479

14) พระตำหนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ทางคณะใต้ หลังคาเป็นข้อฟ้าใบระกา มี 5 ห้อง มีเฉลียงโดยรอบ 15) กุฏิสมเด็จพระพุฒาจารย์ใช้เป็นกุฏิของเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดราชาธิวาสเมื่อเปลี่ยนเป็นธรรมยุตแล้ว เป็นกุฏิไม้หลังใหญ่ ตั้งอยู่ที่คณะเหนือ 15) กุฏิตึกแดง ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ เป็นกุฏิใหญ่ที่มีสีแดง รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชทานทรัพย์ต้นทุนให้กรมศิลปากรสร้างขึ้น และ 16) ศาลาการเปรียญขนาดใหญ่ ซึ่งอาจบรรจุคนได้ไม่ต่ำกว่า 1000 คน หลังคาเป็นข้อฟ้าใบระกา มีมุขและมุขลดทั้งหน้าหลัง หน้าบันด้านหน้า (ด้านแม่น้ำเจ้าพระยา) มีตราจุลมงกุฏ คือ พระเกี้ยว อันเป็นเครื่องหมายของรัชกาลที่ 5 ส่วนด้านหลัง (ด้านตะวันออก) มีตราวชิราวุธ อันเป็นเครื่องหมายของรัชกาลที่ 6 ซึ่งทำให้ทราบว่าเป็นเวลาในการสร้างนานถึงสองรัชกาล (พระสุธรรมาริบัติ, 2539 :10-70)

ภาพที่ 4.5 โรงเรียนประชาบาล ตำบลบ้านญวนสามเสน 1 วัดราชาธิวาส พ.ศ.2464

ที่มา แผนที่และรูปถาวรวัตถุของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา,2479

ชุมชนตะวันตก

ภายหลังจากเหตุการณ์การรื้อทำลายวัดส้มเกลี้ยงในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังมีการขัดแย้งระหว่างผู้ครองวัดส้มเกลี้ยงใหม่กับชาวญวนเสมอๆ แต่ไม่ใช่สาเหตุทางศาสนาแต่เป็นเพราะไม่มีการควบคุมชาวญวนให้อยู่ในความสงบ เมื่อญวนทำลายวัดส้มเกลี้ยงได้แล้วก็สามารถขยายที่พระราชทานให้กว้างขึ้น บาทหลวงก็ให้การสนับสนุนด้วย ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงทรงให้พระยาบรรณาสังหนาด มีอำนาจปกครองชาวญวนในตำบลสามเสน ซึ่งเป็นหมู่บ้านญวนที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลาง โดยให้พยายามขัดขวางอำนาจของบาทหลวงในบ้านญวนอย่างค่อยเป็นค่อยไป ญวนส่วนใหญ่อยู่ใต้บังคับบัญชาของคนไทย ความขัดแย้งจึงลดลงเป็นลำดับ จนกลายเป็นความสามัคคีในที่สุด (โสวัตรี ณ ถลาง ,2537 : 56)

ในราว พ.ศ.2451 เกิดกรณีพิพาทเกี่ยวกับเรื่องที่ดินในตำบลสามเสน ระหว่างบาทหลวงและชาวญวนในพื้นที่ เนื่องจากชาวญวนอ้างตนว่ามีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ต้องการมีโฉนดที่ดินแต่บาทหลวงปิโอ ได้คัดค้านการซื้อขายนั้นด้วยเหตุผลที่ว่าที่ดินบ้านญวนสามเสนเป็นที่พระราชทานเพื่ออาศัยอยู่เท่านั้น พวกญวนไม่มีสิทธิทำการใดๆ รวมทั้งหลักฐานจากคำประกาศของสังฆราชอามาโต ในที่ดินบ้านญวนสามเสนเป็นที่พระราชทาน จะขายแก่ผู้ใดมิได้เนื่องจากอาณาเขตพระราชทานไม่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่แรก และที่ดินยังขยายกว้างกว่าเดิมซึ่งมีวัดไทยรวมอยู่ด้วย ยังไม่มีข้อกำหนดว่าเป็นสิทธิของใคร จึงเกิดปัญหาว่าที่พระราชทานที่แท้จริง มีขอบเขตเท่าใด การที่บาทหลวงอ้างสิทธิในที่ดินซึ่งชาวญวนอาศัยทั้งหมดเป็นที่พระราชทานจึงเป็นเรื่องไม่ชอบธรรม เพราะชาวญวนได้ซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเองด้วย เกิดเป็นข้อขัดแย้งระหว่างบาทหลวงและชาวญวนเพิ่มขึ้น ดังนั้น กระทรวงนครบาลจึงตกลงอายัดคำร้องขอโฉนดทั้งหมดในตำบลสามเสน และไม่ให้มีการซื้อขายที่ดินอันถือว่าเป็นที่หลวงได้อีกต่อไป (มุศดี จันทวิมล

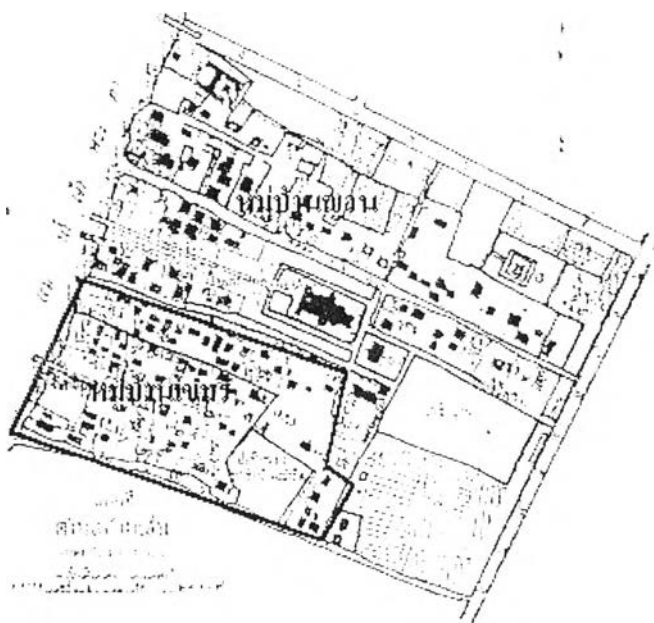
,2541 :22) อาณาบริเวณของบ้านญวนสามเสนจึงถูกกำหนดแน่นอน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยทรงตรากฎหมาย ร.ศ.128 อนุญาตให้มิสซังโรมันคาทอลิกในกรุงสยามถือกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ เจ้าพระยายมราชซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล จึงประกาศยกเนื้อที่บ้านญวนและบ้านเขมรในตำบลสามเสนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของมิสซังโรมันคาทอลิก

ภายหลังจากกฎหมาย ร.ศ.128 แล้วอาณาเขตของหมู่บ้านญวนจึงครอบคลุมโบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิก 2 แห่ง คือ หมู่บ้านวัดบาทพลวงซึ่ง ฟรังซิส ซาเวีย (บ้านญวนเก่า) และหมู่บ้านวัดบาทพลวงอิมมาตุเล กองเซบิซ (บ้านเขมรเก่า) มีป่าช้าญวนและป่าช้าเขมร เป็นกรรมสิทธิ์ของมิสซังโรมันคาทอลิก ในเนื้อที่ประมาณ 80 ไร่ 76 ตารางวา มีขอบเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดคลองบ้านญวนตั้งแต่ปากคลองจนถึงถนนสามเสนยาว 12 เส้น 6 วา
 ทิศตะวันออก ตั้งแต่คลองบ้านญวนจนถึงคลองวัดราชาธิวาส ยาว 6 เส้น 5 วา
 ทิศใต้ ตั้งแต่ปากคลองวัดราชาธิวาสไปจนเขตถนนสามเสนตาม ยาว 12 เส้น
 ทิศตะวันตก ปากคลองบ้านญวนจนถึงปากคลองวัดราชา ด้านแม่น้ำเจ้าพระยา
 ยาว 6 เส้น 19 วา

ดังนั้นหมู่บ้านทั้งสองจึงมีอาณาเขตใกล้เคียงกันจนแยกไม่ได้ บ้านเรือนประชาชนที่อาศัยอยู่มีหนาแน่นพอสมควรเคยมีการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2456 มีประชาชนในบ้านญวนสามเสนประมาณ 3,000 คน (ปราณี กล้าส้ม,2541:170)

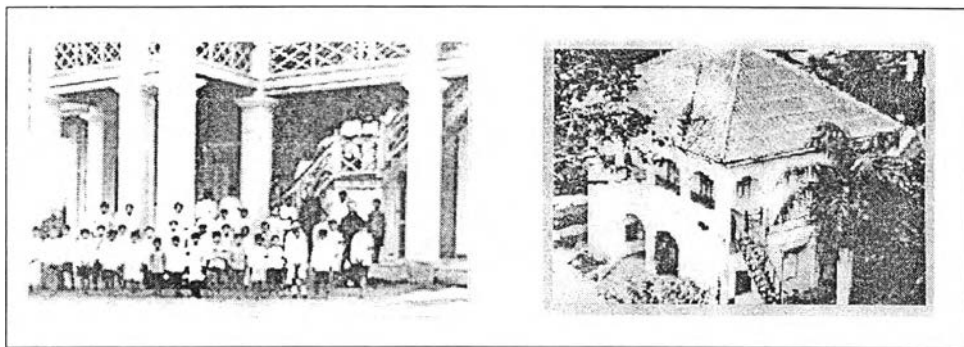
ภาพที่ 4.6 แสดงอาณาเขตของชุมชนบ้านญวนสามเสน

ที่มา บ้านในกรุงเทพ.รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี พ.ศ.2325-2525

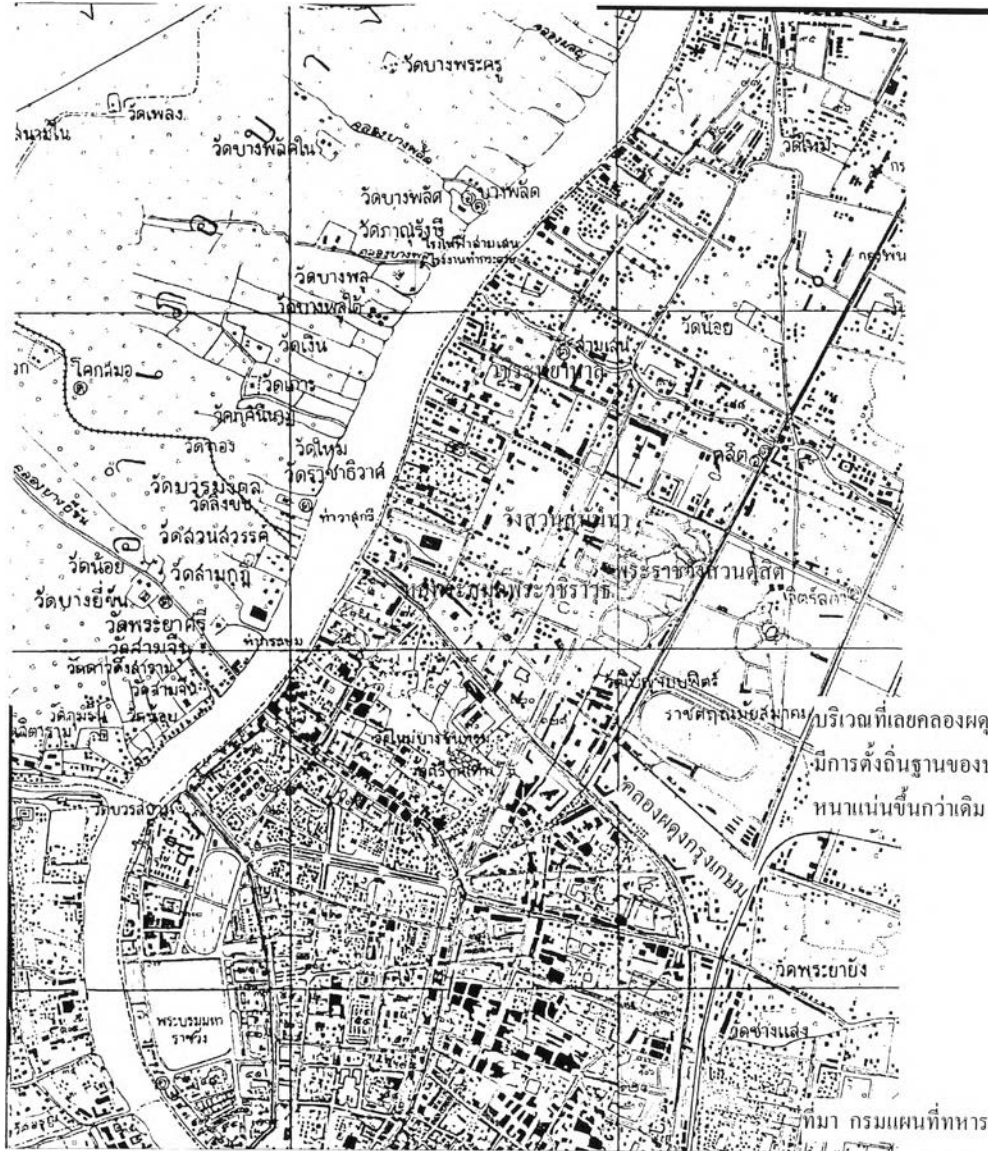
ในเวลาต่อมาได้มีการติดต่อเชิญภราดรคณะเซนต์คาเบรียลมาเปิดโรงเรียนในพื้นที่ โดยใช้บ้านเบอร์ลี่ เฮาส์ ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองบ้านญวนเหนือ เป็นโรงเรียนเซนต์คาเบรียลในระยะแรก เริ่มทำการสอนเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2463 ขณะเดียวกันก็ได้เริ่มสร้างอาคารเรียนริมถนนสามเสนด้วย เมื่อ พ.ศ.2465 จึงได้ย้ายโรงเรียนเซนต์คาเบรียลไปที่ตึกแดง บริเวณริมถนนสามเสน ในปีเดียวกันนี้เองยังได้สร้างกำแพงรั้วสุสานขึ้นอีกด้วย

ภาพที่ 4.7 โรงเรียนเซนต์คาเบรียลในอดีต

ต่อมาใน พ.ศ.2468 คุณพ่อบรัวชาติมีความประสงค์ให้คณะภคินีเซนต์ปอลเดอซารตเข้ามาจัดการให้กับกุลธิดาเด็กกำพร้า และเด็กยากจนในเขตวัด จึงได้ใช้อาคารบ้านเบอร์ลี่ เฮาส์ เป็นอาคารโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ จนถึง พ.ศ.2475 ได้ย้ายโรงเรียนไปตั้งบริเวณด้านหลังโรงเรียนเซนต์คาเบรียล

การแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 ให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามามีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยให้มีสิทธิเป็นเจ้าของโรงเรียนและเช่าที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย หรือเพื่อทำการค้าและการศาสนาได้โดยอิสระ โดยในชุมชนได้จัดให้มีโรงเรียนคู่กับโบสถ์มาตั้งแต่แรก ซึ่งได้สอนให้เด็กเรียนภาษาญวนเพื่อจะได้รู้คำอ่านและสอนการอ่าน เขียนภาษาไทยเพิ่มเติมเมื่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบเกี่ยวกับโรงเรียนเพิ่มขึ้น ภายหลังมีการสร้างอาคารเรียนหลายแห่งในพื้นที่ โดยอาคารเรียนที่สร้างขึ้นหลังแรก สร้างเมื่อ พ.ศ.2461 เป็นอาคารเรียน สำหรับนักเรียนชาย และหลังที่สองสร้างเมื่อ พ.ศ.2462 เป็นอาคารเรียนสำหรับนักเรียนหญิง สองอาคารนี้ตั้งขึ้นทั้งสองข้างของวัด เป็นอาคารเรียนครึ่งตึกครึ่งไม้ ได้รับอนุญาตให้เปิดเป็นโรงเรียนได้เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2462 ใช้ชื่อว่าโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์ จนถึง พ.ศ.2468 ได้มีโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ คุณพ่อบรัวชาติจึงได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนของวัดเป็นโรงเรียนยออันนาดีอาร์ค สำหรับนักเรียนชาย และโรงเรียนเทเรซาเยซุมารี สำหรับนักเรียนหญิง ในขณะที่

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านฉนวนสามเสน กรุงเทพมหานคร
 แผนที่ 4.4 พื้นที่โดยรอบชุมชนในช่วงก่อตั้งคู่มือ
 สัญลักษณ์

นางสาวกฤษณา ชมภูหอม
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พื้นที่ศึกษา

เดียวกันโบสถ์คอนเซ็ปชัญได้สร้างโรงเรียนวัดคอนเซ็ปชัญขึ้นในช่วงนี้ด้วย (ทริธาวัชรสมโภช วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ พ.ศ.2527 :44-50)

โรงเรียนยอห์นนาดีอาร์คและโรงเรียนเทเรซาเยซูกุมารีรวมเป็นโรงเรียนเดียวกัน ใช้ชื่อว่า โรงเรียนยอห์นนาดีอาร์ค เปิดสอนโดยไม่จำกัดเพศและศาสนา และได้สร้างอาคารเรียนทางใต้ของวัด ใช้เป็นอาคารเรียนโรงเรียนยอห์นนาดีอาร์ค แผนกมัธยม

4.3.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนช่วงก่อตั้งดุสิต (พ.ศ.2411 –พ.ศ.2475)

ภายหลังจากการสร้างพระราชวังดุสิต ทำให้พื้นที่โดยรอบพัฒนาขึ้นมาก ผลจากการสร้างวัง ทำให้มีการตัดถนนราชวิถีทางด้านเหนือและถนนสามเสนด้านตะวันออกของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน จึงเป็นการเปิดพื้นที่ของชุมชนให้สามารถติดต่อกับพื้นที่ภายนอกด้วยการสัญจรทางบกได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้พื้นที่ของชุมชนถูกแบ่งจากพื้นที่โดยรอบอย่างชัดเจนและถือเป็นการกำหนดอาณาเขตของชุมชนด้วย ในขณะที่เดียวกันยังทำให้ภายนอกสามารถเข้าถึงตัวชุมชนได้ง่ายยิ่งขึ้น ส่งผลให้ในพื้นที่ช่วงนี้มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นและมีการก่อสร้างอาคารต่างๆ เพิ่มขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเมืองโดยรอบที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนวัดราชา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้ ลึกเข้าไปในแผ่นดินชาวบ้านใช้ตั้งบ้านเรือน ในลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม (Linear Settlement) บริเวณริมคลองท่อ บ้านแต่ละหลังห่างกัน เพราะยังมีประชากรอาศัยอยู่เบาบางและบริเวณบ้านใช้สำหรับทำสวน เพาะปลูก มีคลองวัดราชาอยู่ด้านเหนือพื้นที่ซึ่งบริเวณริมคลองนี้ยังพบการตั้งถิ่นฐานน้อยกว่า เนื่องจากชุมชนที่ติดคลองด้านเหนือเป็นชุมชนชาวต่างประเทศ และยังมีพื้นที่เป็นบริเวณกว้างเพื่อเลือกตั้งถิ่นฐาน

ย่านของชุมชนวัดราชาเป็นกลุ่มบ้านไม้ชั้นถึงสองชั้น กระจุกตัวไม่หนาแน่นนักในบริเวณริมคลองท่อและคลองวัดราชา จากแผนที่ พ.ศ. 2457 พบว่าชาวบ้านนิยมตั้งถิ่นฐานด้านฝั่งคลองท่อมากกว่าด้านคลองวัดราชาธิวาส น่าจะเป็นเพราะด้านที่ติดกับคลองวัดราชานั้นมีชุมชนชาวต่างประเทศอาศัยอยู่ประกอบกับความเจริญต่างๆ ยังอยู่ทางด้านใต้ใกล้กับพระนคร จึงทำให้พื้นที่ด้านคลองท่อมมีการตั้งถิ่นฐานที่หนาแน่นมากกว่า โดยในพื้นที่มีถนนสามเสนเป็นเส้นแบ่งย่าน

พื้นที่เริ่มใช้เพื่อสาธารณูปการ โดยใช้เป็นอาคารเรียนของโรงเรียนวัดราชาธิวาสซึ่งเป็นอาคารเรือนไม้สองชั้นตั้งอยู่ฝั่งด้านคลองท่อ ย่านอาคารทางศาสนาประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างทางศาสนาพุทธ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จะเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้หรือตึกสองชั้น มีขนาดใหญ่ไม่ใหญ่นัก (ยกเว้นศาลาการเปรียญที่มีขนาดใหญ่มาก) ได้แก่ ศาลาเทวกุล วิหารพระอัยยิกา พระตำหนักสมเด็จพระพันปีหลวง หรือพระตำหนักพญาไท ภูมิจุมนอนุกิจจิวารณ์ หอธรรมสงเคราะห์ ภูมินกพิราบ ภูมิจุมนอมสว่าง พระตำหนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ทางคณะใต้ คณะบน ได้แก่ ตึกแถวที่พักสงฆ์ ศาลาสวัสดิ์วัฒนีย์ และสิ่งก่อสร้างที่อยู่ทางคณะเหนือ คือ ศาลาโบสถ์แพ ภูมินางไม้ หอสมุดวัดราชาธิวาส ภูมิตึกแดง

ศาลาการเปรียญซึ่งศาลาการเปรียญนี้นับเป็นอาคารที่มีความสำคัญยิ่งของพื้นที่ เพราะมีลักษณะที่แตกต่างจากอาคารอื่น มีขนาดใหญ่มาก ตกแต่งด้วยลวดลายสวยงามวิจิตรบรรจง

จุดหมายตาที่สามารถรับรู้ได้ของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้ ได้แก่ ศาลาการเปรียญ เพราะเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน รอบอาคารเปิดโล่งและลักษณะของอาคารแตกต่างจากอาคารโดยรอบ ที่ว่างภายในชุมชนพบได้ทั้งในบริเวณชุมชนและอาณาเขตวัดแต่มีพื้นที่ว่างลดลงเพราะมีบ้านเรือนของประชากรเพิ่มขึ้นและบริเวณวัดมีการก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มมากขึ้นทั้งในคณะเหนือกับคณะใต้ด้วย พื้นที่ว่างเป็นต้นไม้ใหญ่หนาแน่นอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหน้าพระอุโบสถและหน้าศาลาการเปรียญ

เส้นทางสัญจรของชุมชนใช้ถนนดินที่ผ่านกลางชุมชนเพื่อเดินทางไปมาภายในชุมชนและใช้เป็นเส้นทางออกไปติดต่อกับชุมชนอื่นใกล้เคียง ถนนเส้นนี้มีความยาวตั้งแต่ริมถนนสามเสนไปจนถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนคลองในชุมชนลดบทบาทลง โครงข่ายถนนของชุมชนในช่วงนี้เป็นถนนสามเสน 9 ที่เชื่อมต่อมาจากถนนใหญ่สามเสน ถนนนี้เป็นผลจากการตัดถนนในสมัยรัชกาลที่ 5

วิถีชีวิตของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้เด็กในชุมชนจะเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดราชาธิวาส และโรงเรียนอื่นใกล้กับชุมชน คนในชุมชนช่วยเหลือกันเพราะอยู่กันในลักษณะเครือญาติแม่น้ำและลำคลองมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันน้อยลงกว่าในช่วงแรก การเดินทางเริ่มใช้ถนนเพิ่มมากขึ้น การใช้ที่ดินของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถานและสถานศึกษา

ชุมชนบ้านญวนสามเสน

พื้นที่ของชุมชนบ้านญวนสามเสน เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Clustered Settlement) เพราะมีพื้นที่ค่อนข้างจำกัดและคนนิยมตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและรอบโบสถ์ จึงทำให้บริเวณดังกล่าวมีบ้านเรือนของประชากรหนาแน่นขึ้น

ย่านของชุมชนบ้านญวนสามเสนที่สามารถรับรู้ได้ในขณะนี้เป็ย่านพักอาศัยของบ้านเขมรและบ้านญวน ยังคงประกอบด้วยตัวโบสถ์สุสานของโบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญและสุสานโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์อยู่ทางด้านหลังโบสถ์ ตลอดจนอาคารบ้านเรือนซึ่งบ้านแต่ละหลังมีเนื้อที่ไม่มากนัก มีรั้วแบ่งอาณาเขตบ้านแต่ละหลังอย่างชัดเจน บ้านส่วนใหญ่ในช่วงนี้สร้างโดยใช้หลังคาว่าว ชั้นบนมีระเบียงโดยรอบ มีลูกกรงไม้ตาตารางโปร่งๆ และมีสิ่งปลูกสร้างทางสาธารณูปการที่มีเพิ่มขึ้นในพื้นที่ของย่าน ได้แก่ อาคารเรียนโรงเรียนวัดคอนเซ็ปชัญ อาคารเรียนเซนต์คาเบรียล อาคารเรียนโรงเรียนยออันนาดีอาร์ค อาคารเรียนเทเรซาเยซูกุมารี อาคารเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ อาคารเหล่านี้เป็นลักษณะของอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้สูงไม่เกิน 3 ชั้น

จุดหมายตาที่พบในชุมชนบ้านญวนสามเสน คือ โบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญและโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์เพราะเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่ มีลักษณะแตกต่างจากอาคารอื่นในชุมชน ทำให้สามารถสังเกตเห็นได้ง่าย โดยโบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญเคยได้รับการบูรณะซ่อมแซมจากช่างชาวจีน ทำให้มีหัวมังกรประดับด้านหลังโบสถ์ อันเป็นลักษณะของศิลปะแบบจีน จึงทำให้โบสถ์เป็นสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานแบบยุโรปกับจีนเข้าด้วยกัน ส่วนโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ได้รับการบูรณะเรื่อยมาและยังคงเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบยุโรป ที่วางภายในชุมชนลดน้อยลงเพราะส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและใช้สร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้น เห็นได้จากพื้นที่ริมถนนสามเสนซึ่งเคยเป็นที่รกร้างว่างเปล่า แต่เมื่อมีการตัดถนนสามเสนจึงเป็นการเปิดพื้นที่ของชุมชนให้ติดต่อกับภายนอกสะดวกขึ้น บาทหลวงจึงได้ให้ก่อสร้างอาคารเรียนโรงเรียนเซนต์คาเบรียลบนริมถนนสามเสน นับเป็นการริเริ่มการตั้งถิ่นฐานให้หันมาอยู่ที่ริมถนนแทนการก่อสร้างติดแม่น้ำแบบเดิม

ทางสัญจรของชุมชนใช้การเดินเท้าบนถนนดินรอบโบสถ์และมีคลองทางด้านเหนือและด้านใต้ของชุมชน

อาคารที่มีความสำคัญช่วงนี้ยังเป็นโบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญและโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ การใช้ที่ดินของชุมชนบ้านญวนสามเสนช่วงนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน และสถานศึกษา

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านญวนสามเสนในช่วงนี้เป็นสังคมคริสต์ที่ยังคงประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เด็กๆ ในชุมชนได้เรียนหนังสือกับบาทหลวงที่ในโรงเรียนของชุมชนผู้ใหญ่ออกไปทำงานนอกบ้านเพิ่มมากขึ้น

สภาพทางสังคม

ลักษณะทางสังคมของชุมชนไทย ชุมชนใช้วัดในชุมชนและวัดใกล้เคียงเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา แต่วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างน้อย เพราะหลวงเป็นผู้บูรณะซ่อมแซมวัดและก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย และวัดราชาธิวาสเป็นวัดอรัญวาสีใช้เป็นที่จำพรรษาของภิกษุตรีภิกษุ ลักษณะของวัดจึงเงียบสงบ ส่วนความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนเอง ยังมีความคั่นเคยและรู้จักกันเป็นอย่างดี

บาทหลวงได้มีการสอนภาษาไทยให้กับชาวญวน ทั้งอ่านและเขียน เพื่อจะได้ปรับตัวเป็นคนไทย โดยได้จัดพิมพ์แบบเรียนภาษาไทย ใช้อักษรโรมัน เพิ่มเครื่องหมายต่างๆ เรียกกันว่า ภาษาวัด ซึ่งภาษาญวนใช้อักษรโรมันคล้ายคลึงกับภาษาวัด ชาวคริสต์จึงเรียนรู้ภาษาวัดได้รวดเร็ว และมีผลให้เรียนรู้ภาษาไทยได้รวดเร็วขึ้นด้วย

หมู่บ้านญวนและหมู่บ้านเขมรสามารถอยู่ร่วมกันได้ดี เพราะทั้งสองหมู่บ้านนับถือศาสนาเดียวกัน แต่ชุมชนญวนคริสต์ในช่วงนี้จะกลมกลืนกับชาวไทยได้ยากกว่า ดังเหตุการณ์ชาวญวนรื้อและทำลายวัดสัมเกลียง แต่ละหมู่บ้านมีบาทหลวงเป็นผู้นำทางศาสนาและมีหัวหน้าหมู่บ้านปกครองร่วมด้วย เมื่อเกิดเหตุทะเลาะวิวาท ชาวญวนคริสต์ไม่นิยมไปฟ้องที่ศาลหลวง แต่จะมีคณะกรรมการผู้อาวุโสและครูคำสอน ซึ่งได้รับการเลือกด้วยการลงคะแนน เป็นผู้พิจารณาตัดสินความให้ ถ้าคำตัดสินไม่เป็นที่พอใจ จะเชิญบาทหลวงผู้ดูแลมาร่วมพิจารณาใหม่ หากยังตกลงกันไม่ได้อีก ก็ส่งเรื่องไปให้มุขนายกวินิจฉัยซึ่งการตัดสินของมุขนายกนี้ถือเป็นอันสิ้นสุด

ในช่วงนี้ชุมชนญวนคริสต์ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยมีโบสถ์เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน

สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของชุมชนไทย ส่วนใหญ่รับราชการ รับจ้างทั่วไป ค้าขาย โดยเป็นการทำนอกรับจ้างที่มากขึ้น ทำการเพาะปลูกน้อยลงเพราะไม่มีพื้นที่ว่างมากนัก ประกอบกับเมืองช่วงนี้มุ่งไปทางด้านการค้ามากขึ้น

คนญวนมีอาชีพทำประมง จับสัตว์น้ำมาขายและบริโภคเอง เรือพายขายของ อยู่ต่อเรือ รวมไปถึงอาชีพต้มกลั่นสุราที่ทำรายได้ดีให้กับชุมชน แต่การกระทำนี้ผิดกฎหมายและทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจตามมา ตามเหตุการณ์ ในปี 2443 ญวนสามเสนทำร้ายพลตระเวน

เพราะจับสุราเถื่อน จนทำให้กล่าวกันว่ากองตระเวนของกระทรวงนครบาลไม่มีอำนาจเด็ดขาด และยังทำให้ภูวนสามเสนเพิ่มจำนวนสุราเถื่อนอย่างเปิดเผยมากขึ้น เป็นเหตุให้ราคาประมุขสุรา ตกต่ำลงและยอดจำหน่ายตกลง บริษัทอากรสุราหมดเงินทุนและหุ้นส่วนไม่ร่วมลงทุน จึงทำให้นายอากรสุราขอลดเงินอากรคืนให้แก่รัฐบาล รัฐบาลประสบปัญหาและความเสียหายแก่ประเทศ ดังนั้นใน ปี 2452 จึงเปลี่ยนแปลงภาษีอากรสุราที่เคยให้นายอากรสุราผูกขาดมาเป็นของรัฐบาล ทำให้เกิดโรงสุราบางยี่ขันของรัฐบาลขึ้น (ปราณี กล้าส้ม ,2545 : 168)

ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

การตัดถนนราชวิถีและถนนสามเสนตลอดจนคลองที่ผ่านพื้นที่ของชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถเดินทางเพื่อติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกได้อย่างสะดวกยิ่งขึ้น และทำให้เกิดการย้ายเข้ามาของคนภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันยังเป็นการแบ่งแยกพื้นที่ของชุมชนกับชุมชนใกล้เคียงอย่างชัดเจน ทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยเป็นไปอย่างใกล้ชิด เกิดเป็นช่องว่างระหว่างกันขึ้น

พื้นที่ทางด้านทิศเหนือของชุมชนเป็นโรงพยาบาลสามเสนของรัฐบาล คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลนี้ เนื่องจากเป็นโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่และสามารถเดินทางไปได้อย่างสะดวกขึ้น ทั้งทางเรือและการใช้ถนนสามเสน

ส่วนทางด้านใต้ของพื้นที่ชุมชนเป็นตลาดน้ำคลองผดุงกรุงเกษมอยู่ทางด้านทิศใต้ใกล้เคียงกับชุมชน คนในชุมชนจึงต้องมีการไปจับจ่ายซื้อของและนำสินค้าไปขายในตลาดดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนวัดราชยังนิยมไปทำบุญที่วัดเทวราชกุญชรซึ่งเป็นวัดที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ด้วย

พื้นที่ด้านตะวันออกและทางใต้ของชุมชนในช่วงนี้เป็นเขตพระราชฐานสวนสุนันทา พระราชวังสวนดุสิต หอพระสมุดวชิราวุธ และท่าเรือหลวง คนในชุมชนซึ่งเป็นสามัญชนธรรมดาจึงไม่ได้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ดังกล่าวนัก เพียงแต่อยู่ใกล้เคียงกันและได้รับความเจริญเพิ่มขึ้นจากการก่อสร้างวังเหล่านี้

บทบาทของชุมชน

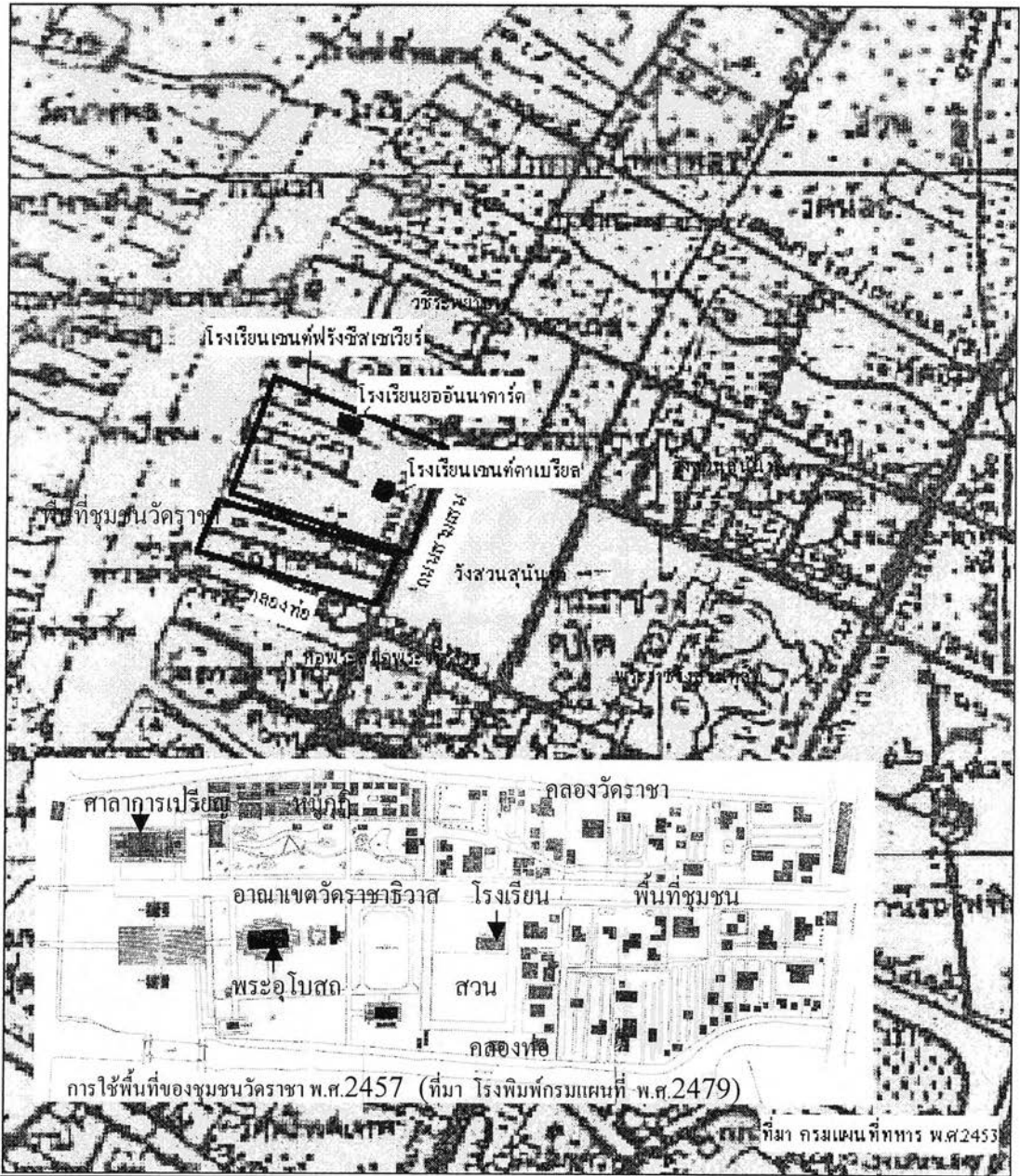
บทบาทของชุมชนในช่วงนี้ยังคงเป็นย่านพักอาศัยของชุมชนชาวไทยและชุมชนชาวต่างชาติเหมือนในช่วงแรก แต่ได้รับการพัฒนาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนถูกล้อมรอบด้วยพระราชวังและเขตพระราชฐาน เช่น วังสวนสุนันทา วังสุโขทัย เป็นต้น ประกอบกับพื้นที่โดยรอบมีความเป็นเมืองมากขึ้นและมีเส้นทางคมนาคมทางบกที่ทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างสะดวก ได้แก่ ถนนสามเสน ถนนราชวิถี เป็นต้น ส่งผลให้พื้นที่ของชุมชนมี

การปรับปรุงพัฒนาด้านต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของเมืองโดยรอบ จะเห็นได้จากพื้นที่ของวัดและชุมชนมีการก่อสร้างอาคารถาวรวัดต่างๆ เพิ่มขึ้นและมีความหนาแน่นของบ้านเรือนประชาชนมากขึ้น

4.3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน

การก่อสร้างพระราชวังดุสิตทางด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ดุสิตในช่วงนี้ นับว่าเป็นการเปิดพื้นที่ของเมืองดุสิตและพื้นที่โดยรอบของชุมชนซึ่งเคยเป็นที่รกร้างว่างเปล่า พื้นที่เกษตรนอกเมืองให้มีการพัฒนาในด้านต่างๆ ส่งผลให้ในพื้นที่มีความเจริญมากขึ้น โดยผลจากการสร้างวังนี้เองที่ทำให้มีการตัดถนนเชื่อมถึงกัน เช่น ถนนราชวิถี ถนนสามเสน ถนนอุทงนอก เป็นต้น เพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางบกซึ่งกำลังมีบทบาทมากขึ้นแทนการสัญจรทางน้ำแบบเดิม และมีการขุดคลองท่อทางด้านใต้ของชุมชนวัดราชาเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปใช้ในพระราชวังสวนดุสิต ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในบริเวณริมถนนและริมคลองเพิ่มมากขึ้น

เมื่อมีวังของพระมหากษัตริย์ ภายหลังจึงมีการสร้างวังของเจ้าจอมและพระเจ้าลูกยาเธอรอบๆ พระราชวังด้วย เช่น วังสวนสุนันทา วังกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นต้น ส่งผลให้มีขุนนางและข้าราชการบริพารหันมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดุสิตเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ของดุสิตจึงแปรสภาพเป็นเมืองตั้งแต่นั้นมา

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านจวนสามเสน กรุงเทพมหานคร
 แผนที่ 4.5 พื้นที่ของชุมชนในช่วงก่อตั้งจุดสิทธิ
 สัญลักษณ์

พื้นที่ศึกษา

นางสาวกฤษณา ธนสุทธิหอย
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.4. พัฒนาการช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475 – พ.ศ.2500)

พื้นที่เมืองโดยรอบ

นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้ซื้อที่ดินริมคลองสามเสนฝั่งใต้ซึ่งติดต่อกับบริเวณสวนดุสิต แบ่งพระราชทานเป็นสิทธิแก่บรรดาเจ้าจอมมารดาที่มีแต่พระราชธิดาคณะบ้าน เพื่อเป็นที่พักส่วนตัวหลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตไปแล้ว ที่ดินบริเวณดังกล่าวนี้เรียกว่า สวนนอก ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระราชธิดาและเจ้าจอมมารดาจึงได้มาปลูกตำหนักที่สวนนอกนี้มากมาย (อิศรา ทองธวัช, 2532 :58) ทำให้พื้นที่ทางด้านเหนือของชุมชนบ้านญวนสามเสนเป็นพระตำหนักต่างๆ จำนวนมาก

นับตั้งแต่ พ.ศ.2475 สวนสุนันทาซึ่งเป็นพื้นที่ทางตะวันออกของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน กลายเป็นที่รกร้างมีหญ้าคาสูงปิดช่องหน้าต่างชั้นล่างของตึก จนมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 8 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เห็นว่าสวนสุนันทาถูกทอดทิ้ง จึงได้มอบหมายให้นายกรัฐมนตรีได้ใช้ประโยชน์ เป็นที่อยู่อาศัยของรัฐมนตรีและผู้แทนราษฎร แต่สภาผู้แทนราษฎรชี้แจงว่า ไม่พร้อมที่จะใช้สถานที่นี้ ดังนั้น คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเห็นสมควรใช้สถานที่แห่งนี้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา กระทรวงธรรมการจึงได้ดำเนินการจัดตั้งเป็นสถานศึกษาของชาติ ส่วนกรรมสิทธิ์ในสถานที่คงยังเป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สถานที่ศึกษานี้ให้คงใช้ชื่อเดิมของสถานที่เพื่อเป็นอนุสรณ์ สถานที่ศึกษานี้ชื่อว่า สวนสุนันทาวิทยาลัย ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนมาเป็นสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา (จดหมายเหตุสวนสุนันทา, 2545)

ทางด้านใต้บริเวณที่ติดกับชุมชนวัดราชานันท์ เคยเป็นท่าเรือหลวงแต่ได้เปลี่ยนเป็นท่าเก็บเรือพระที่นั่งหรือเขตพระราชฐานท่าวาสุกรีแทน ส่วนบริเวณด้านใต้และด้านตะวันออกเฉียงใต้ของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนซึ่งเป็นบริเวณที่เลยคลองผดุงกรุงเกษมออกไปนั้น เป็นลักษณะย่านพักอาศัยของบรรดาข้าราชการ ข้าราชการบริพารและบ้านเรือนราษฎรทั่วไปที่หนาแน่นขึ้น เนื่องจากมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและราษฎรส่วนใหญ่ไม่สามารถมีที่พักอาศัยใจกลางพระนครหรือภายในเขตคลองผดุงกรุงเกษมได้ เพราะการใช้ที่ดินในเขตใจกลางพระนครได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นที่ทำการ สถานที่ราชการ อาคารสาธารณะประเภทอื่นๆ และย่านการค้าขยายตัวมากขึ้นรวมทั้งราษฎรบางส่วนที่เคยอยู่อาศัยในเขตกำแพงพระนคร ได้ขายที่ดินและบ้านเรือนที่เคยอยู่มาแต่เดิมตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เพื่อหาซื้อที่ดินใหม่ในเขตบริเวณชานเมืองนอกแนวคลองผดุงกรุงเกษมออกไป เพื่อปลูกบ้านเรือนใหม่ในเนื้อที่กว้างขึ้น เพราะราคาที่ดินในเขตชานเมืองยังมีราคาถูก ประกอบกับในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หลัง พ.ศ.2488 เป็นต้นมาราษฎรเริ่มมีความต้องการพื้นที่อยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากราษฎรบางส่วนสูญเสียบ้านเรือนจาก

ภัยสงคราม หลังจากสงครามสงบ และสถานการณ์กลับสู่สภาพปกติแล้วเศรษฐกิจค่อยๆฟื้นตัวขึ้นจึงมีการจัดหาที่อยู่อาศัยมากขึ้นในช่วงนี้ ซึ่งมักจะเป็นบ้านเดี่ยวขนาดเล็กแบบง่ายๆ สร้างอย่างประหยัด และรวดเร็วเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการที่อยู่อาศัยและสภาพเศรษฐกิจหลังจากสงคราม ที่พักอาศัยเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะอยู่ในบริเวณชานเมืองนอกเขตคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ของเมือง (ผุสดี ทิพทัส, 2525)

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เขตดุสิตซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของวังและบ้านเรือนขุนนาง ข้าราชการบริวาร ได้ปรับเปลี่ยนมาใช้เป็นสถานที่ราชการ ดังนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตดุสิตจึงประกอบไปด้วยอาคารของทางราชการและทางทหาร

เมืองดุสิตมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นมาก มีการปรับปรุงและพัฒนาสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆ ในหลายพื้นที่ มีการก่อสร้างสะพานต่างๆ โดยเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเป็นสะพานเชื่อมฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาพร้อมกับสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ 1 ทางฝั่งตะวันออก และใน พ.ศ. 2497 เริ่มสร้างสะพานซังฮี้ โดยบริษัทฟูจิแมนูแฟคเจอร์ จำกัด แห่งประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาต่อจากถนนราชวิถี สะพานนี้อยู่ทางด้านเหนือของชุมชนบ้านญวนสามเสนเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่กรุงเทพฯฝั่งตะวันออก และฝั่งธนบุรีเข้าด้วยกัน สะพานนี้สร้างเสร็จและเปิดใช้เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2501 เป็นต้นมา (ปราณี กล้าส้ม: 2545 : 168) จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้พื้นที่โดยรอบของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนเป็นที่ตั้งของอาคารสถานที่ราชการ รวมทั้งพระราชวังต่างๆ ด้วยการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนโดยรอบจึงหนาแน่นมากขึ้นตามไปด้วย

เมืองดุสิตในช่วงนี้บริเวณตั้งแต่คลองสามเสนมาถึงคลองผดุงกรุงเกษม อันรวมพื้นที่ของชุมชนวัดราชาและบ้านญวนสามเสนด้วย มีการก่อสร้างบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นมาก สำหรับบริเวณทางด้านใต้ของชุมชนวัดราชาที่คลองผดุงกรุงเกษมตัดกับคลองมหานาค มีอาคารเป็นรูปแถวมากขึ้น เนื่องจากเป็นแหล่งพาณิชย์ใหม่ นอกจากนี้อาคารแถวยังเพิ่มมากขึ้นตามริมถนนสามเสน โดยเฉพาะบริเวณที่ตัดถนนกัน พื้นที่ติดถนนของชุมชนบ้านญวนสามเสนเริ่มมีอาคารแถวขึ้นในช่วงนี้ด้วย

พื้นที่ชุมชน

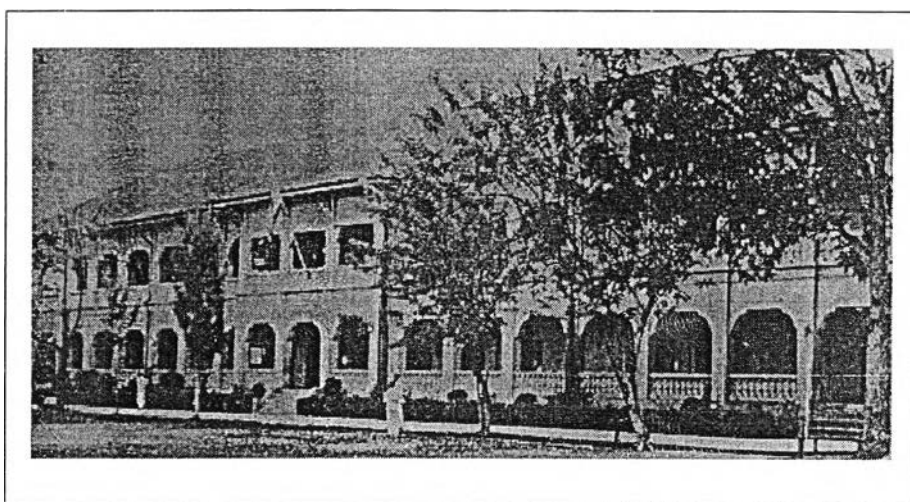
ชุมชนวัดราชา

ภายในโรงเรียนวัดราชาธิวาสในช่วงนี้ หม่อมเจ้าหญิงสุภางค์พัตร์ ไชยันต์ ได้งบประมาณให้ก่อสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้น ได้แก่ ตึกवासกรี และตึกสมอราย อีกทั้งได้สร้างตึกไชยันต์ของใหม่ แทนของเก่าที่ทรุดโทรม

ช่วงนี้บริเวณวัดราชาธิวาสมีการก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มมากขึ้น ในบริเวณอาณาเขตของวัดราชาธิวาส ได้แก่ 1) ศาลาหน้าพระอุโบสถ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2491 ศาลานี้มี 2 หลังตั้งอยู่ที่คณะได้น้ำพระอุโบสถ สร้างขึ้นโดยนายชิต นางวรรณภาศัพท์ หน้าศาลามีจารึกอักษรว่าชิตวรมัย เป็นศาลาขนาด 5*5 เมตร สร้างไว้เป็นบริวารพระอุโบสถ เป็นสถานที่บำเพ็ญราชกุศลและเป็นที่เกิดอธิษฐานพรของของผู้สร้าง 2) พระตำหนักสี่ฤดู สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 พระตำหนักสี่ฤดูเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่เป็นแบบตึก สร้างขึ้นโดยจำลองชื่อพระตำหนักสี่ฤดู ในวังสุขโขทัยที่รื้อออกไปมีวัสดุที่นำมาประกอบได้เพียงประตูและหน้าต่างเท่านั้น ตัวอาคารเป็นตึกขนาดใหญ่สองชั้น ชั้นล่างแบ่งเป็น 3 ห้อง ส่วนกลางเป็นห้องโถง ห้องด้านขวาเป็นที่ตั้งของสำนักงานจัดผลประโยชน์ของวัดห้องซ้ายใช้สำหรับเก็บสัมภาระและเป็นที่อยู่อาศัยของศิษย์วัด ชั้นบนสร้างเป็นรูปแบบเดียวกับชั้นล่างแต่ห้องโถงตรงกลางจัดเป็นห้องไหว้พระสวดมนต์ ห้องซ้าย-ขวาเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ 3) ศาลาสุจริตกุล สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2490 ตั้งอยู่ที่คณะได้น้ำ ศาลานี้กว้าง 3 เมตร ยาว 5 เมตรสร้างขึ้นเพื่อเก็บอัฐิและบำเพ็ญกุศลของสกุลสุจริตกุล 4) หอรูปพระธรรมวโรดม สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2485 ตั้งอยู่ทางคณะได้น้ำ ตัวอาคารก่ออิฐถือปูนแล้วก่อหินถือปูนรอบนอกทาบเข้าอีกชั้นหนึ่ง อาคารแบ่งเป็น 2 ตอน ตอนหน้าเป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อเหมือนพระธรรมวโรดม ส่วนตอนหลัง 3 ชั้นใช้เป็นหอรระฆัง ระหว่างตอนหน้ากับตอนหลังเป็นที่เก็บศพของท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม ตอนหลังนี้ใช้เป็นหอรระฆังสัญญาณทำวัตรสวดมนต์ของวัด ที่เพดานของส่วนที่เป็นหอรระฆังทั้งสามชั้นมีจิตรกรรมภาพวาดเป็นภาพหงส์ร่อนมังกรรำที่สวยงามมาก 5) หอกลอง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2481 ตั้งอยู่ที่คณะได้น้ำ สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับหม่อมราชวงศ์ป๋ม มาลากุล ตัวอาคารเป็นรูปใบเสมาอันเป็นสัญลักษณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ 6) หอไตร ตั้งอยู่ทางคณะได้น้ำ เป็นสถานที่เก็บพระไตรปิฎก 7) ศาลาสวัสดิวัฒน์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2496 ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ ศาลานี้เป็นศาลาที่ใช้บำเพ็ญกุศล 8) ตึกแถวคณะเหนือ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2478 เป็นอาคารสองชั้น มี 22 ห้อง ชั้นล่างเป็นที่อยู่อาศัยของศิษย์วัด ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร และ 9) ภูมิเทพหัสดิน เป็นภูมิที่สร้างขึ้นที่คณะเหนือ เมื่อ พ.ศ.2479 คุณหญิงโชติกราชเศรษฐี เป็นผู้ออกทุนทรัพย์ ภูมินี้มีขนาดเล็กกว้างประมาณ 5*5 เมตร (พระสุธรรมาธิปดี, 2539 : 10-70)

จากการสัมภาษณ์เจ้าคุณพระกิตติ วรปัญญา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส ทำให้ทราบว่าบริเวณชุมชนวัดราชาธิวาสช่วงนี้ มีการสร้างอาคารเรียนโรงเรียนวัดราชาธิวาสเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นอาคารตึกสองชั้น และมีจำนวนบ้านเรือนมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งด้านคลองท่อและคลองวัดราชา นิยมสร้างบ้านเรือนริมสองฝั่งถนนสามเสน 9 และบ้านริมถนนสามเสนเริ่มมีการค้าขายสินค้าต่างๆ บ้าง

ภาพที่ 4.8 โรงเรียนมัธยมวัดราชาธิวาส

ที่มา แผนที่และรูปถาวรวัตถุของวัดราชาธิวาสกับจำนวนภิกษุสามเณรจำพรรษา, 2479

ชุมชนตะวันตก

ในบริเวณบ้านญวนสามเสนริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้น มีเรือชาวบ้านจากอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง มาตั้งหลักแหล่งบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและปากคลองบ้านญวนเหนือ เพื่อทำการประมงและค้าขายกับชาวบ้านญวนสามเสน

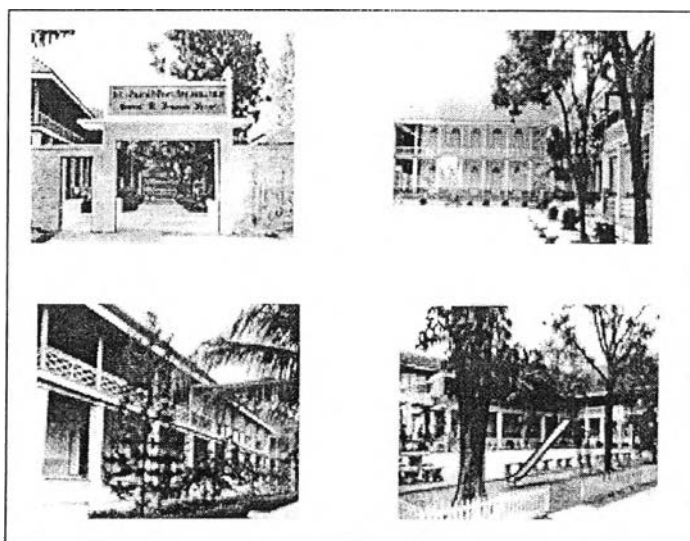
ช่วงนี้ภายในบ้านญวนสามเสน คลองยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน มีเรือพายขายของทั้งริมแม่น้ำและในลำคลอง เริ่มมีการพัฒนาสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นที่เมืองภายนอกที่พัฒนาขึ้นมาก

ภาพที่ 4.9 ด้านหลังและด้านหน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ พ.ศ.2477

หลังจาก พ.ศ.2475 เป็นต้นมา โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ได้ย้ายมาอยู่ทางด้านหลังของโรงเรียนเซนต์คาเบรียล ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ด้านหน้าประตูของโรงเรียนหันหน้าสู่โบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์และยังได้ก่อสร้างอาคารเรียนต่างๆ เพิ่มขึ้นด้วย

ภาพที่ 4.10 อาคารโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ในช่วงแรก

นอกจากนี้โรงเรียนในพื้นที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่ โรงเรียนพันธะศึกษา อยุริมถนอมสามเสน ได้รับอนุญาตให้เปิดเป็นโรงเรียนเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2497

พ.ศ.2492 ทางวัดได้ติดต่อกับเทศบาลทำถนนคอนกรีตแทนถนนดินในชุมชน และปีเดียวกันนี้ ยังได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นที่หน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ เพื่อประดิษฐานพระรูปพระเยซูเจ้ารักษาคนตาบอดซึ่งทำด้วยทองสัมฤทธิ์ โดยพระรูปนี้รัชกาลที่ 5 ได้ทรงนำมาจาก

ประเทศอิตาลี และโปรดให้ประดิษฐาน ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อสร้างพระราชวังดุสิตเสร็จจึงโปรดให้นำพระรูปมาไว้ ณ พระที่นั่งอัมพร ประดิษฐานไว้ในหอพระเยซู หลังจากเปลี่ยนการปกครอง ได้มีการย้ายพระรูปมาไว้ที่สนามหญ้าหน้าสวนอัมพร ในที่สุดเทศบาลนครกรุงเทพได้มอบพระรูปนี้ให้ประดิษฐานยังโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ (ทิวาวัชรสมโภชวัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ ,2527 :40)

ถนนภายในชุมชนเป็นดินผสมหิน และใช้สะพานไม้เชื่อมเพื่อข้ามคลองบ้านญวนเหนือ สำหรับใช้เดินไปลุ่มศาลเจ้า กลุ่มบ้านฝั่งเหนือของคลอง และกลุ่มบ้านใกล้เคียง นับจากปากคลองเข้าไปมี 3 สะพาน ได้แก่ สะพานที่ 1 ไม่มีชื่อเฉพาะ อยู่ที่ปากคลองด้านแม่น้ำเจ้าพระยา สะพานที่ 2 ชื่อแก้องต้อโคง อยู่กลางคลองบ้านญวนเหนือ สะพานที่ 3 ชื่อแก้องเยโร อยู่บริเวณซอยไทรยศ (ทิวาวัชรสมโภชวัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์,2527 :26)

4.4.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-พ.ศ.2500)

ชุมชนวัดราชา

ช่วงนี้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชา เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มบ้าน (Clustted Settlement) อยู่ในลักษณะของกลุ่มบ้านไม้ 1-2 ชั้น กระจุกตัว เรียงตัวไม่เป็นระเบียบ อาณาเขตบ้านมีน้อย กลุ่มบ้านอาจมี 2-3 หลังคาเรือน เป็นกลุ่มเครือญาติที่อยู่ภายในรั้วเดียวกัน จากแผนที่ พ.ศ.2479 พบว่าบ้านเรือนภายในพื้นที่ของชุมชนมีความหนาแน่นมากขึ้น ทั้งด้านคลองท่อและคลองวัดราชา

ย่านของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้มีย่านพักอาศัยที่มีกลุ่มบ้านไม้หนาแน่นมากขึ้น เป็นลักษณะของชุมชนแออัด ทั้งด้านคลองท่อและด้านคลองวัดราชาธิวาส ซึ่งมีถนนดินสามเสน 9 เป็นตัวแบ่งพื้นที่ย่านพักอาศัยออกจากกัน และมีอาคารโรงเรียนวัดราชาธิวาสเพิ่มขึ้นในพื้นที่เดิมแต่มีความสูงเพียง 2 ชั้นเท่านั้น ส่วนย่านอาคารทางศาสนาที่ประกอบไปด้วยถาวรวัตถุต่างๆ เพิ่มขึ้นในช่วงนี้ ส่วนใหญ่เป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งตึกและอาคารปูนสองชั้น ขนาดไม่ใหญ่มาก สิ่งก่อสร้างที่อยู่ด้านคณะเหนือ ได้แก่ ตึกแถวคณะเหนือ ศาลาสวิสตีวัฒน์ และกุฏิเทพหัสดิน ส่วนสิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ด้านคณะใต้ ได้แก่ ศาลาหน้าพระอุโบสถ พระตำหนักสี่ฤดู ศาลาสุจริตกุล หอกลอง และหอไตร

จุดหมายตาของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้ยังคงเป็นศาลาการเปรียญ ถึงแม้ภายในบริเวณวัดจะมีการก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังเป็นอาคารขนาดเล็ก เมื่อเทียบกับศาลาการเปรียญของวัดซึ่งตกแต่งอย่างสวยงามและมีขนาดใหญ่มาก สามารถมองเห็นได้โดยง่ายที่ว่างภายในชุมชนลดน้อยลงมาก โดยเฉพาะพื้นที่ของชุมชน เพราะมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานอยู่กัน

อย่างหนาแน่น ส่วนพื้นที่ในอาณาเขตวัดราชาธิวาสได้ก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้น แต่ใช้พื้นที่ด้านในของคณะเหนือกับคณะใต้ในการก่อสร้างเท่านั้น ทำให้ด้านหน้าพระอุโบสถและหน้าศาลาการเปรียญ บริเวณที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ยังคงเป็นพื้นที่ว่างที่มีต้นไม้ใหญ่อยู่หนาแน่นเหมือนกับในช่วงก่อตั้งดุสิต

ทางสัญจรของชุมชนวัดราชาจะใช้การเดินเท้าติดต่อกันในถนนสามเสน 9 และทางเดินเท้าในชุมชนเป็นเส้นทางเล็กๆ คดเคี้ยวไปตามช่องว่างระหว่างบ้าน โครงข่ายของถนนยังเป็นถนนสามเสน 9 เชื่อมต่อกับถนนสามเสน และทางเดินเข้าบ้านเชื่อมต่อกับถนนสามเสน 9 ทางเดินเข้าบ้านเป็นเส้นทางเล็กๆ คดเคี้ยวตามช่องว่างระหว่างบ้าน การคมนาคมใช้การสัญจรทางบกบนถนนสามเสนและถนนราชวิถี

อาคารที่มีนับว่ามีความสำคัญในช่วงนี้ ได้แก่ ถาวรวัตถุต่างๆ ของวัดราชาธิวาส แต่อาคารที่มีลักษณะเด่นแตกต่างจากถาวรวัตถุอื่นๆ ยังคงเป็นศาลาการเปรียญของวัดราชาธิวาส เพราะมีขนาดใหญ่ที่สุดและตั้งในพื้นที่ซึ่งสามารถมองเห็นได้ง่าย ตกแต่งด้วยศิลปะแบบไทยอย่างสวยงาม การใช้ที่ดินของชุมชนวัดราชาช่วงนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ศาลนสสถาน สถานศึกษา

วิถีชีวิตของคนในชุมชนวัดราชาในช่วงนี้จะพึ่งพาการสัญจรทางบกเพิ่มมากขึ้น แม่น้ำและลำคลองของชุมชนลดความสำคัญลงมาก ในช่วงเช้ามีผู้คนสูงอายุและผู้ใหญ่ในชุมชนนิยมออกมาตักบาตรแก่พระภิกษุที่มาบิณฑบาตรจากวัดราชาธิวาส เด็กในชุมชนจะเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดราชาธิวาสและโรงเรียนใกล้เคียง ผู้ใหญ่ส่วนมากมีอาชีพรับราชการ ทำให้ทำงานนอกบ้านมากขึ้น นอกจากนั้นก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขายสินค้าที่บ้านของตนเอง

ชุมชนบ้านญวนสามเสน

การตั้งถิ่นฐานของบ้านญวนสามเสนในช่วงนี้ เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มที่มีความหนาแน่นมากขึ้น แต่การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองบ้านญวนยังมีไม่มากนัก

สำหรับย่านพักอาศัยของชุมชนนั้นยังคงมีย่านพักอาศัยของหมู่บ้านเขมรและหมู่บ้านญวนที่มีโบสถ์เป็นศูนย์กลางของแต่ละย่าน สุสานของทั้งสองโบสถ์ที่อยู่ด้านหลังของโบสถ์และอาคารโรงเรียนต่างๆ และโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ที่อยู่ด้านหลังโรงเรียนเซนต์คาเบรียลหันหน้าสู่โบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ โรงเรียนนี้ย้ายมาจากบ้านเบอริลีเฮาส์ อาคารเรียนเป็นอาคารปูนสูง 2-3 ชั้น ส่วนย่านพักอาศัยที่เพิ่มขึ้นมาในช่วงนี้เป็นย่านพักอาศัยของกลุ่มชาวเรือ อยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหน้าของโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ อาคารที่เพิ่มขึ้นเป็นอาคารพาณิชย์ไม้ 2 ชั้นอยู่ในริมถนนสามเสน

ทางสัญจรของชุมชนเป็นถนนดินรอบโบสถ์และมีคลองบ้านญวนเหนือที่กว้างประมาณ 1.5 เมตร ซึ่งเป็นคลองคอนข้างแคบทำให้ต้องใช้ไม้ถ่อหรือไม้พายแทนการแจวเรือสามารถใช้สะพานไม้ที่มี 3 แห่ง เดินเท้าเพื่อติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง คลองนี้จะติดกับถนนซอยพระอรอด คลองอีกแห่งอยู่มีความยาวตั้งแต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงหน้าโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ ส่วนบริเวณฝั่งด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยามีน้ำท่วมบ่อยครั้ง

จุดหมายตาในชุมชนที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนและเป็นอาคารขนาดใหญ่ของชุมชน ได้แก่ โบสถ์วัดคอนเซ็ปชันและโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ซึ่งได้รับการบูรณะเรื่อยมา ที่ว่างภายในชุมชนช่วงนี้พบได้เฉพาะบริเวณหน้าโบสถ์เท่านั้น เพราะพื้นที่ว่างแต่เดิมถูกนำมาใช้สร้างเป็นอาคารเรียนและบ้านเรือน บริเวณริมคลองบ้านญวนเหนือของชุมชนยังมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอย่างหนาแน่น

โครงข่ายถนนของชุมชนเป็นถนนดินรอบโบสถ์วัดคอนเซ็ปชันและโบสถ์นักบุญฟรังซิสเซเวียร์ มีถนนซอยพระอรอดและถนนซอยมิตรคามเชื่อมต่อกับถนนสามเสนเข้าสู่ชุมชน ถนนซอยไชยยศเชื่อมต่อกับถนนราชวิถีใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่ชุมชน ส่วนที่ต่อจากซอยพระอรอดนั้นจะเป็นคลองบ้านญวนเหนือ

อาคารที่มีความสำคัญของพื้นที่บ้านญวนสามเสนยังเป็นโบสถ์ทั้งสองของพื้นที่ เพราะมีรูปแบบต่างจากอาคารอื่นและเป็นอาคารที่มีคนในชุมชนร่วมกันใช้ทำกิจกรรมมากที่สุด สำหรับการใช้ที่ดินของพื้นที่ช่วงนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน พานิชยกรรมและสถานศึกษา

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านญวนสามเสนในช่วงนี้เด็กจะเรียนหนังสือในโรงเรียนของชุมชน ผู้ใหญ่ออกไปทำงานนอกบ้านและขายของในชุมชน คลองบ้านญวนเหนือกับคลองทางด้านใต้ภายในพื้นที่ยังมีความสำคัญต่อคนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนจะปลูกผักในน้ำ เลี้ยงปลา พายเรือขายของในคลองบ้านญวนเหนือ เด็กและผู้ใหญ่ในชุมชนยังคงร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเคร่งครัด

ลักษณะทางสังคม

กลุ่มบ้านของชุมชนวัดราชา อยู่ในลักษณะของกลุ่มเครือญาติ คนในชุมชนจึงรู้จักและคุ้นเคยกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ ยังคงไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดในชุมชนอยู่บ้างและนิยมไปวัดใกล้เคียงกับพื้นที่ด้วย โดยวัดราชาธิวาสกับชุมชนไม่ผูกพันกันนัก เพราะวัดราชาธิวาสเป็นเหมือนวัดหลวง คนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดมากนัก ประกอบกับที่ตั้งของวัดกับชุมชนถูกแบ่งแยกกันชัดเจน จึงทำให้เกิดช่องว่างของคนกับวัดมากขึ้น

ชาวบ้านญวนสามเสนยังคงไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่โบสถ์ในพื้นที่ของตนอย่างเคร่งครัดและสม่ำเสมอ โดยที่โบสถ์ยังถือเป็นศูนย์กลางของชุมชน เมื่อต้องการซ่อม

แถมโบสถ์คนในชุมชนจะช่วยกัน ทำให้เกิดความผูกพันกับโบสถ์และชาวบ้านด้วยกันเองมากขึ้น นอกจากนี้คนภายในชุมชนยังทำกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่างๆ ส่งผลให้รู้จักและมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

คนในชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนมีอาชีพรับราชการ ค้าขายทั้งในและนอกชุมชน รับจ้างทั่วไป ไม่ได้ทำการเพาะปลูกหรือทำสวนเพราะพื้นที่ของชุมชนลดน้อยลงและการเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมภายนอกที่มุ่งเน้นให้เกิดการค้าขายมากขึ้น ทำให้พื้นที่ของชุมชนเป็นเขตที่อยู่อาศัยหนาแน่นใกล้เมืองหลวง ไม่ได้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรเหมือนก่อน ส่วนชาวเรือในบ้านญวนสามเสนยังคงยึดอาชีพทำการประมง พายเรือค้าขายกับชุมชนภายในคลองบ้านญวนเหนือ

ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

วังต่างๆ โดยรอบได้เปลี่ยนเป็นอาคารสถานที่ราชการ คนในชุมชนวัดราชาส่วนใหญ่จะรับราชการในบริเวณใกล้เคียง ตลาดที่ย่านเทเวศร์เป็นตลาดที่อยู่ด้านทิศใต้ใกล้กับพื้นที่ คนในชุมชนจึงนิยมไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดดังกล่าว

ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะเข้ารับการรักษาพยาบาลที่วิชะพยาบาล เพราะเป็นโรงพยาบาลของรัฐที่อยู่ใกล้กับชุมชนที่สุด และนิยมไปทำบุญที่วัดเทวราชกุญชรที่อยู่ด้านใต้ของชุมชนด้วย

ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกของชุมชนที่เคยเป็นพระราชวังสวนสุนันทาได้เปิดเป็นโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย และเป็นสถาบันราชภัฏสวนสุนันทาในเวลาต่อมา ทำให้คนในชุมชนสามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนในสถาบันดังกล่าวได้

บทบาทของชุมชน

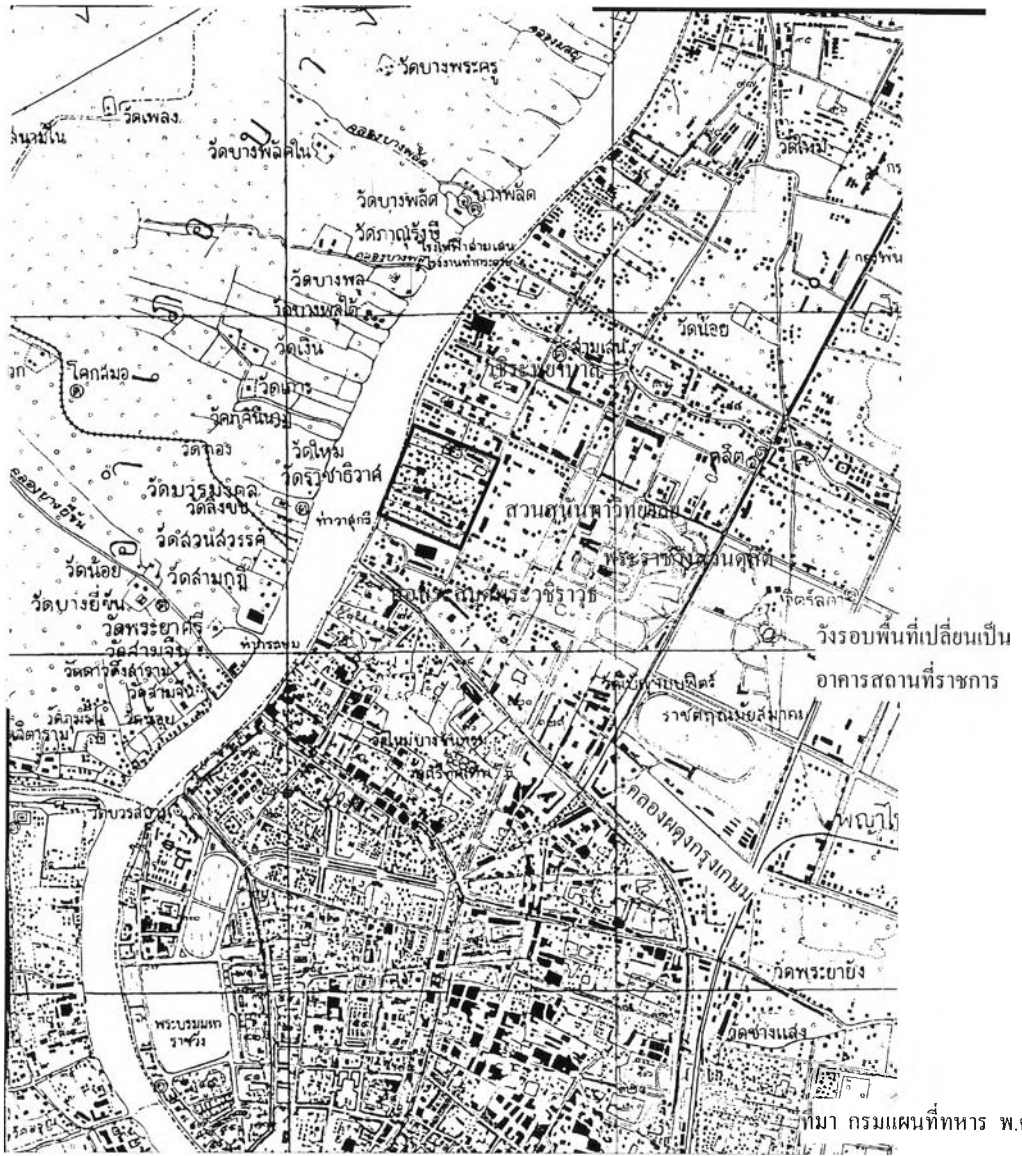
พื้นที่โดยรอบของชุมชนได้เปลี่ยนจากพระราชวังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ แต่พื้นที่ของชุมชนยังคงมีบทบาทเป็นย่านที่พักอาศัยภายในเมืองหลวงของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์

ชุมชนวัดราชานั้นยังคงมีบทบาทเป็นย่านที่พักอาศัยเหมือนเดิม ส่วนพื้นที่ของชุมชนบ้านญวนสามเสนได้ลดบทบาทความเป็นย่านที่พักอาศัยของชาวต่างชาติลง เนื่องจากชาวญวนได้กลมกลืนกับพื้นที่ที่มีความเป็นไทยมากขึ้น ทั้งในด้านภาษา ชีวิตความเป็นอยู่ พื้นที่ของชุมชนบ้านญวนสามเสนจึงไม่ได้มีบทบาทเป็นย่านที่พักอาศัยของชาวต่างชาติอย่างแท้จริงเหมือน

สมัยก่อน เพราะยังคงมีชาวญวนแท้ๆ อาศัยอยู่น้อยลง แต่ในชุมชนเองก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อทางศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด

4.4.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่ของเมืองซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของวัง บ้านเรือนของขุนนางและบ้านเรือนของข้าราชการบริพารต่างๆ ได้ถูกปรับเปลี่ยนใช้เป็นอาคารสถานที่ของทางราชการเพื่อทำให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพของเมืองในช่วงนี้ เช่น วังสวนสุนันทานำมาใช้เป็นอาคารเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย เป็นต้น ประกอบกับการขยายตัวเพิ่มขึ้นของเมืองดุสิตโดยการพัฒนาปรับปรุงในด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ ในพื้นที่ สาเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงส่งผลให้มีประชาชนหันมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดุสิตเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกันช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ชาวบ้านมีความต้องการพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยมากขึ้น เพราะชาวบ้านบางส่วนสูญเสียบ้านเรือนจากภัยสงคราม จึงทำให้เกิดการหาที่อยู่ใหม่ตามมา โดยพื้นที่อยู่อาศัยใหม่ของชาวบ้านเหล่านี้มักจะอยู่บริเวณนอกคลองผดุงกรุงเกษมออกมา เพราะเป็นที่ตั้งของอาคารราชการ การอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง ความสะดวกสบายจากเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงถึงกันในพื้นที่ และสภาพความเป็นเมืองในพื้นที่ซึ่งมีเพิ่มขึ้นจากการพัฒนาทางด้านต่างๆ เช่น การปรับปรุงตลาด การสร้างโรงเรียน เป็นต้น จึงส่งผลให้พื้นที่เมืองดุสิตมีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนที่หนาแน่นมากขึ้น

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน กรุงเทพมหานคร
 แผนที่ 4.6 พื้นที่โดยรอบชุมชนในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 สัญลักษณ์

พื้นที่ศึกษา

นางสาวกฤษณา ชมภูหอม
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.5. พัฒนาการช่วงการมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500 – ปัจจุบัน)

พื้นที่โดยรอบ

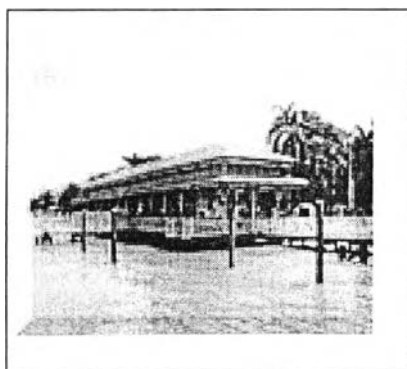
เมืองดุสิตมีการตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนรัชดาภิเษก เพื่อเชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกัน และมีการปรับปรุงและขยายถนนหลักหลายสายเพื่อรองรับรถจำนวนรถที่มากขึ้น ได้แก่ ถนนสามเสน จากสะพานข้ามคลองบางกระบือไปจนถึงสะพานพิบูลสงครามข้ามคลองบางซื่อ และถนนด้านใน เช่น ถนนพิษณุโลก ถนนศรีอยุธยา เป็นต้น การปรับปรุงและขยายเขตถนนในเขตดุสิตได้กระทำกันอย่างจริงจังใน พ.ศ.2517 เป็นต้นมา (อิสรา ทองธวัช 2532 :104)

ช่วง พ.ศ.2523 ได้มีการปรับปรุงขยายถนนสายหลักทางด้านเหนือของเขตดุสิต เช่น ถนนกรุงเทพ-นนทบุรี ถนนประชาชื่น ต่อมาเริ่มมีการสร้างเส้นทางลัดที่ช่วยระบายรถในช่วงโมงเร่งด่วนได้ ทำให้มีการตัดถนนซอยย่อยเพิ่มขึ้น บทบาทของเขตดุสิตที่เพิ่มขึ้นในช่วงนี้เป็นทางผ่านของรถจำนวนมากที่มาจากทางเหนือ โดยเฉพาะนนทบุรีเข้าสู่เขตชั้นในของกรุงเทพ (อิสรา ทองธวัช 2532 :105)

ช่วงที่มีแผนพัฒนาประเทศ ทำให้มีการอพยพเข้าสู่กรุงเทพของคนต่างจังหวัดเป็นจำนวนมากเพื่อเข้ามาหางานทำ จึงส่งผลให้จำนวนประชากรในกรุงเทพเพิ่มขึ้นมาก ประกอบกับการคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้นมาก ประชากรจึงย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองได้ง่ายและเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้มีรายได้น้อยต้องอยู่อย่างแออัดในรูปของบ้านเช่าและห้องเช่า กลายเป็นชุมชนแออัดในที่สุด ซึ่งภายในชุมชนบ้านถวนสามเสนเองก็เริ่มสร้างต่อเติมบ้านเป็นอาคารหอพัก ก่อสร้างอพาร์ทเมนต์ เพื่อตอบสนองความต้องการมีที่พักอาศัยของกลุ่มคนภายนอก

สภาพของเมืองเป็นเพื่อพาณิชยกรรมมากขึ้น เมืองมีการก่อสร้างในลักษณะของตึกสูง โดยใช้เทคโนโลยีก่อสร้างสมัยใหม่ สังคมเปลี่ยนสภาพเป็นลักษณะของสังคมเมือง

ภาพที่ 4.11 ท่าวาสุกรีในปัจจุบัน

ปัจจุบันพื้นที่ติดกับคลองท่อเป็นเขตพระราชฐานทำวาสูกรีใช้สำหรับเป็นท่าเก็บเรือพระราชพิธี พ.ศ. 2506 รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณก่อสร้างอาคารใหม่ ณ ทำวาสูกรี บนเนื้อที่ 17 ไร่ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ใกล้เคียงกับชุมชนวัดราชา เพื่อสนองความต้องการใช้หอสมุดของประชาชนและแก้ปัญหาสถานที่เดิมคับแคบ และใน พ.ศ.2509 ได้เปิดเป็นอาคารหอสมุดแห่งชาติ ทำให้พื้นที่ด้านใต้ของชุมชนวัดราชามีอาคารสาธารณะที่มีคนหลากหลายเข้ามาใช้ประโยชน์ ชุมชนบ้านญวนสามเสนและชุมชนวัดราชาจึงมีลักษณะเป็นทางผ่านเพื่อไปในพื้นที่นี้

ในขณะเดียวกันทางด้านใต้ในย่านเทเวศร์ซึ่งเป็นบริเวณที่ใกล้เคียงกับชุมชน มีตลาดเทวราชซึ่งเป็นตลาดสดที่มีอาคารขนาดใหญ่ให้บริการแก่คนในย่านเองและคนจากพื้นที่บริเวณใกล้เคียง และยังมีตลาดต้นไม้เทเวศร์ รวมทั้งด้านเหนือของชุมชนบ้านญวนสามเสนมีวิริยะพยาบาลซึ่งก่อสร้างเป็นตึกขนาดใหญ่สูงมากชั้น ส่วนด้านตะวันออกของวัดราชาและบ้านญวนสามเสนมีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้แก่ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา และสถาบันราชภัฏสวนดุสิต

พื้นที่ชุมชน

ชุมชนไทย

ช่วง พ.ศ.2526 บ้านไม้สร้างเป็นอาคารพาณิชย์ 3 ชั้นริมสองข้างถนน เพื่อพักอาศัยและทำการค้า อยู่ในที่ธรณีสงฆ์ โดยเป็นลักษณะการเช่าห้องเพื่อทำการค้าต่อจากเจ้าของเดิม และในช่วงปีนี้เอง บริเวณฝั่งทำวาสูกรีติดกับคลองท่อ ซึ่งอยู่ใกล้กับเขตพระราชฐานและมีการเสด็จพระราชดำเนินอยู่เสมอ ต้องทำให้อยู่ในสภาพที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เอกชนจึงขอเช่าที่ดินจากทางวัดเพื่อเป็นสร้างบ้านทาวน์เฮาส์ 3 ชั้น ขึ้นในบริเวณดังกล่าว (สัมภาษณ์เจ้าคุณพระกิตติ วรปัญญา,2546)

ช่วงประมาณ พ.ศ. 2519 ถนนดินในชุมชนเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีต โดยวัดเป็นผู้จัดทำถนนคอนกรีต ในช่วงหน้าวัด ส่วนทางเขตทำถนนคอนกรีตช่วงหน้าตึกพาณิชย์ และ พ.ศ. 2541 ได้สร้างประตูระบายน้ำคลองวัดราชาพร้อมทั้งสะพานคอนกรีตเชื่อมสองชุมชนแทนสะพานไม้แบบเดิม (สัมภาษณ์เจ้าคุณพระกิตติ วรปัญญา,2546)

พ.ศ.2538 โรงเรียนวัดราชาธิวาส ได้เริ่มเปิดรับนักเรียนหญิงตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการทำให้ มีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น

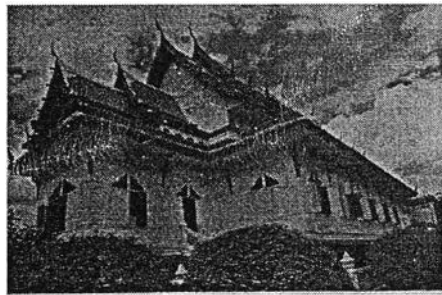
ส่วนวัดราชาธิวาสในปัจจุบันนั้น มีสถานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหาร และเป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุติ โดยมีพระสุธรรมวิมลเป็นเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

การก่อสร้างถาวรวัตถุในช่วงนี้เป็นลักษณะของอาคารปูนสองชั้น ขนาดไม่ใหญ่มากนัก สร้างด้านในทางฝั่งคณะเหนือและคณะใต้ พื้นที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยายังเป็นพื้นที่โล่งถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่ 1) ศาลาจิตต์ประสงค์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2538 ตั้งอยู่ทางคณะใต้ โดยทุนของคุณนายจิตต์ประสงค์ รอดโพธิ์ทองและลูกหลาน เป็นศาลาเก็บอัฐิบุรุษชนและบำเพ็ญกุศลของสกุล ศาลาเป็นอาคารคอนกรีตขนาดใหญ่ เสริมเหล็กและศิลปะสมัยใหม่ ด้านหน้าเป็นห้องโถงสำหรับบำเพ็ญกุศล ด้านหลังเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรกุณสินเนรมิตมีห้องพักสองห้อง แบ่งเป็นห้องชั้นบนและชั้นล่าง 2) กุฎีกัลยา ตั้งอยู่ที่คณะใต้ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2530 วัตถุประสงค์ของการสร้างเพื่อใช้เป็นที่พักอัฐิบำเพ็ญกุศลและเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ตัวอาคารเป็นกุฎีสองชั้น ขนาดกว้าง 9*9 เมตร ชั้นบนเป็นห้องพักอาศัย 3 ห้อง ห้องโถง 1 ห้อง 3) กุฎิมาลีณี สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516 ตั้งอยู่ทางคณะใต้ โดยนางมาลีณี เจริญแก้วสร้างขึ้นเพื่อประสงค์จะอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษตัวอาคารเป็นคอนกรีตทรงบ้านแบบยุโรป ขนาด 7*8 เมตร สองชั้น 4) กุฎิที่อยู่ศิษย์วัด สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2539 ตั้งอยู่ทางคณะใต้ กุฎิมีสองชั้น สร้างด้วยไม้ ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของศิษย์วัด แต่เดิมเป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียวกุฎิข้อฟ้า 5) ศาลาวิรสุนทร หรือศาลาหลวงพ่อนาค สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2511 ศาลานี้ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ โดยทุนของ พ.ต.อ.(พิเศษ) คุ่มวิรสุนทร เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของคหบดีแห่งหนึ่งของวัด คือ พระปางนาคปรก ศิลปะแบบลพบุรี นอกจากนี้ทางวัดยังได้ใช้ศาลาหลังนี้ เป็นที่บำเพ็ญบุญของพุทธศาสนิกชนในโอกาสต่างๆ และเป็นที่พักผ่อนทำวัตรของศิษย์วัดคณะเหนือ 6) กุฎิสู่ะบำเพ็ญ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2512 ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ กุฎินี้เป็นกุฎีสองชั้น มีขนาดเล็ก 7) กุฎิอาคม ตั้งอยู่ที่คณะเหนือ เดิมสร้างมานานแล้ว แต่ใน พ.ศ.2538 ได้ซ่อมแซมให้เป็นกุฎีสองชั้น ท่านผู้หญิงกิมได้ สุจริตกุล สร้างให้ลูกชาย คือ นายกวอด หุ้มแพร ตอนอุปสมบทอยู่ที่วัดนี้กุฎิเทพหัสดิน 8) กุฎิแพแสง ตั้งอยู่ทางคณะเหนือ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2520 เมื่อสร้างเสร็จได้ใช้เป็นสำนักงานโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย์ จนกระทั่งสร้างโรงเรียนวัดราชาธิวาสเสร็จ จึงได้ใช้เป็นที่พักสงฆ์ 9) กุฎิเมตตา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2536 ตั้งอยู่ที่คณะเหนือ ลักษณะของกุฎิเป็นแบบสมัยใหม่ชั้นเดียว สร้างโดยทุนของคุณไพศิษย์ ครอบงำแพง 10) อาคารพระธรรมวโรดม 100 ปี เป็นอาคารตั้งอยู่ทางคณะเหนือ สร้างขึ้นใน พ.ศ.2525 เพื่อเป็นอนุสรณ์ครบ 100 ปีของพระธรรมวโรดม อาคารเป็นแบบไทยประยุกต์ขนาดกว้าง 10.50 เมตร ยาว 40 เมตร สูง 3 ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องโถงใช้เป็นห้องประชุม เป็นสถานที่สอบเลื่อนขั้นของราชการจากหน่วยงานต่างๆ และเป็นสถานที่ตรวจข้อสอบธรรมสนามหลวง รวมทั้งเป็นที่บำเพ็ญกุศลในโอกาสต่างๆ ส่วนชั้นที่สองและชั้นที่สามใช้เป็นสถานศึกษาของพระภิกษุ สามเณรในสำนักมิ่งแผนกธรรมและแผนกบาลี ทั้งยังเป็นสถานศึกษาธรรมของเยาวชน 11) ศาลาคุณนายละออ สร้างที่คณะเหนือ

เมื่อ พ.ศ. 2515 โดยคุณนายละออ ศรีอมร เป็นศาลาบำเพ็ญกุศลทรงไทยประยุกต์
 12) กุฏิสินเนรมิต สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2530 ที่คณะใต้ เป็นตัวอาคารสองชั้นขนาดกว้าง 9*9 เมตร
 13) กุฏิช่อฟ้า เดิมเป็นกุฏิชั้นครึ่ง ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2523 ได้รับการบูรณะเป็นกุฏิสองชั้น โดยชั้นบน
 รักษารูปเดิมทั้งหมดไว้รวมทั้งฝาผนังซึ่งเป็นฝากระดานด้วย 14) ศาลาหอฉันท์ เป็นศาลาชั้น
 เดียว กว้าง 10 เมตร ยาว 10 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.2536 โดยทุนของญาติธรรม 15) ศาลา
 หลวงพ่อสังกัสจายน์ เป็นศาลาเล็กๆ ทรงไทยภายในประดิษฐานรูปปั้นพระสังกัสจายน์
 และ 16) ศาลาเทพฤทธิ์ สร้างเมื่อ พ.ศ.2537 ศาลานี้อยู่ที่คณะเหนือ ครูแปลก ปรีชานนท์ สร้าง
 ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ลูกชายผู้ถึงแก่กรรม คือ นายเทพฤทธิ์ ปรีชานนท์ ปัจจุบันใช้เป็นศาลา
 บำเพ็ญกุศล (พระสุธรรมาธิบตี, 2539 :10-70)

ภาพที่ 4.12 ศาลาการเปรียญ วัดราชาธิวาส พ.ศ.2545

ชุมชนบ้านฉนวนสามเสน

พ.ศ. 2503 ได้ย้ายโรงเรียนยออันนาดีอาร์ค แผนกมัธยม ซึ่งรับแต่นักเรียนหญิง ไปอยู่
 ที่บ้านเบอร์ลีเฮาส์ บริเวณริมคลองบ้านฉนวนเหนือ

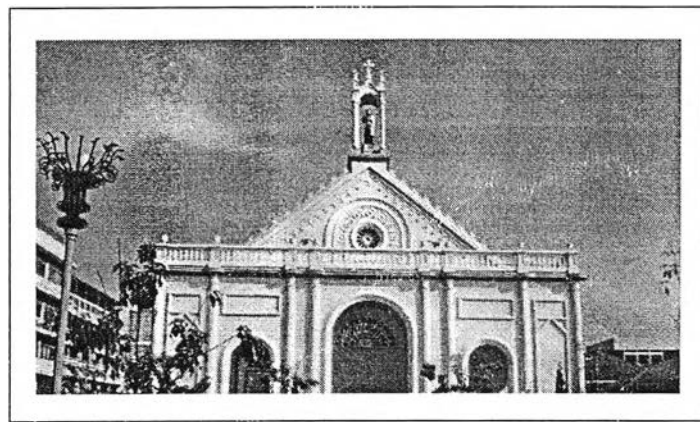
พ.ศ.2512 สร้างอาคารเรียนโรงเรียนยออันนาดีอาร์คใหม่ เป็นอาคารตึก 4 ชั้น แล้ว
 เสร็จ เมื่อ พ.ศ.2513 ให้ชื่ออาคารนี้ว่า อาคารตาป้อนุสรณ์ และเมื่อ พ.ศ. 2514 คุณพ่อบุญ
 เลิศ ธาราฉัตร ได้ให้ชื่อโรงเรียนนี้ใหม่ว่า โรงเรียนนักบุญโยนออฟอาร์ค

พ.ศ.2518 มีโรงเรียนนักบุญโยนออฟอาร์คแผนกอนุบาล และ พ.ศ.2524 โรงเรียน
 เรียนนักบุญโยนออฟอาร์ค แผนกมัธยมรวมกับแผนกประถม เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนโยนออฟ
 อาร์ค ในปีเดียวกันนี้เองได้เปิดโรงเรียนอาชีวะขึ้นภายในบริเวณโรงเรียนนักบุญโยนออฟอาร์ค
 แผนกมัธยม และได้ตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ว่า โรงเรียนโยนออฟอาร์คพาณิชยการ ซึ่งรับทั้งนักเรียน
 ชายและนักเรียนหญิง

ภาพที่ 4.13 น้ำท่วมบริเวณซอยสามเสน 13

ภาพที่ 4.14 ด้านหน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ พ.ศ.2527

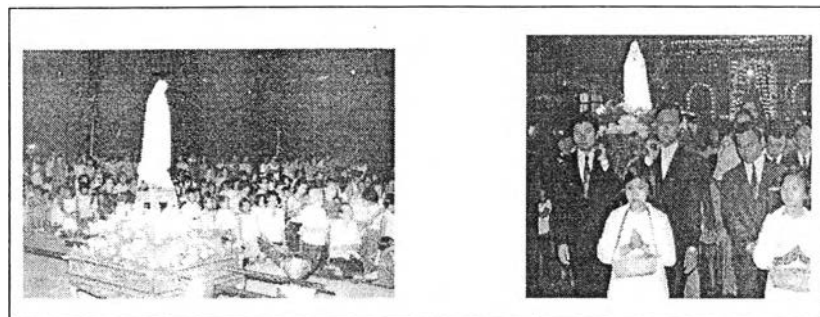

ประมาณ พ.ศ.2516 ชาวเรือบริเวณริมแม่น้ำหน้าโบสถ์นักบุญเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์ เปลี่ยนเป็นการสร้างบ้านไม้เพื่ออยู่อาศัยแทน และบริเวณนี้ยังพบปัญหาน้ำท่วมอยู่บ่อยๆ (สัมภาษณ์จำเริญ บัวศรี,2546)

จากการสัมภาษณ์คุณสมพงษ์ จันทรเรือง และคุณธรรนพ แสงแก้ว ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ จึงทำให้ทราบว่า ในช่วงนี้เอง เมื่อ พ.ศ.2509 เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ บริเวณบ้านริมถนน หน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ ทำให้บ้านเก่าหลายหลังเสียหาย ต้องสร้างเป็นบ้านสมัยใหม่ แทน

ประมาณ พ.ศ. 2517 ได้มีการถมคลองบ้านฉนวนเหนือและใต้ เป็นถนนคอนกรีต ซึ่งในระยะแรกยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำท่วม จึงได้มีการถมถนนให้สูงขึ้นในเวลาต่อมา จนไม่เกิดปัญหาน้ำท่วมอีก ช่วงหลัง พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ริมสองฝั่งถนนสามเสน 13 ได้มีการก่อสร้างตึกแถวเพื่อทำการค้ามากขึ้น (สัมภาษณ์สมพงษ์ จันทรเรือง และธรรนพ แสงแก้ว,2546)

ภาพที่ 4.15 พิธีฉลองโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ พ.ศ.2527

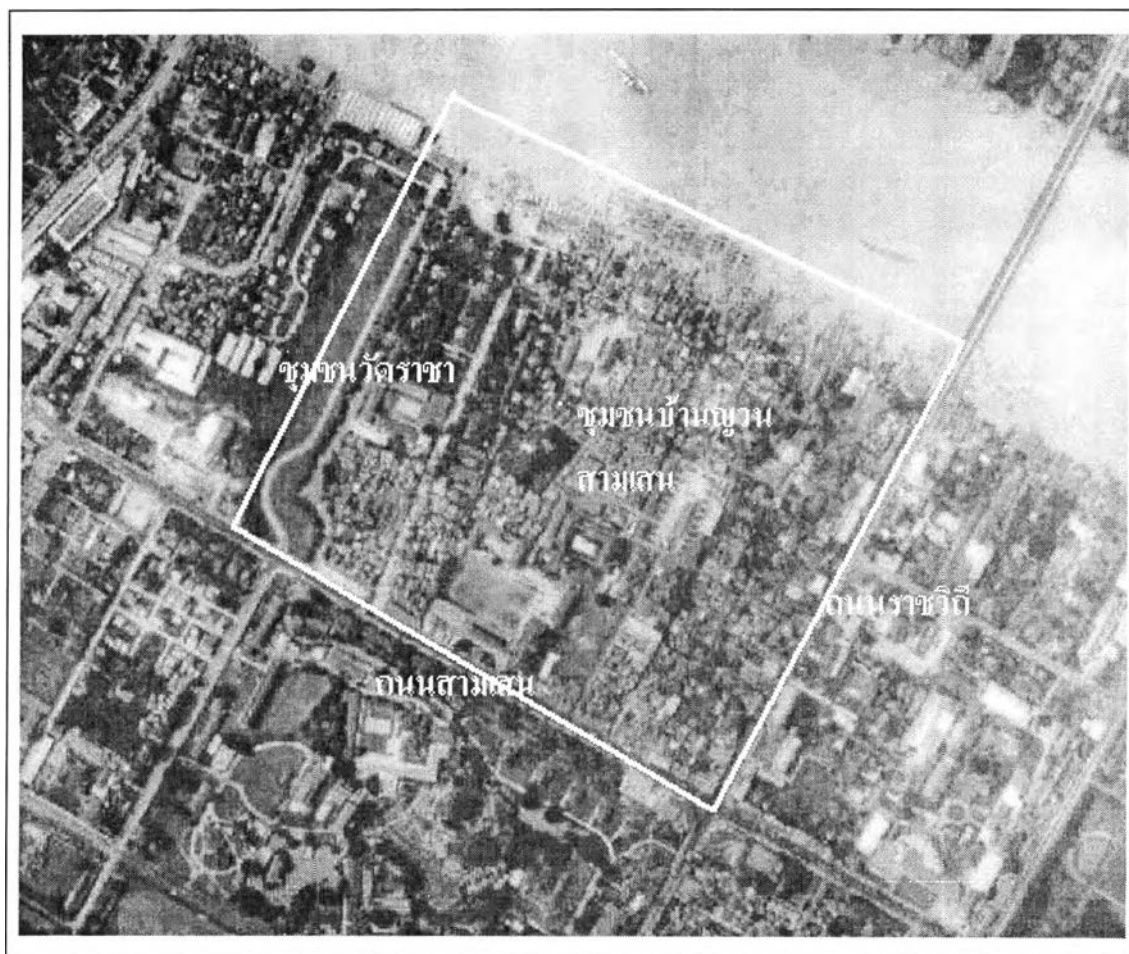
ภาพที่ 4.16 พิธีเปิดสำนักงานเครดิตยูเนียน ฟรังซิสเซเวียร์ พ.ศ.2516 (หน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์)

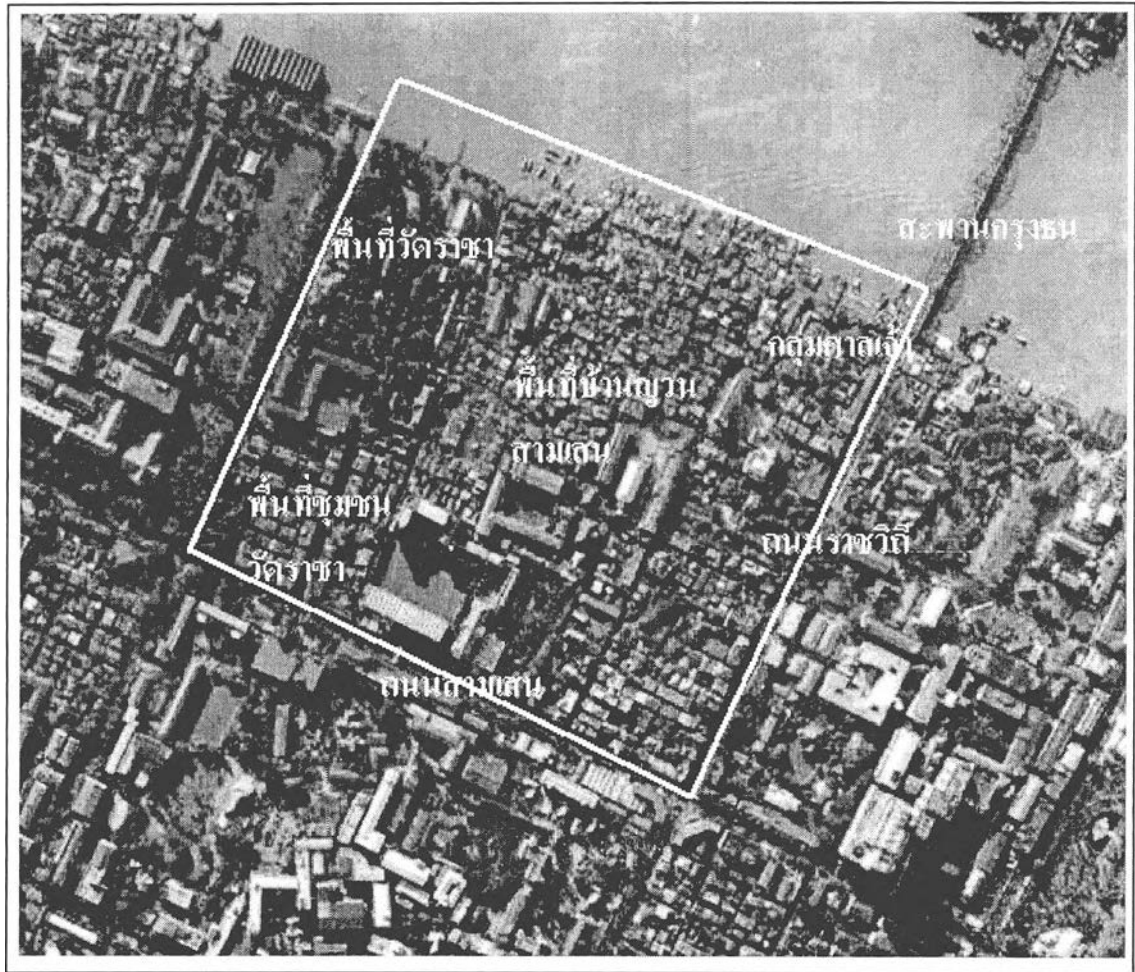
4.5.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานช่วงการมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)

เมื่อเปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศใน พ.ศ.2530 และ พ.ศ.2544 (ดูจากแผนที่ 4.10 และแผนที่ 4.11 ตามลำดับ) พบว่าใน พ.ศ.2530 บริเวณชุมชนวัดราชามองเห็นกลุ่มบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างแออัดและเรียงตัวกันอย่างไม่เป็นระเบียบ ไม่มีอาคารขนาดใหญ่ ส่วนในชุมชนบ้านญวนสามเสนเป็นลักษณะของกลุ่มบ้าน มีเฉพาะโบสถ์และโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นอาคารขนาดใหญ่ ภายหลังพื้นที่ของชุมชนทั้งสองได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์ในลักษณะของตึกสูง 3-4 ชั้น ในพื้นที่ของชุมชนวัดราชาดังแต่ริมสองฝั่งถนนสามเสน 9 จนถึงคลองท่อ และบริเวณริมถนนซอยสามเสน 13 ซึ่งในพื้นที่ริมซอยสามเสน 13 นี้ ได้มีการสร้างอาคารเรียนขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น ดังแสดงในแผนที่ 4.10 นอกจากนี้ภายในบริเวณวัดราชอิฐสังข์คงพบกลุ่มต้นไม้ใหญ่หนาแน่นและไม่มีลักษณะของอาคารขนาดใหญ่ ยกเว้นอาคารศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น

แผนที่ 4.7 ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2530

แผนที่ 4.8 ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2544

ชุมชนวัดราชา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยในช่วงนี้ย่านพักอาศัยของชุมชนยังคงพบที่ฝั่งคลองท่อและฝั่งคลองวัดราชาแต่ด้านคลองท่อนั้นเปลี่ยนสภาพจากบ้านไม้แออัดเป็นอาคารทาวนเฮาส์ 3 ชั้น อาคารตั้งขวางในพื้นที่เดิมหันหน้าออกสู่ถนนสามเสน ส่วนบ้านพักอาศัยด้านคลองวัดราชายังเป็นกลุ่มบ้านไม้ดั้งเดิมมีเหลือไม่ถึง 50 ครุว์เรือน ย่านที่พักอาศัยนี้มีถนนสามเสน 9 เป็นตัวแบ่งพื้นที่ย่าน ภายในย่านมีการใช้พื้นที่เป็นอาคารพาณิชย์ 4-5 ชั้นริมสองฝั่งถนนสามเสน 9

ย่านอาคารทางศาสนามีการก่อสร้างถาวรวัตถุเป็นตึกปูนสูงไม่เกิน 3 ชั้น อาคารที่ก่อสร้างทางคณะเหนือ ได้แก่ ศาลาวิรุณธร หรือศาลาหลวงพ่อนาค กุฏิสุยะบำเพ็ญ กุฏิอาคม กุฏิแพแสง กุฏิเมตตา อาคารพระธรรมวโรดม 100 ปี ศาลาคุณนายละออ และศาลาเทพฤทธิ์ อาคารที่ก่อสร้างในคณะใต้ ได้แก่ กุฏิกัลยา กุฏิมาลินี กุฏิที่อยู่ศิษย์ และศาลาจิตต์ประสงค์ ย่านอาคารทางศาสนานี้มีรั้วปูนกั้นจากพื้นที่ชุมชนอย่างชัดเจน ส่วน

อาคารเรียนโรงเรียนวัดราชาธิวาสมีทั้งหมดสามอาคาร ซึ่งเป็นอาคารปูนสูง 4-5 ชั้น มีรั้วโรงเรียนกันขอบเขตอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน

จุดหมายตาของชุมชนยังคงเป็นศาลาการเปรียญของวัดราชาเพราะเป็นอาคารขนาดใหญ่ในพื้นที่ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้โดยง่าย ที่ว่างภายในชุมชนพบเฉพาะอาณาเขตวัดราชาธิวาสเท่านั้น เป็นที่โล่งสาธารณะและมีกลุ่มต้นไม้ใหญ่อยู่ภายในอาณาเขตวัด โดยเฉพาะบริเวณที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา การก่อสร้างถาวรวัตถุในช่วงนี้ยังก่อสร้างทางด้านในของคณะเหนือและคณะใต้ ส่วนพื้นที่ของชุมชนไม่มีที่ว่างสาธารณะเพราะพื้นที่ถูกใช้สร้างเป็นอาคารที่อยู่อาศัยและตึกพาณิชย์

ทางสัญจรของชุมชนวัดราชาใช้ตรอกขนาดเล็กทั้งหมด 4 ตรอก ซึ่งเป็นพื้นคอนกรีตจากอาคารพาณิชย์ด้านหน้าเพื่อเดินเข้าสู่ตัวบ้านไม้ ส่วนทางเดินของบ้านทาว์นเฮาส์เป็นทางเดินถนนคอนกรีต ซึ่งรถยนต์สามารถเข้าไปได้ ถนนสามเลน 9 และถนนหน้าวัดเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีต เป็นถนนที่มีขนาดกว้าง รถยนต์เข้าถึงได้ และมีสะพานคอนกรีตด้านแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมกับชุมชนบ้านญวนแทนสะพานไม้แบบเดิม โครงข่ายของถนนในชุมชนจะเป็นถนนสามเลน 9 เชื่อมต่อกับถนนสามเลน และถนนทางเดินหน้าบ้านทาว์นเฮาส์เป็นถนนเส้นตรงเชื่อมต่อกับถนนสามเลน 9 การใช้ที่ดินของชุมชนเป็นที่อยู่อาศัย สถานศึกษา ศาสนสถาน และพาณิชย์กรรม

วิถีชีวิตของชุมชนวัดราชาในช่วงนี้ ช่วงเช้ามีผู้คนสูงอายุในชุมชนจะตักบาตรพระภิกษุจากวัดราชาธิวาส แต่จำนวนคนที่มารอตักบาตรไม่มากเหมือนเดิม เนื่องจากการย้ายถิ่นที่อยู่ออกไปภายนอก เด็กในชุมชนจะไปโรงเรียนในชุมชนและโรงเรียนใกล้เคียง ส่วนผู้ใหญ่จะทำงานนอกพื้นที่ ช่วงเย็นมีการออกกำลังกายที่ลานหินของวัดราชา คนดั้งเดิมในชุมชนพบปะกันในวงเวียน สำหรับผู้ที่เข้าอยู่ใหม่ในพื้นที่มักอยู่ในบ้านของตนเอง ค้าขายอยู่ในอาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น คนในชุมชนยังคงประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในวันสำคัญต่างๆ แต่ไม่มากนักกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการจัดกันเองของคนดั้งเดิมในชุมชนทางวัดไม่ได้เป็นผู้จัด

บ้านญวนสามเลน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านญวนสามเสนนั้น ย่านในชุมชนบ้านญวนสามเสนมีย่านพักอาศัยของบ้านเขมรและบ้านญวน ที่ยังประกอบไปด้วยตัวโบสถ์ประจำหมู่บ้าน สุสานทางด้านหลังของโบสถ์และอาคารบ้านเรือนตั้งอยู่โดยรอบโบสถ์ มีอาคารเรียนของโรงเรียนภายในย่านเป็นอาคารตึกสูง 4-5 ชั้น และมีพาณิชย์กรรมบริเวณริมถนนสามเลน 13 เป็นอาคารพาณิชย์ชั้นถึงสองชั้น และเป็นการขายอาหารในลักษณะรถเข็นแผงลอยที่บริเวณถนนหน้าโรง

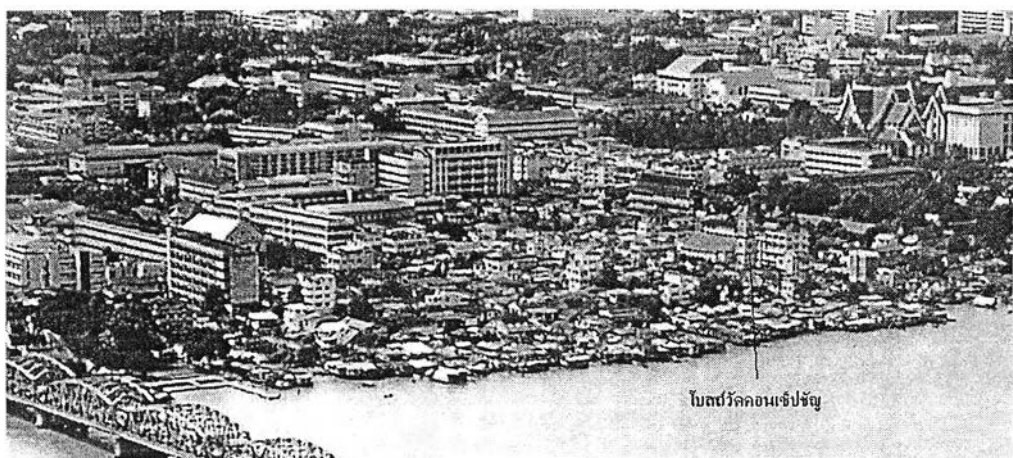
เรียนโยนออฟอาร์คและริมถนนหน้าโรงเรียนเซนต์คาเบรียล ส่วนย่านพักอาศัยของกลุ่มชาวเรือริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นได้เปลี่ยนเป็นสร้างเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวริมแม่น้ำเจ้าพระยา

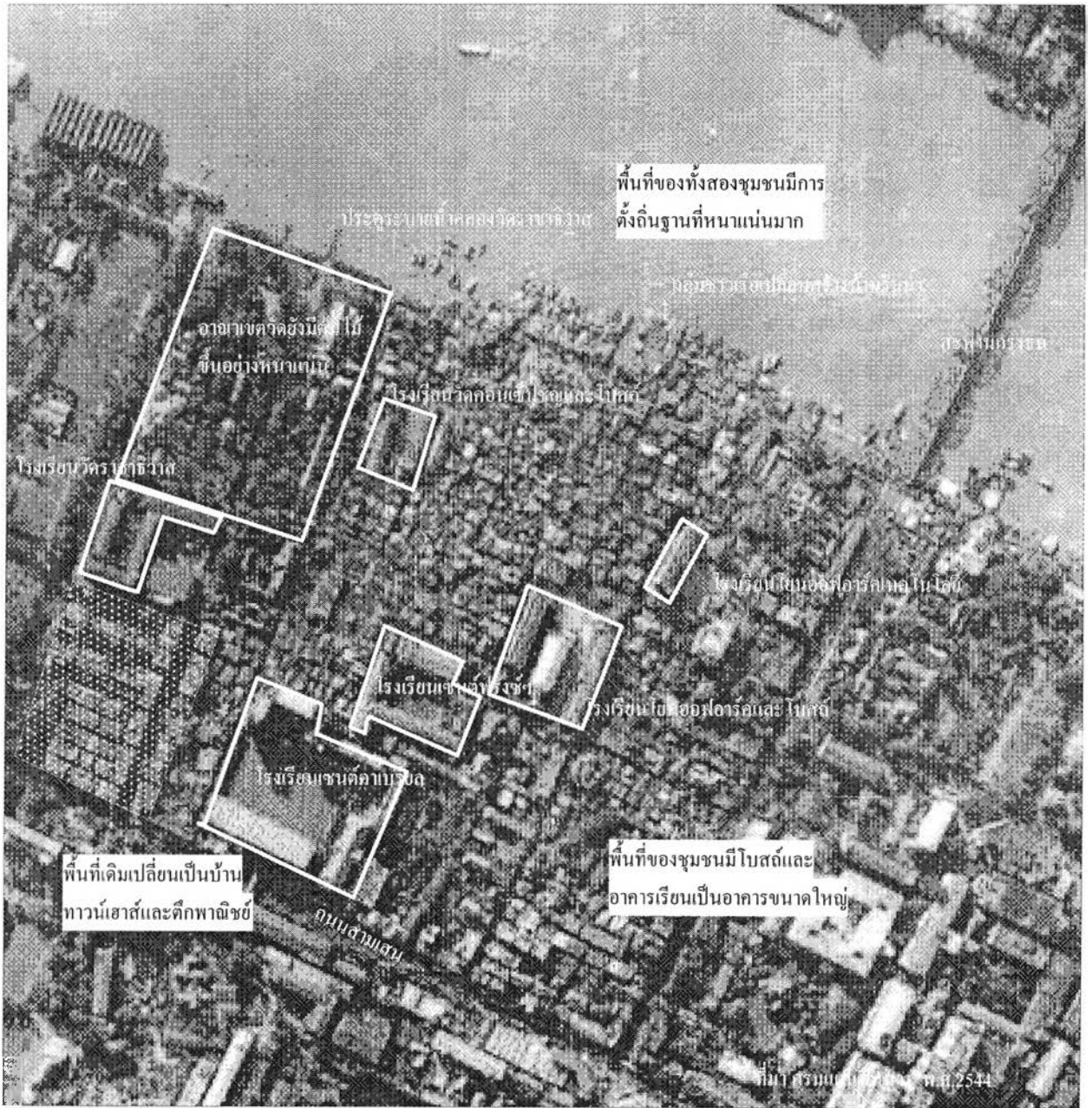
จุดหมายตาที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนเพราะเป็นอาคารขนาดใหญ่และลักษณะของอาคารแตกต่างจากอาคารโดยรอบ ได้แก่ โบสถ์วัดคอนเซ็ปชันและโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ ที่ว่างสาธารณะของชุมชนพบเฉพาะบริเวณลานหน้าโบสถ์ทั้งสองเท่านั้น ในชุมชนไม่มีสวนหย่อมหรือกลุ่มต้นไม้ใหญ่ จะพบต้นไม้ใหญ่เฉพาะในบริเวณสุสาน โรงเรียน และภายในบริเวณอาณาเขตบ้านเท่านั้น

ทางสัญจรของชุมชนเป็นถนนคอนกรีตไปทั่วทั้งชุมชน เพราะคลองบ้านญวนได้ถมกลายเป็นถนนคอนกรีต รถยนต์สามารถเข้าถึงได้ทั่วทั้งชุมชน ส่วนชาวบ้านริมแม่น้ำใช้สะพานไม้เชื่อมต่อกับแผ่นดิน เพื่อเดินเข้าสู่ตัวบ้าน โครงข่ายถนนของชุมชนบ้านญวนสามเสนในช่วงนี้เป็นถนนคอนกรีตทั่วทั้งชุมชน มีถนนสามเสน 13 , ถนนสามเสน 11 ที่เชื่อมต่อกับถนนสามเสน และถนนซอยไชนยาศที่เชื่อมต่อกับถนนราชวิถี รถยนต์สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ทั่วทั้งชุมชน โดยเป็นการเดินทางเดียว การใช้ที่ดินของทั้งสองชุมชนในช่วงนี้ เป็นที่อยู่อาศัย สถานศึกษา ศาสนสถาน และพาณิชยกรรม

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านญวนสามเสนในช่วงนี้ เด็กๆ ในชุมชนเรียนหนังสือที่โรงเรียนภายนอกชุมชนมากขึ้น เพราะโรงเรียนภายในชุมชนมีสภาพการแข่งขันเพื่อการเข้าเรียนต่อสูงขึ้น และมีค่าใช้จ่ายสูง ทำให้เกิดการเรียนนอกพื้นที่ ดังนั้นนักเรียนส่วนใหญ่ของโรงเรียนที่ตั้งภายในชุมชนจะมาจากผู้ที่อาศัยจากพื้นที่อื่นภายนอก ในช่วงเย็นเด็กในชุมชนเล่นกีฬาที่ลานหน้าโบสถ์วัดนักบุญเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ คนสูงอายุพบปะพูดคุยกันที่เก้าอี้หน้าสุสานวัดคอนเซ็ปชันและบริเวณหน้าบ้านตนเอง แม่ค้าและพ่อค้ารถเข็นขายของที่อาศัยในชุมชนยังคงขายของจนถึงช่วง 18.30 น. คนในชุมชนยังคงประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาอย่างเคร่งครัด

ภาพที่ 4.17 ภาพถ่ายชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสนในปัจจุบัน

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดราชาและชุมชนบ้านญวนสามเสน กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 4.9 พื้นที่ของชุมชนในช่วงมีแผนพัฒนาประเทศ

นางสาวกฤษณา ชมภูหอม
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภาพสังคม

ชุมชนไทยมีการรวมกลุ่มทางสังคมของผู้ที่อาศัยเดิม ซึ่งยังคงรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี และยังร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ แต่ผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในบ้าน ทาวส์เฮาเวสเป็นครอบครัวเดียวจากพื้นที่อื่น และผู้ที่เข้ามาเช่าอาคารพาณิชย์ต่อจากเจ้าของเดิม เพื่อค้าขายภายในชุมชนจะเป็นคนนอกพื้นที่ ยังให้ความร่วมมือน้อยต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนวัดราชา เช่น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของชุมชนวัดราชา ทำให้ไม่มีความผูกพันกับพื้นที่และไม่รู้จักคุ้นเคยกับคนภายในชุมชนเดิมเท่าที่ควร

ชุมชนคริสต์ส่วนใหญ่เป็นคนที่อาศัยมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงยังคงรู้จักกัน ลักษณะความสัมพันธ์ เรียกได้ว่าเป็นสังคมแบบเครือญาติ เห็นได้จากการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี ในงานพิธีฉลองวัดคอนเซ็ปชันและงานพิธีฉลองพระแม่ ทำให้เกิดความผูกพันระหว่างคนกับโบสถ์อย่างลึกซึ้ง

คนในชุมชนและผู้ที่ย้ายไปนอกพื้นที่จะเข้าร่วมประกอบพิธีมิสซาในวันหยุดและร่วมกันทำกิจกรรมในวันคริสต์มาสซึ่งเป็นวันสำคัญของชาวคริสต์ เช่น ตกแต่งบ้านด้วยต้นคริสต์มาส จับฉลากแลกของขวัญ เป็นต้น ซึ่งแสดงออกถึงลักษณะของสังคมคริสต์ที่ยังคงมีความเข้มแข็ง

สภาพทางเศรษฐกิจ

ชาวชุมชนวัดราชาส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย นอกจากนั้นก็มีอาชีพรับราชการ ทำงานเอกชนนอกพื้นที่ เป็นการรับจ้างในและนอกชุมชน ส่วนในชุมชนบ้านญวนสามเสนมักประกอบอาชีพค้าขายสินค้าประเภทต่างๆ ยังคงพบอาชีพการขายอาหารญวนในวันเสาร์-อาทิตย์ คนญวนที่ย้ายออกจากพื้นที่ก็ยังคงนำอาหารญวนมาขายที่บ้านญวนสามเสนด้วย ทำงานบริษัทเอกชน รับราชการ และยังคงยึดอาชีพเดิมที่อาศัยความสามารถเฉพาะ เช่น ช่างฝีมือ ตัดเย็บเสื้อผ้า เย็บปัก ประดาหน้าหาของเก่า เป็นต้น

ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

พื้นที่โดยรอบชุมชนช่วงนี้เป็นสถานที่ราชการ เช่น วชิระพยาบาล สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา และตลาดเทวราช เป็นต้น ดังนั้นความสัมพันธ์จะอยู่ในลักษณะการไปใช้บริการในสถานที่เหล่านี้ เช่น การไปซื้อของสดที่ตลาดเทวราช การได้สิทธิโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคที่วชิระพยาบาล และคนในชุมชนวัดราชาและบ้านญวนสามเสนเองนิยมไปออกกำลังกายช่วงเย็นที่ท่าवासกรีซึ่งอยู่ด้านใต้ของชุมชนด้วย

นักศึกษาจากสถาบันราชภัฏและคนทำงานบริเวณใกล้เคียง จะเข้ามารับประทานอาหารในร้านอาหารของชุมชนทั้งบริเวณชุมชนวัดราชา และชุมชนบ้านญวนสามเสน และสะพานกรุงธนซึ่งเชื่อมต่อกับฝั่งธนบุรีทำให้สามารถเดินทางไปได้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งการเดินเท้าหรือทางรถยนต์ นอกจากนี้คนภายนอกจะนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนภายในชุมชนอีกด้วย

บทบาทของชุมชน

บทบาทของชุมชนทั้งสองในช่วงนี้ยังคงเป็นย่านพักอาศัยของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ แต่ได้รับความสำคัญมากขึ้นเพราะเป็นย่านที่อยู่อาศัยเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ภายในเมืองหลวง บริเวณใจกลางของกรุงเทพมหานคร

ภายในชุมชนบ้านญวนสามเสนนั้นยังคงรักษาบทบาทเป็นย่านพักอาศัยของชาวญวนได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ชาวญวนสามเสนจะกลายเป็นคนไทยไปเกือบหมดแล้ว เชื้อสายญวนแท้ๆ มีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ในชุมชนยังคงรักษาขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมประเพณีของชาวญวนคริสต์ไว้ได้อย่างเหนียวแน่น รวมทั้งยังคงมีโบสถ์และบ้านโบสถ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นมาอันยาวนานของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ของชุมชนยังใช้เป็นที่ตั้งของสถานศึกษาหลายแห่ง ได้แก่ โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์และโรงเรียนเซนต์คาเบรียลมีนักเรียนถึง 4000-5000 คน เปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนนักบุญโยนออฟอาร์ค มีนักเรียนประมาณ 2000 คน เปิดสอนจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโยนออฟอาร์คเทคโนโลยีเปิดสอนระดับอาชีวศึกษามีนักเรียนประมาณ 600 คน นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนระดับอนุบาลในพื้นที่อีกหลายแห่งเช่นกัน ซึ่งกลุ่มนักเรียนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเด็กจากที่อื่น เช่น ย่านฝั่งธน นนทบุรี เป็นต้น ทำให้มีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาใช้พื้นที่เป็นจำนวนมาก จึงส่งผลให้ชุมชนมีบทบาทเป็นย่านสถานศึกษาควบคู่ไปกับการเป็นย่านพักอาศัยด้วย

ส่วนภายในชุมชนวัดราชานั้นได้ลดบทบาทความเป็นย่านพักอาศัยเดิมลงเพราะมีการใช้พื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรมเพิ่มมากขึ้น คนดั้งเดิมของพื้นที่ยังคงมีเหลืออยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น

4.5.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่เมืองดุสิตได้รับการพัฒนาเพิ่มขึ้นในทุกๆ ด้าน เพื่อตอบรับกับความเป็นเมืองสมัยใหม่ในปัจจุบัน เช่น การตัดถนนรัชดาภิเษก การปรับปรุงและการขยายความกว้างของถนน เป็นต้น ประกอบกับการคมนาคมขนส่งในปัจจุบันมีความก้าวหน้าและรวดเร็วมากขึ้น

ส่งผลให้การอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองหลวงทำได้สะดวกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงมีประชาชนย้ายเข้ามาหางานทำและประกอบการค้าในลักษณะต่างๆ ภายในเมืองใหญ่ ประชาชนที่ย้ายเข้ามาทำงานภายในเมืองใหญ่นั้นมีความต้องการในด้านที่พักอาศัยแต่ไม่สามารถพักอาศัยอยู่ภายในบ้านเดี่ยวได้ เพราะพื้นที่ภายในเมืองมีอยู่อย่างจำกัดและมีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนที่หนาแน่นมากพออยู่แล้ว จึงต้องพักอาศัยอยู่ในรูปแบบของบ้านเช่า ห้องเช่าหรืออพาร์ทเมนต์ที่อยู่ใกล้กับแหล่งงานของตนเอง ทำให้มีความหนาแน่นของประชาชนมากขึ้น และมีการใช้พื้นที่ในบ้านถาวรสามเสนเป็นอาคารโรงเรียนขนาดใหญ่มากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างร้านค้า อาคารพาณิชย์ต่างๆ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีอาชีพจากการขายของให้แก่กลุ่มคนจากภายนอกที่เข้ามาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันของชุมชนทั้งสิ้น

สรุปลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะเดิมของทั้งสองชุมชนเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ มีศาสนสถานใกล้กับหมู่บ้าน และทำการเกษตรกรรมนอกเมือง สร้างบ้านเรือนไม้อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มริมแม่น้ำ เพราะสมัยนั้นยังต้องสัญจรทางน้ำ ต่อมา มีการขยายตัวริมแม่น้ำ เนื่องจากมีชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่มากขึ้น ภายหลังจากการขุดคลองและตัดถนน ทำให้นิยมสร้างบ้านเรือนริมคลองและเมื่อถนนมีบทบาทมากขึ้น จึงสร้างบ้านเรือนริมถนนแทน ต่อมา มีอาคารพาณิชย์ขนาด 2-3 ชั้น ริมถนนใหญ่และถนนซอย นอกจากนี้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่บนเรือยังเปลี่ยนเป็นสร้างบ้านไม้อาศัยอยู่ริมแม่น้ำแทน

เดิมพื้นที่ชุมชนใช้สำหรับสร้างเป็นที่อยู่อาศัยและโบสถ์เท่านั้น มีพื้นที่ว่างอยู่มาก แต่ปัจจุบันเป็นการใช้ที่ดินสำหรับอาคารเรียนและอาคารพาณิชย์มากขึ้น พื้นที่ว่างในชุมชนจึงลดน้อยลงไปมาก

ตารางที่ 4.2 สรุปพัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ประเด็น	1.ช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง		2.ช่วงก่อตั้งคูเมือง (พ.ศ.2411-พ.ศ.2475)		3.ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-พ.ศ.2500)		4. ช่วงมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)	
	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน
1.สภาพเมืองโดยรอบ	กรุงธนบุรีได้รับการพัฒนาในหลายด้าน ผังตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยายังคงเป็นทุ่งนา มีการตั้งถิ่นฐานน้อย ต่อมากองทัพได้รับการสถาปนาเป็นเมืองหลวงทำให้ผังตะวันออกของแม่น้ำพัฒนาในหลายด้าน แต่พื้นที่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือยังเป็นพื้นที่เกษตรนอกเมืองเท่านั้น		มีการสร้างพระราชวังดุสิตทางด้านเหนือ ทำให้พื้นที่รอบๆ มีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นเพื่อเชื่อมโยงถึงกัน รวมทั้งถนนกรุงเทพถึงนนทบุรีด้วย เมืองดุสิตมีการก่อสร้างวังต่างๆ เพิ่มขึ้น ด้านตะวันออกของชุมชนเป็นพระราชวังสวนสุนันทา ด้านใต้ของชุมชนมีตลาดน้ำคลองผดุงกรุงเกษม		ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมืองดุสิตซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของวังบ้านขุนนาง ได้นำมาใช้เป็นอาคารของทางราชการ วังสวนสุนันทานำมาใช้เป็นอาคารสถานศึกษา มีการก่อสร้างสะพานกรุงธนบุรีเชื่อมฝั่งธนบุรีกับพระนครทางเหนือของชุมชน		เมืองโดยรอบเป็นเพื่อการพาณิชย์กรรมมากขึ้น มีการปรับปรุงขยายขนาดพื้นที่ถนนเพื่อตอบสนองความต้องการที่มีเพิ่มขึ้น มีการอพยพเข้ามาในเขตเมืองมากขึ้นเพื่อหางานทำ อยู่อาศัยกันอย่างแออัดในรูปแบบบ้านเช่า หอพัก ด้านใต้ของชุมชนเป็นตลาดเทวราชซึ่งมีขนาดใหญ่ และมีสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา	
2.พัฒนาการของชุมชน	พบวัดราชาดั้งแต่สมัยอยุธยาตั้งอยู่ริมแม่น้ำสันนิษฐานว่าเป็นชุมชนใหญ่ เพราะพบวัดอื่นบริเวณใกล้เคียงกัน ภายหลัง ร.1 โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมวัดราชาธิวาส หลังจากที่เป็นวัดร้างเพราะสงครามกับพม่า มีชุมชนอาศัยอยู่อย่างประปราย	ชาวโปรตุเกส เข้ามาอาศัย ปี 2217 สร้างโบสถ์วัดน้อย ต่อมาปี2379 สร้างโบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญ สมัย ร.1 ชุมชนเขมรอยู่ร่วมกับชาวโปรตุเกสเป็นหมู่บ้านเขมร สมัย ร.3 ญวนคริสต์อยู่ถัดจากบ้านเขมรทางทิศเหนือ สร้างโบสถ์แรกปี2377 ต่อมาปี 2380 สร้างโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์	สมัย ร.5 มีการขุดคลองท่อเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำไปใช้ในพระราชวังสวนดุสิต ปี 2446 มีโรงเรียนวัดราชาธิวาส การก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น ศาลาโบสถ์แพ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น	หมู่บ้านญวนและหมู่บ้านเขมรรวมกันเป็นหมู่บ้านเดียวกัน เป็นพื้นที่ของมัสยิดโรมันคาทอลิก ปี 2461 มี ร.ร. ยออันนาคาร์ค และร.ร.เทรซาเยซูกุมารี่ ปี 2465 มี ร.ร.เซนต์คาเบรียล ริมถนนสามเสน ปี 2468 มีโรงเรียนเซนต์ฟรังซิส-เซเวียร์	วัดราชาธิวาสก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้น ส่วนใหญ่เป็นอาคารปูนสองชั้น และครึ่งปูนครึ่งไม้ ขนาดไม่ใหญ่มาก เป็นประเภทศาลาและกุฏิมากขึ้น เช่น ศาลาสุจริตกุล พระตำหนักสี่ฤดู ศาลาจิตประสงฆ์ ศาลาสวัสดิ์วิวัฒน์ อาคารเรียน วัดราชาเป็นอาคารสองชั้น	ปี 2492 เทถนนคอนกรีตแทนถนนดิน และประดิษฐานพระรูปพระเยซูเจ้ารักษาคนตาบอดที่หน้าโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ มีเรือชาวบ้านจากอยุธยามาตั้งหลักแหล่งที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา	ปี 2519 ถนนดินเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีต ปี 2526 กลุ่มบ้านไม้แถบโรงเรียนวัดราชาถูกเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างบ้านทาวนเฮาส์และสร้างอาคารพาณิชย์ ปี 2541 สร้างประตูระบายน้ำวัดราชาและสะพานคอนกรีตเชื่อมสองชุมชน ก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้น เช่น กุฏิสินเนรมิต ศาลาเทพฤทธิ	คลองบ้านญวนถมเป็นถนนคอนกรีต มีโรงเรียนเพิ่มขึ้น เช่น โรงเรียนโยนออฟอาร์คเทคโนโลยี อนุบาลยุรวิทย์ โรงเรียนพันธะศึกษา และมีอาคารพาณิชย์เพิ่มขึ้น ปี 2501 มีสะพานซังฮี้ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมกับฝั่งธนบุรี

ประเด็น	1. ช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง		2. ช่วงก่อตั้งคูสิต (พ.ศ.2411-พ.ศ.2475)		3. ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-พ.ศ.2500)		4. ช่วงมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)	
	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน
3.รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	ตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย เพราะมีพื้นที่เป็นบริเวณกว้างและบ้านแต่ละหลังต้องการเนื้อที่ทำสวนและมีวัดราชาอยู่ริมแม่น้ำ อาคารที่เป็นจุดสังเกตและมีความสำคัญ คือ พระอุโบสถ มีที่ว่างเป็นบริเวณกว้าง การใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน พื้นที่เกษตรกรรม	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม บริเวณริมแม่น้ำ ด้านหน้าโบสถ์ และรอบๆ โบสถ์ อาคารที่เป็นจุดสังเกตและเป็นสำคัญ คือ โบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญและโบสถ์วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ มีที่ว่างเป็นบริเวณกว้าง การใช้ที่ดินเป็นเพื่อที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน	ตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม จุดสังเกตและอาคารที่มีความสำคัญ คือ ศาลาการเปรียญ ยังมีที่ว่างในชุมชนเป็นบริเวณกว้าง การใช้ที่ดินในช่วงนี้เป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน โรงเรียน	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม โดยเฉพาะริมแม่น้ำ เจ้าพระยา อาคารที่มีความสำคัญและเป็นจุดสังเกตของชุมชนยังเป็นโบสถ์ทั้งสองของชุมชน ที่ว่างภายในชุมชนลดลง เพราะใช้พื้นที่ก่อสร้างอาคารเรียน เพิ่มมากขึ้น การใช้ที่ดินในช่วงนี้เป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน และโรงเรียน	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม บ้าน จุดสังเกตยังเป็นศาลาการเปรียญเพราะมีขนาดใหญ่ที่สุดในชุมชน ที่ว่างในพื้นที่ชุมชนลดลง จะพบในอาณาเขตวัด ส่วนที่ติดกับแม่น้ำ ย่านพักอาศัยเป็นกลุ่มบ้านไม้แบบเครือญาติอยู่รั้วเดียวกัน เรียงตัวไม่เป็นระเบียบ การใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน โรงเรียน	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม จุดสังเกตยังคงเป็นโบสถ์ของชุมชน ที่ว่างของชุมชนมีเฉพาะพื้นที่โล่งหน้าโบสถ์เท่านั้น บริเวณย่านพักอาศัยที่เพิ่มขึ้น คือ ชาวเรือริมน้ำ และมีย่านสถานศึกษาเพิ่มขึ้นในพื้นที่ด้วยการใช้ที่ดินใช้เป็นที่อยู่อาศัย โรงเรียน ศาสนสถาน	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม จุดสังเกตยังเป็นศาลาการเปรียญ ที่โล่งของชุมชนพบเฉพาะในอาณาเขตวัด บริเวณริมแม่น้ำ เจ้าพระยา ย่านพักอาศัยของชุมชนด้านคลองท่อเปลี่ยนจากบ้านไม้แออัด เป็นบ้านทาวนเฮาส์ 3 ชั้น ย่านพาณิชย์ 3-4 ชั้น ริมการใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน โรงเรียน พาณิชยกรรม	ตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม จุดสังเกตยังคงเป็นโบสถ์ของชุมชน ที่ว่างของชุมชนมีเฉพาะพื้นที่โล่งหน้าโบสถ์เท่านั้น ย่านพักอาศัยของชาวเรือเปลี่ยนมาสร้างบ้านไม้ชั้นเดียวริมแม่น้ำ โดยใช้สะพานไม้เชื่อมต่อกับผืนดินเพื่อเดินเข้าสู่ตัวบ้าน ย่านพาณิชย์กรรมอยู่ริมถนนสามเสน 13 การใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน โรงเรียน พาณิชยกรรม

ประเด็น	1. ช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง		2. ช่วงก่อตั้งดุสิต (พ.ศ.2411-พ.ศ.2475)		3. ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-พ.ศ.2500)		4. ช่วงมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)	
	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน
4.การคมนาคม	เดินตามเส้นทางลด เลี้ยวในชุมชนและ ใช้การสัญจรทางน้ำ	เดินและใช้การ สัญจรทางน้ำ	เดินมีถนนดินผ่าน กลางชุมชนและใช้ การสัญจรทางน้ำ	เดินมีถนนดินรอบ โบสถ์และใช้การ สัญจรทางน้ำ	เดินและใช้การ สัญจรทางน้ำ	เดินและใช้การ สัญจรทางน้ำ	เดินทางใช้ถนนเป็น หลักใช้รถยนต์สวน ตัวและรถโดยสาร สาธารณะ	เดินทางใช้ถนนเป็น หลักใช้รถยนต์สวน ตัวและรถโดยสาร สาธารณะ
5.ลักษณะทาง เศรษฐกิจ	ทำสวนเป็นหลัก โดยพึ่งพาธรรมชาติ	ทำนาที่ดอนเมือง ทำการประมง ช่างฝีมือ รับจ้างทั่วไป ต้มกลั่นสุรารขาย รับราชการเป็นทหาร ปืนใหญ่	รับราชการ ค้าขาย ทั้งในและนอกพื้นที่	ทำการประมง รับราชการ ช่างฝีมือ รับจ้างทั่วไป ต้มกลั่นสุรารขาย	รับราชการ ค้าขาย ทั้งในและนอกพื้นที่ รับจ้างทั่วไป	ช่างฝีมือ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ชาวเรือยังทำการ ประมง	รับราชการ ค้าขาย ในลักษณะของ อาคารพาณิชย์ ทำงานบริษัท รับจ้างทั่วไป	ค้าขายแบบรถเข็น รับราชการ ทำงานบริษัท รับจ้างทั่วไป เจ้าของโรงเรียน อนุบาลในชุมชน
6.ลักษณะทาง สังคม	กลุ่มครอบครัวไทย อาศัยอยู่ร่วมกันและ พึ่งพาอาศัยกัน	กลุ่มครอบครัวคริสต์ มีโบสถ์เป็นศูนย์ กลางมีบาทหลวง เป็นผู้นำทางศาสนา และมีหัวหน้าหมู่ บ้าน แบ่งเป็นสอง กลุ่มหมู่บ้านตาม เชื้อชาติเข้าโบสถ์ใน หมู่บ้านของตนเอง	ครอบครัวอยู่ร่วมกัน คนในชุมชนรู้จัก คำน เคยกันเป็นอย่างดี มีคนจากที่อื่นเข้ามา อาศัยในพื้นที่เพิ่ม ขึ้น แต่คนในชุมชน กับวัดราชาธิวาสไม่ มีความผูกพันกันนัก	คนในชุมชนมีความ คุ้นเคยกัน ช่วยเหลือ กันเป็นอย่างดี บาทหลวงสอน ภาษาไทยให้ในชุม ชน คนในชุมชนจะ ไปประกอบพิธีกรรม ทางศาสนาที่โบสถ์ อย่างเคร่งครัด	คนในชุมชนยังผูก พันกันเป็นครอบครัว ใหญ่อยู่ร่วมกันใน ลักษณะเครือญาติ ชุมชนหนาแน่นขึ้น	คนในชุมชนมีความ คุ้นเคยกัน ช่วยเหลือ กันเป็นอย่างดี และไปประกอบพิธี กรรมทางศาสนาที่ โบสถ์อย่างเคร่งครัด	กลุ่มคนดั้งเดิมยัง รู้จักกันดีส่วนผู้ที่ย้าย เข้ามาใหม่ใน ทาวนเฮาส์และคน เช่าตึกพาณิชย์ริม สองฝั่งถนนยังไม่ ค่อยมีปฏิสัมพันธ์ ร่วมในชุมชน มี ไวอาวัจจรดูแลด้าน ผลประโยชน์ของวัด เป็นครอบครัวเดี่ยว มากขึ้น	กลุ่มคนดั้งเดิมยัง รู้จักกันดีมีกลุ่ม ใหม่เข้ามาเช่าอยู่ เพื่อทำการค้าและ รับจ้างส่วนใหญ่เป็น คนไทยนับถือ ศาสนาพุทธ คนในชุมชนเข้า โบสถ์ได้ก็ได้แล้วแต่ ความสมัครใจ

ประเด็น	1. ช่วงพื้นที่เกษตรนอกเมือง		2. ช่วงก่อตั้งดุสิต (พ.ศ.2411-พ.ศ.2475)		3. ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-พ.ศ.2500)		4. ช่วงมีแผนพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2500-ปัจจุบัน)	
	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน	ชุมชนวัดราชา	ชุมชนบ้านญวน
7. วัฒนธรรมประเพณี	ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดราชา	ประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่โบสถ์	ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดราชา เฉพาะวันสำคัญทางศาสนา	ประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่โบสถ์	ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดราชาในวันสำคัญทางศาสนา	ประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่โบสถ์และมีประเพณีเฉลิมฉลองโบสถ์	ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาตามเดิมของคนเก่าแก่ในชุมชน ผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ ยังไม่เข้าร่วมนัก	ประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่โบสถ์อย่างเคร่งครัดตามเดิม และมีงานประเพณีของชุมชนเหมือนในอดีต
8. วิถีชีวิต	ครอบครัวไทยที่ดำรงชีวิตโดยพึ่งพาแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ทำการเพาะปลูก	ครอบครัวคริสต์ยิว อาชีพทำการประมง มีกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน	เป็นสังคมชนบทที่ยังรู้จักคุ้นเคยกัน ช่วยเหลือกัน เรียนหนังสือจากวัดในชุมชน	ครอบครัวชาวคริสต์ที่เป็นแบบสังคมชนบท บาทหลวงสอนหนังสือให้เด็กในชุมชน ร่วมกันประกอบพิธีทางศาสนาในโอกาสต่างๆ	ครอบครัวขยายอยู่ร่วมกันในลักษณะเครือญาติ ค้าขายในและนอกชุมชน เด็กในชุมชนเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดราชาธิวาส	ครอบครัวชาวคริสต์ที่เป็นแบบสังคมชนบท ทำงานในและนอกชุมชน ร่วมกันประกอบพิธีมิสซาและในโอกาสต่างๆ ที่สำคัญทางศาสนาคริสต์	เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ช่วงเช้าเด็กไปโรงเรียนในและนอกชุมชน ผู้ใหญ่ไปทำงานนอกพื้นที่ ช่วงเย็นมีการออกกำลังกายที่ลานหิน วัดราชาคนดั้งเดิมในชุมชนพบปะกันในช่วงเย็น ส่วนผู้ที่เข้าอยู่ใหม่มักอยู่ในบ้านของตนเอง ยังคงประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในวันสำคัญต่างๆ แต่ไม่มากนัก กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการจัดกันเองของคนดั้งเดิมทางวัดไม่ได้เป็นผู้จัด	ช่วงเย็นเด็กเล่นกีฬาที่ลานหน้าโบสถ์นักบุญฟรังซิส -เซเวียร์ คนสูงอายุพบปะพูดคุยกันที่เก้าอี้หน้าสุสาน วัดคอนเซ็ปชัญและบริเวณหน้าบ้านตนเอง แม่ค้าและพ่อค้ารถเข็นขายของที่อาศัยในชุมชนยังคงขายของจนถึงช่วง 18.30 น. ยังประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาอย่างเคร่งครัด